

ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՅՑ

Հայաստանի վաղ աւատատիրական, ինչպէս նաեւ անուղղակիօրէն դրան նախորդող շրջանի վարչա-քաղաքական բաժանման համակարգի ուսումնասիրութեան հիմնական սկզբնաղբիւրը Աշխարհացոյց-ն է, որ մեզ հասել է ընդարձակ եւ ռամաւոր խմբագրութիւններով: Ընդամէնը մի քանի տասնեակ էջերից բաղկացած աշխարհագրական այդ տրակտատը բաղկացած է ներածութիւնից, որը անհրաժեշտ գիտելիքներ է պարունակում կիսազնդի, նրա եօթ նահանգների կամ կլեմաների, ծովերի, ովկիանոսների, գետերի եւ մայրցամաքների մասին. եւ երեք գլուխներից, որոնցից առաջինը տալիս է Եւրոպայի երկրների, երկրորդը՝ Լեբիայի կամ Աֆրիկայի եւ երրորդը՝ Ասիայի երկրների նկարագրութիւնը: Հեղինակի հաւաստմամբ՝ նա ծաղկաքաղ է կատարել Պապուս Աղեքսանդրացու երկրագրութիւն-ից, սակայն մասնաւորապէս՝ Հայաստանի, Վիրքի, Աղուանքի, Ասիական Սկիւթիայի եւ Պարսկաստանի նկարագրութեան բաժնում նա հանդէս է բերում մեծ ինքնուրոյնութիւն, որն առանձնայատուկ արժէք եւ կարեւորութիւն է հաղորդում հայկական աշխարհագրական երկին:

Աշխարհացոյց-ն ունեցել է բազմաթիւ հրատարակութիւններ: Համառոտ խմբագրութիւնը հրատարակուել է առաջին անգամ 1668 թ. Ամստերդամում՝ նշանաւոր Ռսկան Երեւանցու տպարանում Գիրք աշխարհաց եւ առասպելաբանութեանց, որ է Աղուէսագիրք խորագրով ժողովածոյի մէջ¹: Այնուհետեւ այն լոյս է տեսել 1683 թ. Մարսէլում (Մարսիլիա) Աղուէսագրքի արտատպութեան մէջ²: 1698 թ. Լիւոռնոյում³ Աղուէսագրքի նոր արտատպութեան մէջ, 1736 թ. Լոնդոնում Վիստոն (Ուիսթոն) եղբայրների կողմից, որոնք Աշխարհացոյց-ի բնագրին կցել են նրա լատիներէն թարգմանութիւնը⁴ եւ 1752 թ. Վենետիկում՝ Մովսէս Խորենացու Պատմութիւն Հայոց-ի հետ մէկտեղ Ամստերդամի տպագիր օրինակից: Գիտական աշխարհն առաջին անգամ ծանօթացաւ Աշխարհացոյց-ին Վիստոն եղբայրների լատիներէն թարգմանութեան շնորհիւ, որը եւ ծնունդ տուեց յիշեալ փաստաթղթի ստեղծման հանգամանքների, հեղինակի եւ ժամանակի շուրջը ծաւալուած վէճերին: 1789 թ. բարոն Սեն-Կրուան, յենուելով Աշխարհացոյց-ի Բասրա քաղաքի յիշատակութեան փաստի վրայ, յանգեց այն եզրակացութեան, որ Մովսէս Խորենացին, որն ապրել

- 1 Գիրք աշխարհաց եւ առասպելաբանութեանց, որ է Աղուէսագիրք, ի հայրապետութեան Տեառն մերոյ Յակօբայ կաթողիկոսի Սրբոյ Էջմիածնի, Յամսբէլտումում, 1668 եւ Հայոց ԹձժԷ (Աշխարհացոյց Մօսէսի Խորենացոյ). **Անանիա Շիրակացի**, Մատենագրութիւն, թարգմանութիւնը, առաջաբանը եւ ծանօթագրութիւնները Ա. Գ. Արրահամեանի եւ Գ. Բ. Պետրոսեանի, Երեւան, 1979, էջ 352
- 2 Նիկողայոս Մառի (**Н. Марр**, *Сборники притч Вардана*, I, С.-Пб, 1899, стр. 99) եւ Յակոբ Մանանդեանի (**Յ. Մանանդեան**, Խորենացու առեղծուածի լուծումը, Երեւան, 1934, էջ 9) կարծիքով, Աղուէսագիրքը, ըստ երեւոյթի, հրատարակուել է Մարսէլում մասն 1776 թուին:
- 3 Ք. Պատկանեանը (**К. Патканов**, *Из нового списка Географии, приписываемый Моисею Хоренскому*. տե՛ս ЖМНП, С.-Пб, 1883, июнь, 226, стр. 21) եւ Կ. Կրումբախերը (**Karl Rumbacher**, *Geschichte der Byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Öströmischen Reiches (527-1453)*, Zweite Auflage, München, 1897, S. 411) ենթադրել են, որ հրատարակութեան վայրը Էջմիածինն է: Գ. Զարբիանայեանը տպագրութեան տեղը համարում է Լիւոռնոն կամ Կոստանդնուպոլիսը (**Գ. Զարբիանայեան**, *Հայկական մատենագիտութիւն. Սյրբնական ցուցակ տպագրութեան գիւտէն մինչեւ առ մեզ եղած հայերէն հրատարակութեանց*, Վենետիկ, 1883, էջ 273), սակայն Ն. Մառը ցոյց տուեց, որ գիրքը տպագրուել էր Լիւոռնոյում (**Н. Марр**, *Сборники притч Вардана*, I, էջ 101):
- 4 **Mosis Chorenensis** *Historiae Armeniacae*, Libri III. Accedit ejusdem Scritoris Epitome Geographiae, London, 1736 (*Mosis Chorenensis Epitome Geographiae*)

է Ե դարում, ոչ մի կերպ չի կարող լինել յիշեալ երկի հեղինակ: Նրա կարծիքով, Աշխարհացոյցը կարող էր կազմուած լինել միայն է դարի սկզբում, երբ Բասրան ծաղկուն քաղաք էր¹: Չնայած Վիստոն եղբայրների ունեցած մեծ դերին, որ նրանք կատարեցին Աշխարհացոյցը մասսայականացնելու ուղղութեամբ, գիտական լայն հասարակայնութիւնը վերջինիս ծանօթացաւ Ֆրանսիացի հայագէտ Սեն-Մարտենի 1819 թ. հրատարակութեան շնորհիւ, որն օժտուած էր ընդարձակ ներածականով, Ֆրանսերէն թարգմանութեամբ եւ ծանօթագրութիւններով: Սեն-Մարտենը փորձել է հիմնաւորել այն թեզը, որ Աշխարհացոյցը ոչ մի կերպ չի կարող լինել ՊատմաՏօր ստեղծագործութիւնը²: Նա գտնում էր, որ Աշխարհացոյցը ստեղծուել է Թ եւ ԺԱ դարերի միջոցին՝ մօտաւորապէս 950 թ., բայց ոչ աւելի ուշ, քանի որ սելջուկեան արշաւանքների հետեւանքով տեղ գտած փոփոխութիւններն այնտեղ չեն արտացոլուել³: Աւելին՝ շարունակելով իր միտքը զարգացնել՝ նա գտնում էր, որ այն, անգամ Խորենացու գրչին վերագրելու դէպքում, բազմաթիւ յաւելումների, ընդմիջարկութիւնների պատճառով կարող է համարուել Ժ դարի գործ, որը պահպանել է իր մէջ առաւել հին ժամանակների վերաբերեալ արժէքաւոր տեղեկութիւններ⁴: Հեղինակի կարծիքով Աշխարհացոյց-ի ստեղծողը օգտուել է Պտղոմէոսի Աշխարհագրութիւն-ից ոչ թէ անմեղաբար, այլ Պապոս Ալեքսանդրացու երկրագրութեան միջոցով վեր է հանել մի շարք յաւելումներ, որոնք կարող էին կատարուել ոչ թէ Ե, այլ Ժ դարի հեղինակի կողմից⁵: Սեն-Մարտենի կարծիքով, «Ֆրանկների»՝ որպէս Գաղղիայի բնակիչների անունը հազիւ թէ կարող էր ծանօթ լինել Խորենացուն, Տաւրիկեան թերակղզին, որ Աշխարհացոյց-ում կոչուում է Ղրիմ եւ համարուում քրիստոնէական տիրոյթ: Այդպիսին կարող էր լինել իբր Ժ դարում, երբ ուսմանը ընդունել էին քրիստոնէութիւն. Դանուբը կարող էր «Յոզու» կոչուել մօտաւորապէս 950 թ., Օրուան երկրամասը կարող էր հանդէս գալ Խոսրով Անուշիրուան կամ Նուշիրուան թագաւորի ժամանակներից, այսինքն՝ Չ դարի կէսերին. Մեքքան, որ Աշխարհացոյցը յիշում է «տունն Աբրահամու» անունով, կարող էր Հայաստանում յայտնի լինել Մուհամեդի հանդէս գալուց յետոյ. Բաբելոնի նկարագրութեան մէջ յիշատակուող Բասրան (Պասրա), Քուֆահը (Քուֆ) հիմնադրուել են է դարի կէսին արաբների կողմից եւ այլն եւ այլն⁶:

Սեն-Մարտենը օգտուել էր, եւ ինքն էլ չհշտում էր ներածականում այդ իրողութիւնը, մի սխալաշատ, հետագայ ընդմիջարկութիւններով ու ազաւազումներով լի ձեռագրից: Հեռուն գնացող եզրակացութիւնների համար հարկ էր ծանօթանալ Աշխարհացոյց-ի միւս ձեռագրերին եւս, սակայն Ֆրանսիացի հայագէտը, բաւարարուելով դրանով եւ, ըստ էութեան վերջնական համարելով քննադատութեան արդիւնքները, իր հրատարակած տեքստը վերնագրեց «Աշխարհացոյց ստոյ Մովսիսի Խորենացու»⁷:

Սեն-Մարտենի աշխարհացոյցեան քննութիւնը, չնայած իր մի շարք դրական կողմերին, վերը նշուած պատճառով խիստ խոցելի էր, ուստի եւ առաջ բերեց մեծ հակազդեցութիւն: Խիստ ազդուած Սեն-Մարտենի քննադատութիւնից եւ քննութեան արդիւնքներ-

1 Baron de Sainte Croix, *Sur la Géographie de Moïse de Chorene*, un b'u "Journal des savants", Paris, 1789, IV, p. 217

2 M. J. Saint-Martin, *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie*, t. II, Paris, 1819, pp. 301-394

3 Անդ, էջ 301-317

4 Անդ, էջ 314-315

5 Անդ, էջ 315

6 Անդ, էջ 305-314. տն'ս նախ *Армянская География VII в. по р. X*, стр. V- VI:

7 Անդ, էջ 318

ըից, որոնք կասկածի տակ էին առնում հայ մշակոյթի նշանաւոր կոթողներից մէկի վաղեմիութիւնը՝ վենետիկեան Ղ. Ինճիճեանը հանդէս եկաւ Փրանսիացի հայագէտի տեսակէտների հերքումով: Նա պարզորոշ ցոյց տուեց, որ Սեն-Մարտենի եզրակացութիւնների համար շատ դէպքերում հիմք են ծառայել հետագայ ընդմիջարկութիւններ, որոնք բացակայում են աւելի հին ու ընտիր ձեռագրերում¹: Չնայած Ք. Պատկանեանը գտնում է, որ անկողմնակալ ընթերցողը կը բռնի Սեն-Մարտենի կողմը, քանի որ Ղ. Ինճիճեանը սահմանափակուել է փաստագրերի հերքումներով², միխիթարեան հայագէտը կարողացել է ձեռագրական նիւթի հիման վրայ հերքել Սեն-Մարտենի բերած կռուանների զգալի մասը: Այսպէս, նա ցոյց տուեց, որ Աշխարհացոյց-ի առաւել հին եւ ընտիր օրինակներում բացակայում են «որ է Յօզու Ռուսաց» արտայայտութիւնը, Շատախ գաւառաւանը, Տաւրիկեան թերակղզին կոչուած է ոչ թէ Ղրիմ, այլ «Քեռսին» կամ «Քեռսոն ցամաք կղզի» եւ այլն³: Յ. Մանանդեանը, որ հակուած էր Մովսէս Խորենացուն տեղափոխել Թ դար, իրաւացիորէն արձանագրում էր, որ Քեռսոնը քրիստոնէական խոշոր կենտրոն էր արդէն Դ եւ Ե դարերում, եւ յատկապէս՝ Քեռսոն քաղաքում գտնուել են եկեղեցիների աւերակներ, որոնցից հնագոյնը կռուցուած է եղել դեռեւս Դ դարում⁴:

Վերը նշուած վեց հրատարակութիւնները, որ մէկը միւսի արտատպութիւններն էին, ծագում էին մի սխալաշատ ձեռագրից, որն ունէր գրիչների կողմից կատարուած յաւելումներ եւ ընդմիջարկութիւններ: Այն ստիպեց Սեն-Մարտենի քննադատութիւնից խիստ վիրաւորուած Վենետիկի միխիթարեան հայրերին 1843 թ. հրատարակել Աշխարհացոյց-ի համառոտ խմբագրութեան բնագիրը վեց գրչագրերի համեմատութեամբ, որոնցից հինգը պատկանում էին Վենետիկի միխիթարեաններին, իսկ վեցերորդը՝ էջմիածնի մատենադարանին⁵: Յաւօք, հրատարակութեան համար օգտագործուած ձեռագրերը անթուական էին եւ հրատարակիչները չէին նշել նրանց կարգահամարները: Սակայն, ինչպէս ճիշտ նշել է Ք. Պատկանեանը, անգամ այդ վիճակով նոր հրատարակութիւնը կարող էր ծառայել գիտութեանը: Պատահական չէ, որ 1843 թ. տպագիր օրինակը նոյնութեամբ վերահրատարակուեց Վենետիկում 1865 թ.⁶ եւ հիմք ծառայեց Ք. Պատկանեանի Армянская География VII века по р. X. աշխատութեան հրատարակութեան համար⁷: Անուանի հայագէտը ոչ միայն ուղեւորէն էր թարգմանել Աշխարհացոյց-ը, այլեւ օժտել այն ընդարձակ ներածականով եւ բազմաթիւ արժէքաւոր ծանօթագրութիւններով:

Ղ. Ինճիճեանի հերքմամբ, բնականաբար, վերջ չտրուեց Աշխարհացոյց-ի շուրջ ծաւալուած վէճին: 1873 թ. գերմանացի մեծ աշխարհագրագէտ եւ քարտէզագէտ Հ. Քրիփերտը (Կրիպերտ) Բեռլինի Ակադեմիայում հանդէս եկաւ Աշխարհացոյց-ի ստեղծման ժամանակի մասին զեկուցմամբ, որտեղ նա ցոյց է տալիս, որ Եւրոպայի, Աֆրիկայի, Արաբիայի եւ Արեւմտեան Ասիայի նկարագրութիւնները փոխ են առնուած Գ (Դ?) դարի մի ինչ-որ յունական աղբիւրից, հռոմէական Ասիայի խմբագրութիւնը վերաբերում է Թէոդոսիա Ա-ից մինչեւ Յուստինիանոսն ընկած ժամանակներին, իսկ պարսկական Ասիայինը՝ Յուստի-

1 Ղ. Ինճիճեան, Հնախօսութիւն աշխարհագրական Հայաստանեայց աշխարհի, հ. Գ, Վենետիկ, 1835, էջ 305:

2 К. П. Патканов, Армянская География VII века по р. X., էջ VII:

3 Ղ. Ինճիճեան, Հնախօսութիւն աշխարհագրական Հայաստանեայց աշխարհի, հ. Գ, էջ 305-308:

4 Յ. Մանանդեան, Խորենացու տեղեւանի լուծումը, էջ 29

5 Սրբոյ հօրն մերոյ Մովսէսի Խորենացույ մատենագրութիւնի, Վենետիկ, 1843

6 Սրբոյ հօրն մերոյ Մովսէսի Խորենացույ մատենագրութիւնի, Վենետիկ, 1865

7 К. П. Патканов, Армянская География VII века по р. X., СПб, 1877

նիանոսի եւ Մաւրիկիոսի միջեւ ընկած շրջանին: Նրա կարծիքով, եթէ մի կողմ թողնենք Հայաստանի եւ Պարսկաստանի նկարագրութիւնը, ապա կարելի է Աշխարհացոյցը համարել Մովսէս Խորենացու գրչի արգասիք: Հեղինակը յանգել է այն մտքին, որ Հայաստանի աշխարհացոյցեան նկարագրութիւնն էլ վերջնական տեսքն էր ստացել Զ դարի խմբագրութիւնից յետոյ, եւ որ նրա տեսակէտը պատրաստ է պաշտպանել Հայաստանի պատմական աշխարհագրութեան մի այնպիսի հեղինակութիւն, ինչպիսին Ղ. Ալիշանն էր¹: Մօտաւորապէս նոյն տեսակէտն է առաջ քաշում Ա. Գուտշմիտը, որը Աշխարհացոյցը վերագրում էր Մովսէս Խորենացուն եւ այն համարում Ե դարի գործ՝ իր Մովսէս Խորենացուն նուիրուած առաջին յօդուածում²:

ԺԹ դարի 70-ական թուականների երկրորդ կեսին գիտական բանավէճի մէջ ակտիւօրէն ներառուեց Ք. Պատկանեանը, որի կարծիքով, գրաբարին ծանօթ անկողմնակալ հետազօտողի մտքով անգամ չի անցնի աշխարհագրական այս տրակտատը վերագրել Խորենացուն, որի օգտին չեն խօսում ո՛չ լեզուն, ո՛չ շարադրելու եղանակը եւ ո՛չ էլ յունարէնի իմացութեան աստիճանը³: Ընդունելով հանդերձ Մովսէս Խորենացու Պատմութիւն Հայոց-ի եւ Աշխարհացոյց-ի միջեւ ընդհանուր հատուածների առկայութիւնը՝ նա այնուամենայնիւ գտնում է, որ Աշխարհացոյց-ի առաջին օրինակներից մէկը մուծուել է ձեռագիր ժողովածուի մէջ Խորենացու Պատմութիւն Հայոց-ից յետոյ, առանց հեղինակի անուան, որը պատճառ է դարձել, որ հետագայ գրիչները այն վերագրեն Խորենացու գրչին⁴:

Ք. Պատկանեանը ուսումնասիրողների ուշադրութիւնը հրաւիրում է այն փաստերի վրայ, որոնք, նրա կարծիքով, ապացուցում են Աշխարհացոյց-ի է դարի յուշարձան լինելը, հետեւաբար եւ Մովսէս Խորենացու գրչին չպատկանելը: Քննարկելով Կոստանդին Անտիոքացու ինքնութեան հարցը՝ նա ցոյց է տալիս, որ նրա Քրիստոնէական տեղագրութիւնից Աշխարհացոյց-ում մէջբերուած հատուածները հանդիպում են Կոսմա Հնդկաչուի Քրիստոնէական տեղագրութեան մէջ, ուստի գալիս է տրամաբանական այն եզրակացութիւնը, որ Կոստանդին Անտիոքացին եւ Կոսմա Հնդկաչուն միեւնոյն անձնաւորութիւնն են, որի իսկական անունը պահպանել է լոկ Աշխարհացոյց-ը⁵: Հեղինակի կարծիքով, աշխարհագրական յիշեալ երկը չէր կարող ստեղծուել է դարից առաջ, իսկ հաւանական ժամանակը Պարսից արքայից արքայ Խոսրով Բ-ի եւ բիւզանդական կայսր Հերակլի իշխանութեան տարիներն են, այսինքն՝ մինչեւ արաբական արշաւանքները⁶: Աշխարհացոյցը դասելով է դարի յուշարձանների շարքին՝ Ք. Պատկանեանը դրանով իսկ այն ազատում էր մի շարք ժամանակավրէպ տեղեկութիւններից, քանի որ, ըստ նրա, Քեոսոնը է դարում իրօք պատկանել է քրիստոնեաներին. է դարի հեղինակը կարող էր Փրանկներին համարել Գալլիայի բնակիչներ. Մեծ Հայքի հիւսիսային մի քանի աշխարհներ վարչականօրէն գտնուել են Վրաց եւ Աղուանից մարզպանութիւնների կազմում. «թուրք» ցեղանունը յայտնի էր Հայաստանում է դարում. Ակողան, Բասրան, Մոսուլը եւ Կինեստինը կարող

1 H. Kiepert. Ueber die Zeit der Abfassung des dem Moses von Chorni zugeschriebener geogr. Compendiums. Sb'u "Monatsberichte der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin", 1873, էջ 599-600: Հրատարակուել է հեղինակի եզրակացութիւնների սուղ շարադրամբը:

2 A. Gutschmid, Kleine Schriften, B. III, Leipzig, 1892, էջ 278, ծմբ. 1

3 К. П. Патканов, Армянская География VII века по р. X., стр. VIII-IX

4 Անդ

5 Անդ, էջ X-XII

6 Անդ, էջ XII-XIII

էին գոյութիւն ունենալ է դարի առաջին կէսին եւ ծանօթ լինել Աշխարհացոյց-ի հեղինակին եւ այլն¹: Քննադատելով Հ. Քիփերթին՝ Ք. Պատկանեանը փորձում էր հիմնաւորել, որ Աշխարհացոյց-ը գրուել է ոչ թէ մաս առ մաս երկու դարերի ընթացքում, այլ եղել է մէկ հեղինակի գործ: Ծաղկաքաղ անելով Պապոս Աղեքսանդրացու աշխատութիւնից՝ նա որոշ դէպքերում կատարել է յաւելումներ, իսկ Աղուանքի, Վիրքի, Հայքի եւ Պարսքի նկարագրութեան հատուածում հանդէս է բերել մեծ ինքնուրոյնութիւն, օգտուել է բազմաթիւ այլ աղբիւրներից, որովհետեւ յոյն հեղինակների տեղեկութիւնները թերի էին: Համարելով Աշխարհացոյց-ի հեղինակին է դարի անձնաւորութիւն՝ Ք. Պատկանեանը, բնականաբար, պէտք է փորձէր պարզելու նրա ինքնութիւնը: Նրա կարծիքով, Աշխարհացոյց-ի հեղինակ կարող էր լինել է դարի մեծ բնագէտ, մաթեմատիկոս Անանիա Շիրակացին, որին հաւասարապէս մատչելի էին ե՛լ Պտղոմէոսի, ե՛լ Հնդկաչուրի գործերը²: Պետերբուրգի հայագէտը ընդգծում էր այն փաստը, որ մինչեւ թ դարը հայ հեղինակների շարքում չի հանդիպում մաթեմատիկական գիտութիւններով զբաղուող մէկ այլ անձնաւորութիւն, ուստի, ի նկատի առնելով Անանիա Շիրակացու չափագիտական եւ տիեզերագիտական աշխատութիւնները, որոնք բնորոշում են հեղինակի հետաքրքրութիւնների ուղղութիւնը, ինչպէս նաեւ նրա աշխատութիւններից մէկում հանդիպող մի հատուածի ամբողջութեամբ պահպանուելը Աշխարհացոյց-ում, նա յիշեալ աշխարհագրական երկը, որ հայ մատենագրութիւնը դարեր շարունակ վերագրում էր Մովսէս Խորենացուն, ճանաչում է Անանիա Շիրակացու մտքի արգասիքը³:

Ք. Պատկանեանը, լոյս աշխարհ բերելով նշուած աշխատութիւնը, դարձաւ հայագիտութեան մէջ այն ուղղութեան հիմնադիրը, որի ներկայացուցիչները, ի տարբերութիւն հիմնադրի ենթադրութեան կամ թէական կարծիքի, անվերապահօրէն Աշխարհացոյց-ի հեղինակ հռչակեցին Անանիա Շիրակացուն: Սակայն Ք. Պատկանեանի քննութիւնը զերծ չէր թերութիւններից եւ բնաւ էլ անխոցելի չէր: Նրա ուշադրութիւնից դուրս մնացին բազմաթիւ կռուաններ ու իրողութիւններ, որոնք խօսում էին նրա տեսակէտի դէմ, իսկ որոշ հանգամանքներ, որոնք իրենց նպաստն էին բերում յիշեալ փաստաթղթի Ե դարում ստեղծուելու տեսակէտի օգտին, այդպէս էլ չընկալուեցին եւ չիմաստաւորուեցին նրա կողմից:

Աշխարհացոյց-ի ամէն մի քննութիւն, որ կասկածի տակ էր առնում ՊատմաՏօր հեղինակ լինելը, վենետիկեան մխիթարեաններին մղում էր նոր հետազոտութիւնների, որոնք նպատակ ունէին ապացուցելու վերոյիշեալ յուշարձանի Ե դարին վերաբերելը: Մովսէս Խորենացու հեղինակային իրաւունքները վերահաստատելու եւ պատմական ճշմարտութիւնը վերականգնելու նպատակով հանդէս եկաւ մխիթարեան միաբան Արսէն Սուքրեանը, որը 1881 թ. Վենետիկում հրատարակեց Աշխարհացոյց-ի ընդարձակ խմբագրութեան բնագիրը՝ տալով ոչ մեծ ներածութիւն եւ կցելով նրան Քրանսերէն թարգմանութիւնը⁴: Յայտարարեց յայտնի ընդարձակ խմբագրութեան միակ ձեռագիրը պահուում է Վենետիկի Մխիթարեանների Մատենադարանում 1245 թուահամարով: Հարկ է խոստո-

1 Անդ, էջ XIII-XV

2 Անդ, էջ XVI-XVII

3 Անդ, էջ XVIII

4 *Géographie de Moïse de Corène d'après Ptolémée. Texte Arménien, traduit en français par le P. Arsène Soukry Mékhitariste, Venise, Imprimerie arménienne, 1881.* Ընդարձակ խմբագրութեան քննադրման ունի «Աշխարհացոյց Մովսէսի Խորենացու յաւելումով նախնեաց» խորագիրը (Վենետիկ, 1881):

վանել, որ Ա. Սուքրեանի հրատարակութիւնը մեծ իրազարձութիւն էր Աշխարհացոյց-ի ուսումնասիրութեան ասպարէզում: Յրանսերէն ներածութեան մէջ բնաւ էլ չժխտելով Աշխարհացոյց-ում տեղ գտած բազմաթիւ յաւելումներ եւ ընդմիջարկութիւնների առկայութիւն, որոնք նա վերագրում է 600-700 թթ., մխիթարեան միաբանը յիշեալ փաստաթուղթն իր ամբողջութեան մէջ համարում է Ե դարի գործ՝ հիմնաւորելով իր տեսակէտը ներքոյիշեալ կռուաններով¹: Ըստ նրա՝ հայ աշխարհագէտը քայլ առ քայլ հետեւել է Պտղոմէոսին՝ հանգամանք, որ երեւում է իւրաքանչիւր երկրի նկարագրութիւնից, դրանց սահմանագատումից, մարզային բաժանումից եւ այն անուններից, որ նա տալիս է այդ երկրներից իւրաքանչիւրին: Ա. Սուքրեանը նոյնպէս հակուած է Կոստանդին Անտիոքացուն նոյնացնելու Կոսմա Հնդկաչուին, սակայն այդպէս էլ չի յանգում այն մտքին, որ Կոստանդին Անտիոքացու վերաբերեալ հատուածներն ընդմիջարկութիւն են: Ի տարբերութիւն Ք. Պատկանեանի, նա գտնում էր, որ հեղինակի լեզուն եւ ոճը, բացառութեամբ մի քանի կարճ ընդմիջարկութիւնների, Ե դարից աւելի ուշ ժամանակաշրջանի չեն, իսկ ինչ վերաբերում է պատմական կողմից, ապա կան բազմաթիւ ընդհանրութիւններ ՊատմաՏօր Պատմութիւն Հայոց-ի եւ Աշխարհացոյց-ի միջեւ, որ ինքն ըստ ինքեան խօսում է Մովսէս Խորենացու Աշխարհացոյց-ի հեղինակ լինելու օգտին²:

Ա. Սուքրեանի ընդհանուր առմամբ յաջողուած աշխատութեան կռուանների մի մասը շատ էլ յուսալի եւ հիմնաւոր չէր, որի հետեւանքով նրա մի շարք կարծիքները յայտարարութեան տպաւորութիւն էին թողնում: Աշխատութիւնն արժանացաւ Ք. Պատկանեանի քննադատութեանը, որի կարծիքով, ընդարձակ խմբագրութիւնը եւս Զ եւ անգամ է դարի յուշարձան է³: Յօդուածի վերջում, որպէս յաւելուած, Ք. Պատկանեանը կցել էր ընդարձակ խմբագրութեան Թրակիայի, Եւրոպական ու Ասիական Սարմատիաների եւ Սկիւթիայի նկարագրութեան ուսերէն թարգմանութիւնը, որը մեծ օժանդակութիւն էր զբաբարին չտիրապետող արեւելագէտների եւ կովկասագէտների համար: Ք. Պատկանեանի քննութեան անմիջական աղեցութեամբ, թէ սեփական ուսումնասիրութեան արդիւնքներից ելնելով՝ Աշխարհացոյց-ի է դարի յուշարձան լինելն ընդունեց նաեւ Ա. Գուտչմիտը, սակայն վերագրում էր այն Մովսէս Խորենացու գրչին⁴:

Աշխարհացոյց-ի ստեղծման ժամանակի եւ հեղինակի հարցերին հպանցիկ կամ մանրակրկիտ անդրադարձան Յ. Տաշեանը, Գ. Խալաթեանցը, Յ. Մարքուարթը, որոնք Աշխարհացոյց-ի հեղինակ էին համարում Անանիա Շիրակացուն, իսկ գերմանացի մեծ հայագէտ Հ. Հիւբշմանի կարծիքով կամ Պատմութիւն Հայոց-ը եւ Աշխարհացոյց-ը միեւնոյն հեղինակի գործերն են, ուստի համարուելու են կա՛մ Ե դարի երկեր, որ անկարելի է, կա՛մ էլ Ե-Ը դարերի յուշարձաններ⁵: Ն. Ադոնցը, ձեռնպահ մնալով Աշխարհացոյց-ի հեղինակի

1 Անդ, էջ III

2 Անդ, էջ IV-VIII

3 К. П. Патканов, Из нового списка Географии..., стр. 23.

4 А. Gutschmid, Kleine Schriften, B. III, Leipzig, 1892, pp. 332-338.

5 Յ. Տաշեան, Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա, Վիեննա, 1895. Г. Халатянци, Армянский эзепос в истории Армении Мусея Хоренского, опыт критики источника, Москва, 1896, стр. 18. Jos. Markwart, Südarmenien und die Tigrisquellen nach griechischen und arabischen Geographen, Wien, 1930, pp. 6*, 14, 39, 58, 374 եւ այլն: Dr. J. Marquart, Eränasahr nach der Geographie des Ps. Moses Xorenac'i, Mit historisch-kritischem Kommentar und historischen und topographischen Exkursen, Berlin, 1901, p. 6. Հ. Հիւբշման, Հին Հայոց տեղւոյ անունները, Քարգմանեց Հ. Բ. Պիլեգիկեանց, Վիեննա, 1907, էջ 263, 267

ինքնուրույն հարցերը քննարկելուց, գտնում էր, որ այն արտացոլում է Հայաստանի Զ դարից յետոյ ընկած ժամանակաշրջանի վարչական բաժանումը¹:

Հայաստանում խորհրդային իշխանութեան հաստատումից յետոյ Աշխարհացոյց-ի ուսումնասիրութիւնը թեւակոխեց նոր փուլ: Յ. Մանանդեանը, համեմատական քննութեան ենթարկելով Պատմութիւն Հայոց-ը եւ Աշխարհացոյց-ը, յանգեց այն եզրակացութեան, որ վերջինս նոյնպէս պատկանում է ՊատմաՏօր գրչին: Չնայած ձեռագրական նոր նիւթեր չօգտագործելուն, քննութիւնը, կարելի է ասել, փայլուն էր կատարուած, սակայն եզրակացութիւնները, որոնց յանգել էր ճանաչուած Հայագէտը, բնաւ էլ չէին բխում ուսումնասիրութեան իրական արդիւնքներից: Հեղինակի կարծիքով, Անանիա Շիրակացին չի կարող լինել աշխարհագրական երկի հեղինակը, քանի որ նրա եւ Անանիա Շիրակացու հայեացքներն աշխարհագրական հարցերում չեն համընկնում: Այսպէս, ըստ Աշխարհացոյց-ի հեղինակի՝ երկրագունդը գնդաձեւ է, իսկ ըստ Անանիա Շիրակացու՝ քառակողմ հարթութիւն: Աշխարհացոյց-ի մէջ արեգակը փոքր է երկրագնդից, իսկ Անանիա Շիրակացու կարծիքով, այն նշանակալից մեծ է երկրագնդից եւ այլն: Յ. Մանանդեանը գտնում է, որ Աշխարհացոյց-ը եւ Մոնաչափ-ը, որը նա նոյնպէս վերագրում է Մովսէս Խորենացու գրչին, գրուել են Թ դարում՝ Բագրատունիների տոհմի ուժեղացման դարաշրջանում²:

Յ. Մանանդեանի աշխատութիւնը պատմագիտութեան մէջ առաջ բերեց ուժեղ հակադրեցութիւն: Աշ. Աբրահամեանը հանդէս եկաւ Խորենացուն վերագրուող «Աշխարհացոյց»-ի հեղինակի հարցի շուրջը աշխատութեամբ, որտեղ կրկին փորձ արուեց ապացուցել, որ Աշխարհացոյց-ը ստեղծուել է Է դարում՝ մինչեւ Հայաստանի՝ արաբների կողմից նուաճուելը³: Հեղինակի քննութեան ամենաարժէքաւոր կողմն, անշուշտ, ձեռագրագիտական հարուստ նիւթերի գիտական շրջանառութեան մէջ մտցնելն էր: Յաջող էր կատարուած, ընդհանուր առմամբ, նիւթի գիտական մեկնութիւնը, սակայն պատմա-աշխարհագրական քննութեան բացակայութեան պատճառով հեղինակի ուշադրութիւնից վրիպել էին այնպիսի իրողութիւններ, որոնք, ըստ էութեան, հակասում էին նրա հիմնական եզրակացութիւններին: Աշխարհացոյց-ի հետագայ ուսումնասիրութեան ասպարէզում կարեւոր դեր կատարեց Աշ. Աբրահամեանի կողմից համառօտ խմբագրութեան մի տարբերակի հրատարակութիւնը 1944 թ., որի համար հիմք ծառայեց Երեւանի Մատենադարանի թիւ 582 ձեռագիրը, որն ունէր Աշխարհացոյց-ի այլ ձեռագրերում չհանդիպող հատուածներ եւ կարեւոր տարբերումներ⁴:

1 **Н. Адонц**, *Армения в эпоху Юстиниана*, С.-Пб, 1908, стр. 235:

2 **Յ. Մանանդեան**, *Խորենացու անեղծուածի լուծումը*, էջ 35-89: Այս շրջանում Աշխարհացոյց-ի խնդրին հպանցիկ անդրադարձաւ Լ. ֆոն Մօրկը՝ Կլաւդիոս Պտղոմէոսի *Աշխարհագրութեան* հետ կապուած: Նրա կարծիքով, *Աշխարհացոյց*-ը Պապոսի երկն է հայկական հագուստով: Նա բարգամնել է *Աշխարհացոյց*-ի ներածութեան սկզբնամասը գերմաներէն եւ երկի հեղինակութիւնը վերագրել է Կեղծ Մովսէսին (**H. V. Mžik**, *Neue Gesichtspunkte zur Würdigung der Bedeutung der "Geographie" des Klaudias Ptolemaios...*, տե՛ս "Litterae Orientales" 54, Leipzig, 1933, pp. 1-16):

3 **Աշ. Աբրահամեան**, *Խորենացուն վերագրուող «Աշխարհացոյց»-ի հեղինակի հարցի շուրջը*, Երեւան, 1940, էջ 114: 1940 թ. լոյս տեսաւ Ստ. Մալխասեանցի *Խորենացու անեղծուածի շուրջը* (Երեւան, 1940) աշխատութիւնը, որով նա ապացուցում էր Մովսէս Խորենացու եւ դարի պատմիչ լինելը: Աշ. Աբրահամեանի հիմնաւորումներից էլնելով՝ նա յայտարարեց, որ *Աշխարհացոյց*-ը, անշուշտ, Անանիա Շիրակացու գործն է:

4 **Աշ. Աբրահամեան**, *Անանիա Շիրակացու մատենագրութիւնը*, էջ 336-354: 1947 թ. իր տեսակետների պաշտպանութեամբ կրկին հանդէս եկաւ Յ. Մանանդեանը, սակայն նորութիւն չկար ո՛չ փաստարկների եւ ո՛չ էլ մեկնարկների մեծ ասպարէզով (**Я. А. Манандян**, *Когда и кем была составлена "Армянская География", приписываемая Моисею Хоренскому*, տե՛ս "Византийский временник", т. I (XXVI), Москва, 1947, стр. 127-143):

Անցեալ դարի 50-ական թթ. Աշխարհացոյց-ի քննութեանը նուիրուած յօդուածներով հանդէս եկաւ Թ. Յակոբեանը, որը անվերապահօրէն միացաւ բոլոր այն ուսումնասիրողներին, որոնք Աշխարհացոյց-ը համարում էին Անանիա Շիրակացու ստեղծագործութիւնը¹:

Աշխարհացոյց-ի քննութեան ասպարէզում առ այսօր ամենամեծ լուծման է մուծել Ս. Երեմեանը: 1963 թ. լոյս տեսաւ նրա Հայաստանը՝ ըստ «Աշխարհացոյց»-ի աշխատութիւնը, որի ներածութեան մէջ հեղինակը ցոյց է տալիս, որ Աշխարհացոյց-ը սկզբում եղել է մօտաւորապէս 15 քարտէզների ժողովածոյ-ատլաս, որոնց մէջ հիմնականը եղել է իր կողմից վերակազմած Մեծ Հայքի, Կողքիսի, Վիրքի եւ Աղուանքի քարտէզը²: Նրա կարծիքով, Աշխարհացոյց-ի հեղինակը նկարագրում է Հայաստանը եւ Անդրկովկասը երկու ժամանակաշրջանում՝ մինչեւ 387 թ., երբ Հայաստանը մի ընդարձակ պետութիւն է «Մեծ Հայք» անունով եւ 591-610 թթ. կացութեամբ: Ս. Երեմեանը գտնում էր, որ Աշխարհացոյց-ի հեղինակը Պտղոմէոսի գործերին ծանօթացել է ոչ միայն Պապոսի միջոցով, այլեւ անմիջականօրէն, եւ որ իրաւացի է Յ. Ֆիշերը՝ ենթադրելով, որ աշխարհագրական երկի հեղինակը ձեռքի տակ է ունեցել ոչ միայն Պտղոմէոսի բնագիրը, այլեւ նրա կողմից կազմուած քարտէզները, որոնց հիման վրայ պիտի գրուած լինէր մեզ չհասած Պապոս Աղեքսանդրացու Երկրագիտութիւն-ը³: Ս. Երեմեանը միաժամանակ գտնում է, որ Աշխարհացոյց-ը ստեղծուել է մինչեւ 608/609 թ. Հայ եւ Վրաց Եկեղեցիների դաւանաբանական բաժանումը, քանի որ Հռիփսիմեանց կոյսերի գերեզմանների վրայ եկեղեցիներ չէին կառուցուել, հետեւաբար այն Անանիա Շիրակացու գրչին պատկանել չի կարող⁴: Հեղինակը աշխատութեանը կից հրատարակեց Աշխարհացոյց-ի այն հատուածները, որոնք բովանդակում էին Մեծ Հայքի եւ նրան անմիջականօրէն սահմանակից երկրների նկարագրութիւնը, որտեղ բնագրային փոփոխութիւնները եւ միջամտութիւնները որոշ զէպքերում ոչ միայն հիմնաւորուած չէին, այլեւ ունէին կամայական բնոյթ: Իր առաջ քաշած տեսակէտները հեղինակը փորձեց առաւել հիմնաւորել իր նոր աշխատութիւններում, իսկ 1980 թ. հրատարակած աշխատանքներից մէկում նա, ի գարմանս ուսումնասիրողների, Աշխարհացոյց-ի հեղինակ ճանաչեց Անանիա Շիրակացուն⁵:

Ս. Երեմեանի տեսակէտները, որոնք, ինչպէս ճիշտ նկատել է Գ. Պետրոսեանը, յենուում էին Ա. Սուքրեանի եւ Յ. Ֆիշերի եզրակացութիւնների վրայ, բնաւ էլ միանշանակ ընդունելութիւն չգտան: Աւելին՝ ուսումնասիրողների մի մասը այն ենթարկեց սուր քննադատութեան: Թ. Յակոբեանը իր գրախօսականում ցոյց տուեց, որ Աշխարհացոյց-ը

1 Թ. Յակոբեան, Գիտողութիւններ 7-րդ դարի «Աշխարհացոյց»-ի մասին, տե՛ս «Երեւանի համալսարանի գիտական աշխատութիւններ», հտ. 43, աշխ. գիտ. սերիա, պր. 1, 1954, էջ 121-122:

2 Ս. Երեմեան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, Երեւան, 1963, էջ 7, 16

3 Անդ, էջ 7-11. J. Fischer, Pappus und die Ptolemäuskarten. տե՛ս "Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin", 1919, p. 340:

4 Ս. Երեմեան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, Երեւան, 1963, էջ 26

5 S. T. Eremian, Ptolemy's "Third Map of Asia" and the "Asharhacoyc". տե՛ս XXVII International Congress of Orientalists. Papers by the USSR delegation, Moscow, 1967, pp. 1-12: С. Т. Еремян, Древнеармянский атлас мира "Ашхарациуйц". տե՛ս «Լրաբեր» (հաս. գիտ.), 1968, թիւ 5, էջ 43-60: С. Т. Еремян, География и картография. տե՛ս Культура раннефеодалной Армении (IV-VII вв.), Ереван, 1980, стр. 232 (քարգմանութիւնը Գ. Պետրոսեանի): «Հայ ժողովրդի պատմութիւն», ՀՍՄՀ ԳՍ հրատ., հտ. Բ, Երեւան, 1984, էջ 544-549: Ս. Երեմեան, Երկրագունդը ըստ Անանիա Շիրակացու. տե՛ս «Գիտութիւն եւ տեխնիկա», 1984, թիւ 1, էջ 32-33: Ս. Երեմեանը 1984 թ. հրատարակել է նաեւ թեզիսներ իր հայկական գործուի վերաբերեալ. տե՛ս С. Т. Еремян, Древнеармянский глобус, "Второй всесоюзный симпозиум по проблемам эллинистической культуры на востоке", май, 1984, Тезисы докладов, Ереван, 1984, стр. 24-25:

երկրագրական աշխատությունն է եւ իր բնոյթով նման է Ստրաբոնի ու միւս հին հեղինակների աշխարհագրական երկերին. որ նա Պտղոմէոսին ծանօթ է ոչ թէ անմիջաբար, այլ միջնորդաւորուած՝ Պապոս Աղեքսանդրացու երկից օգտուելու միջոցով. որ Աշխարհացոյցը կարող էր «քարտէզների ժողովածոյ» կամ «ատլաս» նշանակել, սակայն այն ամենից առաջ նշանակում է «երկրագրություն», «աշխարհագրություն». եւ որ յիշեալ տրակտատի հեղինակը Անանիա Շիրակացին է¹: Մաւալուած բանավէճին հետագայում միացան այլ ուսումնասիրողներ եւս, որոնցից Մ. Խաչատրեանը առաջ քաշեց այն միտքը, որ Մոնցաչափքը ոչ մի կապ չունի Աշխարհացոյցի հետ, այլ խօսքով՝ նրա շարունակութիւնը չէ, իսկ Աշխարհացոյցն էլ կից ունեցել է ընդամէնը մէկ քարտէզ՝ աշխարհինը: Նա հակադրուեց Ս. Երեմեանին նաեւ Աշխարհացոյցի հեղինակի հարցում՝ գտնելով, որ նրա ու Շիրակացու տեսակէտները սկզբունքային մի շարք հարցերում տրամագծօրէն հակառակ են, եւ 570 եւ 622 թթ. միջոցին գրուած երկի հեղինակը չէր կարող լինել Անանիա Շիրակացին, որ այդ ժամանակ 10-12 տարեկան երեխայ էր²: Կրկին հանդէս գալով՝ Աշ. Աբրահամեանը փորձեց հիմնաւորել իր նախկինում արտայայտած տեսակէտները եւ ցոյց տալ, որ Աշխարհացոյցը անվերապահօրէն Անանիա Շիրակացու ստեղծագործութիւնն է:

Արտասահմանեան հայագէտներից Աշխարհացոյցի քննութեամբ աչքի ընկաւ Ռոբերտ Հիւսնը, որի կարծիքով, այն կարող էր ստեղծուել 610-663 թթ. միջոցին: Հեղինակը յատկապէս ուշադրութիւն է դարձնում Աշխարհացոյցում չորս Հայքերի առկայութեան վրայ, որով 536 թ. որոշակի սահման է դառնում քննութեան համար եւ Մօրիկ կայսեր վարչական վերակառուցումների վրայ, որոնց համաձայն՝ Երկրորդ Հայքը գտնուել է Առաջինից հիւսիս՝ իրողութիւն, որ կարող էր գոյութիւն ունենալ 591-640 թթ. միջոցին: Նրա եզրակացութեամբ՝ աշխատութեան հեղինակը Անանիա Շիրակացին է: Իր այլեւայլ աշխատութիւններում նա քննութեան է առել Մեծ Հայքի ըստ աշխարհների վարչական բաժանումը, աշխարհների հանդէս գալու խնդիրը եւ դրա ժամանակագրութիւնը, գաւառաբաժանման առանձնայատկութիւնները, Կասպիանէ երկիրը, կազմել է քարտէզներ, որոնց հիմքում դրուած են Աշխարհացոյցի տուեալները եւ Ս. Երեմեանի քարտէզագրական աշխատանքները, հրատարակել է Աշխարհացոյցի համառօտ եւ ընդարձակ խմբագրութիւնները անգլերէն լեզուով: Հեղինակի ուսումնասիրութիւններում կան որոշ դէպքերում վիճաբարոյց եւ անգամ անընդունելի տեսակէտներ, սակայն պարզ է մի իրողութիւն, որ նա այսօր Աշխարհացոյցի ուսումնասիրութեամբ զբաղուող գիտնականների շրջանում առաւել յայտնի դէմքերից է³:

- 1 **Թ. Յակոբեան**, Պրոֆ. Ս. Երեմեանի «Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյցի» աշխատութեան մասին, տե՛ս Երեւանի «Գիտական տեղեկագիր», հաս. գիտ., հտ. 96, պր. 8, Երեւան, 1965, էջ 86-91:
- 2 Մ. Մ. Խաչատրեան, Հոռոմէական աշխարհագրութեան եւ հայկական միջնադարի մասին, տե՛ս «Բնագիտութեան եւ տեխնիկայի պատմութիւնը Հայաստանում», Երեւան, 1967, թիւ 4, էջ 11: **Մ. Մ. Խաչատրեան**, VII դարի «Աշխարհացոյցի» մասին. տե՛ս ՊԲՀ, 1968, թիւ 4, էջ 81-99:
- 3 **Robert. H. Hewsen**, *On the Date and Authorship of the Ašxarhac'oyc'*, "REArm", Nouvelle série, tome IV, p. 423; **Robert. H. Hewsen**, *Introduction to Armenian historical Geography*, "REArm", tome XIII, pp. 77-97; **Robert. H. Hewsen**, *Caspiane. An Historical-Geographical Study*. տե՛ս «Հանդէս ամսօրեայ», Վիեննա, 1973, 1-3; **Robert. H. Hewsen**, *Armenien and Georgien. Christentum und Territorialentwicklung von 4. bis 7. Jahrhundert*. տե՛ս "Tübinger Atlas des Vorderen Orients (TAVO)", Der Universität Tübinger, Wiesbaden, 1987, Masstab 1:200000; **Robert. H. Hewsen**, *The Geography of Anania of Širak (Ašxarhac'oyc')*, *The Long and the Short Recensions, Introduction, Translation and Commentary* by Robert. H. Hewsen, Dr. Ludwig Reichart Verlag, Wiesbaden, 1992; "Ašxarhac'oyc'", *The Seventh Century Geography Attributed to Ananias of Shirak, A Facsimile Reproduction of the 1881 Venice Edition of the Long Version of the Text, of the Unique Manuscript (Venice N 1245) upon which it was based and of the 1944 Yerevan Edition of the Short Version and with an Introduction by Robert. H. Hewsen.*, Delmar, New York, 1994.

Վերջին տարիներին Աշխարհացոյց-ի խնդիրները քննութեան առարկայ են դարձել Գ. Պետրոսեանի, Է. Դանիէլեանի, Վ. Բուզբայի, տողերիս հեղինակի եւ այլոց ուսումնասիրութիւններում: Գ. Պետրոսեանը փորձեց կրկին ապացուցել, որ Աշխարհացոյց-ի հեղինակը Անանիա Շիրակացին է, մերժեց դրա քարտէզագրական բնոյթի վերաբերեալ Ս. Երեմեանի տեսակէտը, գտաւ, որ աշխարհագրական երկի աղբիւրը Պապոսի աշխատութիւնն է, որը մեզ չի հասել¹: Աշ. Աբրահամեանի եւ Գ. Պետրոսեանի գիտական համագործակցութեան արդիւնքում ծնուեց Աշխարհացոյց-ի աշխարհագրաբար թարգմանութիւնը, որի կարիքը վաղուց զգացուում էր²: Է. Դանիէլեանը, որն անդրադարձաւ Աշխարհացոյց-ի առաւելապէս տրեգերական խնդիրներին, ամբողջութեամբ պաշտպանեց Ս. Երեմեանի տեսակետները աշխարհագրական երկի հեղինակի եւ ստեղծման ժամանակի խնդրում³: Աշխարհացոյց-ի հեղինակի եւ ստեղծման ժամանակի հարցերի լուսաբանութեան ասպարէզում հաճելի անակնկալ էր Աբխազիայի անկախութեան պատերազմում վերջերս գոհուած Վ. Բուտբայի «Աշխարհացոյց»-ի բուլղարական ցեղանունների իմաստաբանութեան շուրջ յօդուածը⁴, որտեղ նա յանգել է այն տեսակէտին, որ յիշեալ երկում չորս բուլղարական ցեղերի յիշատակութիւնը Հիւսիսային Կովկասում որոշակիօրէն արտացոլում է Ե դարի իրողութիւն, որը ժամանակավրէպ է այլեւս Է դարում: Հետեւաբար, Ասպարուխի մասին Աշխարհացոյց-ի տեղեկութիւնը ոչ թէ բնութագրային է, այլ ընդմիջարկութիւն:

Աշխարհացոյց-ի ուսումնասիրութեամբ, մասնաւորապէս՝ Մեծ Հայքի աշխարհացոյցեան նկարագրութեամբ զբաղուել ենք նաեւ մենք՝ նուիրելով դրան մի շարք աշխատութիւններ⁵: Քննութեան արդիւնքում մենք եկել ենք այն եզրակացութեան, որ Աշխարհացոյց-ը Ե դարի ստեղծագործութիւն է եւ պատկանում է Մովսէս Խորենացու գրչին: Հաշուի առնելով հարցի սկզբունքային նշանակութիւնը՝ մենք կը փորձենք լուսաբանել դրա առաւել կարեւոր հարցադրումները՝ կապուած փաստաթղթի ստեղծման ժամանակի եւ հեղինակի անձնաւորութեան հետ:

Աշխարհացոյց-ի ստեղծման ժամանակը որոշելիս ուսումնասիրողների կողմից առաւել կարեւոր կռուաններ են համարուում փաստաթղթում չորս Հայքերի յիշատակութիւնը, հեղինակի կողմից Կոստանդին Անտիոքացու (Կոսմա Հնդկաչուի) Քրիստոնէական տեղագրութիւն աշխատութեան օգտագործումը, Մաւրիկապոլսի գոյութիւնը, Մաւրիկիոսի վարչական վերակառուցուածքի առկայութիւնը եւ այլն եւ այլն: Հարկ ենք համարում

1 Գ. Պետրոսեան, «Աշխարհացոյց»-ի հեղինակի առեղծուածը, «Լրաբեր» (հաս. գիտ.), 1971, թիւ 10, էջ 54-60. Գ. Պետրոսեան, VII դարի հայկական «Աշխարհացոյց»-ի մասին, ՊԲՀ, 1979, թիւ 2, էջ 241-246. Գ. Պետրոսեան, VII դարի հայկական «Աշխարհացոյց»-ի նոր լուսաբանութեան մի փորձի մասին, «Լրաբեր» (հաս. գիտ.), 1986, թիւ 6, էջ 59-65: Գ. Պետրոսեանի մասնաւորապէս վերջին աշխատութիւնը սուր քննադատութեան ենթարկուեց Ս. Երեմեանի կողմից (Ս. Երեմեան, Գ. Պետրոսեանի «VII դարի հայկական «Աշխարհացոյց»-ի նոր լուսաբանութեան մի փորձի մասին» յօդուածի առթիւ, «Լրաբեր» (հաս. գիտ.), 1986, թիւ 7, էջ 53-58), սակայն հարկ է խոստովանել, որ նրա փաստարկները միշտ չէ, որ հիմնաւոր էին, որովհետեւ, եթէ Պողոմէոսի երկը մեզ հասած չլինէր, ապա Աշխարհացոյց-ի տուեալներով, եթէ չասեմք անհնարին, ապա առնուազն խիստ դժուար կը լինէր անգամ աշխարհի քարտեզի կազմումը: Անշուշտ, Մեծ Հայքի նկարագրութիւնը իր մանրամասնութեամբ քարտեզ կազմելու հնարաւորութիւն կարող է ընդհանուր, սակայն այն ոչ այնքան քարտեզ կը լինէր, որքան երկրագրական սխեմայ:

2 Անանիա Շիրակացի, Մատենագրութիւն, թարգմանութիւնը, առաջաբանը եւ ծանօթագրութիւնները Ա. Արրահամեանի եւ Գ. Պետրոսեանի, Երեւան, 1979

3 Э. Л. Даниелян, *Армянские космографические труды VII века о строении Вселенной*, Ереван, 1978.

4 В. Ф. Бутва, *К семантике болгарских ээтнонимов "Ашхарацуйца" (опыт реконструкции процесса формирования общности)*, տե՛ս ՊԲՀ, 1989, թիւ 4, էջ 169-181:

5 Բ. Յ. Յարութիւնեան, «Աշխարհացոյց»-ը եւ չորս Հայքերի խնդիրը, Երեւան, 1997. Բ. Յ. Յարութիւնեան, Մեծ Հայքի վարչա-քաղաքական քաղաքական համակարգն ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, Երեւան, 2001

նշել, որ աշխարհագրական այս կոթողը մեզ անաղարտ չի հասել եւ մասնաւորապէս՝ է դարում եւ հետագայ ժամանակաշրջանում ենթարկուել է լուրջ խմբագրութեան, որը եւ ծնել է այն պատրանքը, թէ «Աշխարհացոյց»-ը ստեղծուել է է դարում: Իրականում Աշխարհացոյց-ը բնորոշող եւ նրա ստեղծման ժամանակաշրջանը հաւաստող նիւթերը Ե դարի են: Այսպէս, Կակպոհ քաղաքի նկարագրութեան մէջ հաղորդուել է, որ այն բաղկացած է 13 աշխարհներից, սակայն դրանք թուարկելիս յիշատակուած են 14-ը¹: Հասկանալի է, որ մէկը աւելացուել է հետագայում խմբագրողների կողմից եւ, ի բարեբախտութիւն մերօրեայ ուսումնասիրողի, խմբագրողը հետեւողական չի եղել իր գործունէութեան մէջ, այլապէս յիշատակութեան սկզբնամասում նոյնպէս աշխարհների քանակը կարող էր դարձնել 14, եւ այդ դէպքում ամէն ինչ կը ծածկուէր պատմական շղարշով: Քննութիւնը ցոյց տուեց, որ աւելացուածը ոչ թէ Շանճանն է (այժմ՝ Ջենջան), այլ Միսականը, որն առանձին աշխարհ կարող է վերածուել 571 թ. յետոյ, երբ Վահան Սիւնի իշխանը իր տիրոջթիւները մտցրեց Փայտակարանի աշխարհագրի մէջ²: Այս իրողութեան բացայայտումը ինքնըստինքեան անհնարին է դարձնում Աշխարհացոյց-ի ստեղծումը 571 թ. յետոյ:

Առաջին հայեացքից խիստ ծանրակշիռ փաստարկ է հեղինակի կողմից Կոստանդին Անտիոքացու աշխատութիւնից օգտուելը: Սակայն բանասիրական ոչ մեծ քննութիւնը ցոյց է տալիս, որ հեղինակը դրա գոյութեան մասին չի էլ իմացել, եւ նշուած աշխատութեան յիշատակութիւնը լոկ խմբագիրների՝ քրիստոնէական գաղափարախօսութեանը տուրք տալու հետեւանք է: Հեղինակը հէնց սկզբից խոստովանում է, որ՝ «Յաստուածաշունչ գիրս ոչ գտանի կատարեալ գիտութիւն աշխարհաց որպիսութեանց, վասն որոյ հարկաւորիմք ձեռնարկել յարտաքինսն, արք գաշխարհագրութիւն յարմարեցին ի ճանապարհորդութենէ եւ ի նաւարկութենէ եւ ստուգեցին յերկրաչափութենէ եւ ինքն երկրաչափութիւն գտաւ յաստեղաբաշխութենէ»³: Սակայն տառացիօրէն երկու էջ անց նա դիմում է Կոստանդին Անտիոքացու աշխատութեանը: Այսուհանդերձ խմբագիրները այնպէս կոպիտ են կատարել ընդմիջարկութիւնը, որ անգամ անփորձ աչքի համար էլ պարզ է դառնում Կոստանդին Անտիոքացու աշխատութեան հատուածների անյարիւրութիւնը բնագրին: Միտքը հիմնաւորելու համար բերում ենք մէկ օրինակ.

«... եւ աստի անտի նորա Ովկիանոս ընդմիջելով գնա ի բնակութենէս եւ ի հարաւային կիսագնդէն, գոր ընդդէմ երկիր կոչեցին բնակեցելոյ երկրիս. մեծութեամբ ոչ ըստ սմա՝ այլ ըստ հիւսիսային կիսագնդին, գոր կոչեն գօսացեալ. քանզի նմա ասեն փոքրագոյն գծագրել, վասն անձուկ գոլոյ բոլորակին. եւ ընդդէմ նա, նմանապէս նորին ի հարաւային եզրն, գոր կոչեն ցամաքեալ: Եւ ոչ միայն գայրեցեալ գօ-

«... եւ աստի անտի նորա Ովկիանոս ընդմիջելով գնա ի բնակութենէս եւ ի հարաւային կիսագնդէն, գոր ընդդէմ երկիր կոչեցին բնակեցելոյ երկրիս. մեծութեամբ ոչ ըստ սմա՝ այլ ըստ հիւսիսային կիսագնդին, գոր կոչեն գօսացեալ. քանզի նմա ասեն փոքրագոյն գծագրել, վասն անձուկ գոլոյ բոլորակին. եւ ընդդէմ նա, նմանապէս նորին ի հարաւային եզրն, գոր կոչեն ցամաքեալ: Եւ ոչ միայն գայրեցեալ գօ-

1 «Աշխարհացոյց» Մովսիսի Խորենացու, էջ 40
 2 Պատմութիւն Սերէոսի, աշխատասիրութեամբ Գ. Վ. Արգարեանի, Երեւան, 1979, էջ 67-68
 3 «Աշխարհացոյց» Մովսիսի Խորենացու, էջ 5

տեաւն, այլ եւ զամենայն աշխարհաւ շուրջ ասեն բնակեալ. գոր եւ Կոստանդիանոս Ամտիրոբայցի ի Քրիստոնէական Տեղագրութեան, որ ասաց գտապանն յարեւելեան երկրէն առ մեզ անցեալ: Բայց Պտղոմէոս՝ որոյ արք բազմաշրջութեամբ զամենայն երկիր չափեցին, ոչ ասացին զՈվկիանոս շուրջ լինել, այլ ի մի կողմանէ անգեակ հիւսիսային յարեւմտից, եւ ընդ հիւսիսի յարեւելս կոյս տարածել յերից մասանց մասն մի. եւ ընդ արեւմուտս ի հարաւ կոյս՝ ի չորից մասանց յերիս մասունս. եւ ի նմանէ սկսեալ զանծանօթ երկրէ ասէ շրջապատեալ զբնակութիւն մարդկան...¹»

տեաւն, այլ եւ զամենայն աշխարհաւ շուրջ ասեն բնակեալ. Բայց Պտղոմէոս՝ որոյ արք բազմաշրջութեամբ զամենայն երկիր չափեցին, ոչ ասացին զՈվկիանոս շուրջ լինել, այլ ի մի կողմանէ անգեակ հիւսիսային յարեւմտից, եւ ընդ հիւսիսի յարեւելս կոյս տարածել յերից մասանց մասն մի. եւ ընդ արեւմուտս ի հարաւ կոյս՝ ի չորից մասանց յերիս մասունս. եւ ի նմանէ սկսեալ զանծանօթ երկրէ ասէ շրջապատեալ զբնակութիւն մարդկան...»

Դժուար չէ տեսնել, թէ տապանի յիշատակութիւնը որքան բռնագբօսիկ է ընդմիջարկուած, որովհետեւ դրա հանելուց յետոյ նրա գոյութիւնն անգամ չի զգացուում, իսկ յաջորդող նախադասութիւնը պարզապէս օրգանապէս կապուում է նախորդող նախադասութեանը: Կոստանդին Անտիրօքացին, որին Ք. Պատկանեանն իրաւացիօրէն նոյնացնում է Կոսմա Հնդկաչուի հետ, անտարակոյս Ջ դարի հեղինակ է, հետեւաբար, երբ ապացուցուում է, որ նրա աշխատութիւնը չէր կարող յիշատակուել Աշխարհացոյց-ի սկզբնական բնագրում, փաստաթուղթը է դարի յուշարձան հռչակողները զրկում են այդ կարեւոր կռուանից:

Է դարի կողմնակիցների անխոցելի կռուաններից մէկը Աշխարհացոյց-ում չորս Հայքերի առկայութեան փաստն է: Դրանք, որպէս վարչական միաւորներ, ստեղծուել են Յուստինիանոս Ա կայսեր օրօք (527-565) եւ վերածեւման են ենթարկուել Մաւրիկիոս կայսեր շրջանում (582-602): Կասկածից վեր է, որ եթէ չորս Հայքերը եղել են Աշխարհացոյց-ի սկզբնական բնագրում, ապա փաստաթուղթը է դարով թուագրողները հուժկու փաստարկ են ձեռք բերում: Սակայն Աշխարհացոյց-ի ձեռագրերի համեմատական քննութիւնը ցոյց է տալիս, որ աշխարհագրական երկում սկզբնապէս չորս Հայքեր չէին կարող նկարագրուել: Խնդիրն այն է, որ Առաջին եւ Երկրորդ Հայքերը իրենց վարչատարածական ընդգրկումով ոչ թէ նոյնանում են Յուստինիանոս կամ Մաւրիկիոս կայսեր Առաջին եւ Երկրորդ Հայքերին, այլ Թէոդոսիա Մեծ կայսեր ստեղծած պրովինցիաներին, որոնք նոյնպէս կոչուում էին Առաջին եւ Երկրորդ Հայք: Ուստի միանգամայն տեղին է մտածել, որ ոչ մի հեղինակ չէր մատուցի թէոդոսեան Առաջին եւ Երկրորդ Հայքերը, իսկ այնուհետեւ յուստինիանոսեան կամ մաւրիկիոսեան Երրորդ եւ Չորրորդ Հայքերը: Չեռագրերի համադրումից պարզուում է², որ նրանց մեծ մասում եղել է «Երկրորդ Հայք» կամ «անթուակիր Հայք», «Առաջին Հայք» եւ «Երկրորդ Հայք» Փոքր Հայքի նկարագրութեան բաժնում: Երբ է դարում Աշխարհացոյց-ը ենթարկուել է լուրջ խմբագրման, խմբագիրները՝

1 Անդ, էջ 7-8
 2 Մանրամասն տե՛ս Բ. Յ. Յարութիւնեան, «Աշխարհացոյց»-ը եւ չորս Հայքերի խնդիրը:

ազդուելով իրենց ժամանակի վարչական իրողութիւններից, Մոփքը տուել են Չորրորդ Հայք անունով, սակայն որեւէ փոփոխութիւն չեն կատարել Փոքր Հայքի հատուածում: Դրա հետեւանքով ստացուել են Առաջին, Երկրորդ եւ Չորրորդ Հայքեր, որն աւելի ուշ ժամանակներում գրիչներին ստիպել է Փոքր Հայքի տարածքում յիշուող անթուակիր Հայքը կամ առաջին Երկրորդ Հայքը դարձնել Երրորդ Հայք: Արդիւնքում Հայքերը թուլարկուում եւ նկարագրուում են ոչ թէ Առաջին, Երկրորդ եւ Երրորդ հերթափոխութեամբ, ինչպէս պէտք է սպասել, այլ Երրորդ, Առաջին եւ Երկրորդ դասաւորութեամբ, որն, աշխարհագրական դիրքից ելնելով, ոչ մի հիմնաւորում չունի: Ըստ որում, այդ սրբագրումը կատարուած է ոչ բոլոր ձեռագրերում, որը եւ հնարաւորութիւն է տալիս հետեւել բնագրի աղաւաղմանը: Եթէ խմբագիրներն առաջնորդուէին բոլոր իրողութիւնների իրար հետ ամբողջ բնագրում յարմարեցնելու սկզբունքով, ապա նշուած փոփոխութիւնը կը կատարուէր բոլոր ձեռագրերում, եւ մենք այժմ գրկուած կը լինէինք աղբիւրագրիտական այս կարեւոր կռուանից, սակայն, բարեբախտաբար, նրանք դրանով չէին առաջնորդուում, եւ դրա հետեւանքով մասնակի խմբագրումները այնպիսի հակասութիւններ են առաջացրել Աշխարհացոյց-ում, որ դրանց լուսաբանումը լոյս է սփռում փաստաթղթի ստեղծման ժամանակի եւ հեղինակի հարցի վրայ:

Ե դարի օգտին վկայող փաստարկները, բնականաբար, սրանցով չեն սահմանափակուում եւ հասնում են տասնեակների: Անիմաստ է բոլորը մէջբերել եւ քննարկել, սակայն աւելորդ չենք համարում ընթերցողի դատին յանձնել դրանցից մի քանիսը: Այսպէս, Աշխարհացոյց-ում ասուած է, որ «(Իտալիան) Ունի եւ մայրաքաղաքս երկուս՝ զՏոյակապն Ռաւեննայ եւ գմեծն Հռոմ»¹: Այս տեղեկութիւնը է դարի կողմնակիցների կողմից համարուում է կարեւոր եւ արժանահաւատ փաստ, ըստ որի Ռաւեննան, լինելով էկզարխատի կենտրոն, միայն է դարում կարող էր համարուել Իտալիայի մայրաքաղաք: Իրականում, Ռաւեննան արդէն Ե դարում, Արեւմտա-Հռոմէական կայսրութեան մայրաքաղաքն էր, իսկ Հռոմը աւանդոյթի ուժով շարունակում էր դիտուել մայրաքաղաք: Այլ խօսքով՝ Աշխարհացոյց-ը արտացոլում է Ե դարի վարչա-քաղաքական կացութիւնը: Փայտակարան քաղաքը, ըստ մեր աշխարհագրական երկի, գտնուել է «առ եզերքն Կասբից, ի մուտս Երասխայ»², այսինքն՝ քաղաքը հեղինակի օրերում տեղակայւում էր Երասխի գետաբերանում՝ Կասպից ծովի ափին: Սակայն Միդնաչափ-ում, որ է դարի փաստաթուղթ է, Փայտակարանը տեղադրուում է Կասպից ծովից 60 մղոն հեռաւորութեան վրայ³: Այդ իրօք համապատասխանում է պատմական ճշմարտութեանը, որովհետեւ Ե դարում Կասպից ծովի մակարդակը բաւականին բարձր էր, իսկ Զ դարում եւ է դարի սկզբներին՝ ծովի հերթական իջեցման հետեւանքով, ջուրը նահանջեց, եւ Փայտակարանը յայտնուեց նրանից նշանակալից հեռաւորութեան վրայ:

Աշխարհացոյց-ի մեզ հասած ձեռագրերը, ի բարեբախտութիւն ուսումնասիրողի, պահպանել են Ե դարի բազմաթիւ իրողութիւններ, որոնք ոչ մի կերպ չէին կարող տեղ գտնել է դարի հեղինակի երկում: Կարելի է, անշուշտ, վերը բերուած վկայութիւնների շարքը շարունակել, բերել ոչ միայն զուտ պատմա-աշխարհագրական կռուաններ, այլեւ այլ բնոյթի փաստեր, որոնց անդրադարձել են հարցիս ուսումնասիրողները, սակայն

1 К. П. Патканов, *Армянская География VII Века по р. X.*, стр. 9.

2 «Աշխարհացոյց» Մովսիսի Խորենացու, էջ 29

3 Ա. Գ. Արքախաւմեան, *Անանիա Շիրակացու մատենագրութիւնը*, էջ 355

դրանք գալիս են լուկ ապացուցելու, որ աշխարհագրական տրակտատը Ե դարի ստեղծագործություն է, եւ է դարին աղերստող մի քանի իրողություններ բնագրային չեն, այլ խմբագրութեան արդիւնք, ուստի եւ չեն կարող փաստաթղթի թուագրման հիմքում դրուել: Հասկանալի է, որ այս եզրայանգման դէպքում այլեւս խօսք չի կարող գնալ Անանիա Շիրակացուն Աշխարհացոյց-ի հեղինակութիւն վերագրելու մասին: Աշխարհագրական երկը, ինչպէս հաւաստում են գործնականում բոլոր ձեռագրերը, իրօք պատկանում է հանճարեղ Մովսէս Խորենացու գրչին: Չի բացառում, որ Աշխարհացոյց-ի ստեղծման գաղափարը, ինչպէս Պատմութիւն Հայոց-ի դէպքում, ծնուել է Սահակ Բագրատունու ուղեղում եւ միս ու արիւն էր ստացել Հայոց ՊատմաՏօր կողմից: Եթէ Պատմութիւն Հայոց-ը գաղափարական զէնք էր հայ ապստամբների ձեռքում, որը նրանց ազատագրական պայքարի էր մղում յանուն Հայաստանի անկախութեան վերականգնման, ապա Աշխարհացոյց-ը, ի դէմս Մեծ Հայքի նկարագրութեան, իրենից ներկայացնում էր քաղաքական ծրագիր, որը ապստամբներին մատուցում էր վերականգնելիք Հայոց թագաւորութեան յստակ եւ որոշակի սահմանները:

Աշխարհացոյցի համառօտ եւ ընդարձակ բնագրերը յաջորդաբար վերահրատարակւում հետեւեալ հրատարակութիւններից ա) Աշխարհացոյց Մովսէսի Խորենացու յաւելուածովք նախնեաց, Վենետիկ, 1881, բ) *К. П. Патканов*, Армянская География VII века по р. X. СПб., 1877, էջ 85- գ) Ա. Գ. Աբրահամեան, Անանիա Շիրակացու մատենագրութիւնը, Երեւան, 1944, էջ 336-354:

Բաբկէն Յարութունեան

Ա. ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՅՑ ՄՈՎԱԵՍԻ ԽՈՐԵՆԱՑԻՈՅ ՅԱԻԵԼՈՒԱԾՈՎԸ ԵՎ ԵՆԵՄԵՆ

ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՅՑ

1 Յաստուածաշունչ գիրս ոչ գտանի կատարեալ գիտութիւն աշխարհաց որպիսութեանց, վասն որոյ հարկաւորիմք ձեռնարկել յարտաքինսն, որք զաշխարհագրութիւն յարմարեցին ի ճանապարհորդութենէ եւ ի նաւարկութենէ, եւ ստուգեցին յերկրաչափութենէ. եւ ինքն երկրաչափութիւն գտաւ յաստեղաբաշխութենէ:

2 Քանզի ուշ եղեալ խոկացին, թէ ո՛ր տեղիք երկրի ընդ որո՛վք իցեն կարգեալ յերկնային բոլորակին, եւ զմեծութիւնն տուրնջեան եւ գիշերացն. եւ զոր ի վերայ երկրի եւ զոր ի ներքոյ երկրի՝ միշտ բերելով՝ յայտնեն եւ զբնակութիւնն մարդկան, ի մէջաւրէական գծէն զդիրսն առնելով, ասպարիսական չափով. ի նաւարկութենէ եւ ի ճանապարհորդութենէ իմացեալ զկայանսն եւ զփոփոխեալսն, եւ զայլ՝ այլուր այլապէս երեւեալն: 3 Քանզի ի վերայ Այրեցածին բերին կենդանատեսակքն, մտանեն եւ ծագեն. բայց փոքր Արջն գերիվերոյ կալով երկրի, ի հիւսիսային կողմանն ասպարիսաւք հինգհարիւր եւ երկու հինգերեկաւք. եւ անդէն զթուլիս կղզի, որ մեկնէ զհիւսիսականացն անց եւ զծանուցելոյ երկրիս՝ զգրբստ լայնութեանն վաթսուսն եւ երեք եւ եաւթնեւտասն, որպէս միջաւրէական շրջանակն երեքհարիւր վաթսուսն եւ երեք բիւրաւք, եւ վեց հազարեկիւք մասամբք հինգհարիւր չափուց ասպարիսաց մերձ շուրջունողութեամբ:

4 Իսկ հարաւայինն խոնարհի ի սուգականն, եւ այլակերպ զայլս երեւեցուցանեն. որպէս Դիրդորոս Սամիացի ասէ զՀնդկաց, եթէ ի Լիմիրիկոն նաւելով, ունելով զՏաւուսն միջնեակնայ, եւ զՊղաւղա ընդ մէջ Կեռեայ: 5 Իսկ յԱզանիա նաւելով առ Միջերկրականն, զԿանաբուս աստղ, որ է Իպպոս ի նոցանէ երեւեալ. եւ ի մէջ նոցա

Ապոտիկոն հնձական, եւ այլ բազում ինչ ասացեալ. մինչեւ Յամաքեալ գաւտին, բերելով ընդդէմ տիեզերականին, առ Եթովպացոց ճանապարհորդութեանն յԱկիսիմբայ աշխարհէն. եւ զՊուասոն ծայր ընդ ձմեռնային շաւղովն յաներեւակն եւ ի սուգականն կոյս:

6 Քանզի յեաւթն նահանգացն զառաջինն տուեալ է ըստ հարաւոյ միջաւրեայ գծին. եւ գերեքն ի նմանէ յԱրջն կոյս, այսպէս. երկրորդն ընդ Սիւնիս՝ ժամս ունելով երեքտասան եւ կէս. իսկ երրորդն ընդ Աղեքսանդրիա կիսաժամաւ յառաջ մատուցեալ, որպէս եւ ամենայնք. չորրորդ Ռոդոս՝ որ է միջին նահանգաց. եւ կարեւոր ի համաչափութիւնս ըստ գնդական յայտնութեանցն. իսկ հինգերորդն՝ ընդ Հոռոմ. վեցերորդն՝ ընդ Կոստանդնուպաւլիս. եաւթներորդն՝ ընդ Սկիւթիա, եւ ամենայն աշխարհ որ ըստ դոցին դասեցան:

7 Յորս նախ առնելի է գտիեզերաց ստորագրութիւն՝ նմանութեամբ գնդականաց պատկերին, եւ ապա ձեւել ըստ նորին նմանութեանն, երկրորդ գնդաւն աստեղականաւ, զմեծ կէս շրջանակին, ունելով հարիւր ութսուն բնակութեան մարդկան. եւ զվերաչափութիւնն առնելով ժամադիտական, ի ձեռն երեւեցելոց աստուղաբոն եւ սկիւթոն գործարանացն. բայց կարեւոր է դիտուողայ առ ի ցամաքաչափութիւն:

8 Իսկ Իպառքոս զքաղաքս ծովական չափով աւանդեաց, եւ զլուսնի պակասութիւն յԱռբիւլայ ութ ժամ աւանդեալ, ի Կարքեդոն երկոտասան արժանաւորեալ:

9 Բայց Մառին տիւրեսացի յերկրական բոլորակէն ուղղեալ՝ որչափ կարէ ցուցանել ժամադիտակն, առնէ գտիեզերագրութիւն ըստ ճանապարհակցութեանն ընդ աւղղ անցանելով, ի ձեռն գործարանացն

նկատելով զնշոյլս արեգական եւ լուսնի եւ աստեղաց, ըստ անցնիւր եաւթն նահանգաց փոփոխման սահմանաց:

10 Եւ սահման է բան կարճառուտ յայտնիչ բնութեան ենթակայ իրացն, որ զիւրն ի ներքս փակէ, եւ զայլոցն ի բաց որոշէ: 11 Եւ չափն է մասն. եւ մասն ասի հինգ հարիւր ասպարէզ. եւ ասպարէզն հեռակցութիւն վտաւանի, եւ ըստ աւդաչափութեանն հարիւր եաւթն քայլ. եւ քայլն վեց ոտն, եւ ոտն վեչտասան մատն. եւ լինի ասպարէզն վեցհարիւր քառասուն եւ երեք ոտն միով պակաս: 12 Եւ մղոնն է եաւթն ասպարէզ. իսկ Պարսիցն ասպարէզն է հարիւր քառասուն եւ չորս քայլ. եւ գետնաչափութեամբ՝ հազար քայլ. եւ հրասախն է երեք մղոն: 13 Եւ երկրաչափութեամբ, մասն է հինգ հարիւր ասպարէզ չորեքիւսի. որպէս զի լինել մասինն եաւթնասուն եւ մի մղոն. եւ չորեակ եաւթնեակ եւ քսան եւ ութեկ մի:

14 Արդ այսպէս չափեցին զերկիր եւ զծով, սկսեալ յԱյրեալ գաւտուոյն, յորում ոչ ինչ բուսանի, արեգականն ընդ այն զնալոյ յեղանակէն ամարան՝ մինչեւ ի ձմեռնայինն, եւ անդէն վերադառնայ: 15 Վասն որոյ ասացին զարեգակն շատ փոքր քան զերկիր. քանզի վաթսուն եւ վեց մասն ասեն զարեգակն, զերկուս նահանգս ասելով զբովանդակութիւն արեգական, այսինքն աւթեւանս քառասուն. յորմէ ըստ հեղման շողոյն նրբացելոյ բորբութեան՝ ասացին զայրեցական գաւտուոյն, եւ աստի անտի նորա Ովկիանոս ընդմիջելով զնա ի բնակութենէս եւ ի հարաւային կիսագնդէն, զոր Ընդդէմ-երկիր կոչեցին բնակեցելոյ երկրիս. մեծութեամբ ոչ ըստ սմա՝ այլ ըստ հիւսիսային կիսագնդին, զոր կոչեն Գաւսացեալ. քանզի նմա ասեն փոքրագոյն գծագրիլ, վասն անձուկ գոլոյ բոլորակին. եւ ընդդէմ նա, նմանապէս նորին ի հարաւային եզրն, զոր

կոչեն ցամաքեալ: 16 Եւ ոչ միայն զայրեցեալ գաւտեաւն, այլ եւ զամենայն աշխարհաւ շուրջ ասեն բնակեալ. զոր եւ Կոստանդիանոս Անտիոքացի ի Քրիստոնէական Տեղագրութեան, որ ասաց զտապանն յարեւելեան երկրէն առ մեզ անցեալ: 17 Բայց Պտղոմէոս՝ որոյ արք բագմաշրջութեամբ զամենայն երկիր չափեցին, ոչ ասացին զՈվկիանոս շուրջ լինել, այլ ի մի կողմանէ անգեան հիւսիսային յարեւմտից, եւ ընդ հիւսիսի յարեւելս կոյս տարածել յերից մասանց մասն մի. եւ ընդ արեւմուտս ի հարաւ կոյս՝ ի չորից մասանց յերիս մասունս. եւ ի նմանէ սկսեալ զանձանաւթ երկրէ ասէ շրջապատեալ զբնակութիւն մարդկան. եւ զերից ծովուցն՝ զՀնդկացն եւ զՅունացն եւ զԿասբիցն որ է Վրկանի, բնակութիւն մարդկան ասէ լինել շուրջ զնոքաւք. եւ ճշմարիտ է: 18 Քանզի զՅունականաւն եւ զԿասբիցն՝ եւ ի մէնջ մարդիկ շուրջ անցին. նոյնպէս վարկանիմ եւ զՀնդկայինն. եւ ոչ որպէս արտաքինքն Դիոնեսիոս եւ Ապոլոն եւ ընկերք իւրեանց ասեն, պարունակել Ովկիանոսի զամենայն: 19 Որում եւ Կոստանդին Անտիոքացի հանդիպի վիճել ընդ ընկերս իւր յաստուածային գրոց, յորմէ ոչ տեսաք հատումն ինչ բան բանի պատասխանելով. զի երկրքին գտանին յաստուածային գիրս, եզաբար եւ հոգնաբար ասացեալ, Ժողովեսցի՞ն ջուրքի ի ժողով մի. եւ ի ժողովս իւրեանց՝, եւ թէ Զժողովս ջուրցն կոչեաց ծովս՝:

20 Իսկ յաղագս երկրի բնակելոյ մարդկան՝ երկայնութեամբ յարեւելից յարեւմուտս, վասն բարեխառնութեան. եւ ի հարաւոյ եւ ի հիւսիսոյ՝ անբնակ լինել, վասն սաստիկ ջերմոյ եւ սառնամանեաց: 21 Նոյնպէս վիճել յաստուածային գրոց բան առ բան պատասխանի, այսպիսի ինչ.

՝ Ը. Գ. Ը. 9:

Է Ը. Ը. 10

ասէ Աստուած ցՅոր, թէ՛ Խելամո՞ւտ իցես լայնութեան առ ի ներքոյ երկնից, ո՞րչափ իցէ. զինչ երկիր իցէ յորում լոյսն ազանիցի^ա: 22 Իբրեւ տարակուսեալ զնա, յադագս Հարաւոյ անբնակին եւ Հիւսիսոյ լեւրանց ձմեռնացելոցն, ընդ որով թագեալ կարծեմ զարեգակն. քանզի յառաջագոյն Սովփարայ Մինեցոյ ասացեալ էր, թէ «Երկայն է չափ երկրի» որպէս զգիտակ բնակութեան մարդկան: 23 Իսկ ընդդէմ այդոցիկ պատասխանեցին յեսայեայ, թէ՛ Հաստատեաց գերկիր բնակել ի նմա^բ. եւ դարձեալ՝ թէ՛ Ոչ ի գուր ինչ արար զնա, այլ ի բնակութիւն ստեղծ զնա^գ: 24 Իսկ ընդդէմ դոցա պատասխանի Դաւթեայ. թէ՛ Ձաշխարհ լրիւ իւրով դու հաստատեցեր, զհիւսիս եւ զհարաւ^դ. եւ Սաղոմոն ասէ. Տէր արար զշէնս եւ զանշէնս եւ զեզրս բնակեալս^ե. եւ այլդ նոյնպիսի: 25 Բայց Հաւանեալ եմ զարանցն Պտլոմեայ, որք շուրջ եկին զայրեցեալ գաւտեան, եւ զաղբսն շուրջ գրեցին ճշդիւ, եւ զսահմանս ճարակաց նոցա. չափել յԱկիսիմբայ եւ զԼուսնի լեռոն, եւ անդր եւս անծանաւթ երկիր. եւ շրջեալ առ անծանաւթ երկրեալ՝ յովկիրանոսէ մինչեւ յովկիրանոս, եւ զեւս առաւելն լռեցին. զոր ոչ կոխեաց ոտն մարդոյ. ըստ որում ասի ի Յորն, թէ՛ Ձգեաց զհիւսիսի գոչընչիւ^զ եւ թէ՛ Հրաման պատեաց զեբեսաւք ջուրցէ, այսինքն թէ՛ Աստուծոյ հրամանն բաւական է ունել զեզեր ջրոյն անծանաւթ ծովու՝ ոչ պիտոյացեալ երկրի, եւ զեզերս սպառուածի անծանաւթ երկրի՝ ոչ պիտոյացեալ ջրոյ: 26 Բայց եթէ շուրջ զանծանաւթ երկրեալ ծով, եւ շուրջ զանծանաւթ ծովով երկիր,

մեք որպէս զանծանաւթեալ լռեմք. եւ գրեմք միայն զոր ետես ակն եւ կոխեաց ոտն մարդոյ. եւ զառաւելսն հրամանին Աստուծոյ վարկանիմք Հաւատովք. որպէս ի վերայ երկրի զոր տեսանեմք, նոյնպէս եւ ի ներքոյ երկրի, ըստ Յորայ, եթէ՛ Ձերկիր ի վերայ ոչընչի հաստատեաց^բ. զոր եւ Լուսաւորիչն Հաստատէ, ի վերայ ոչընչի կառուցեալ գերկիր. եւ զբան Սաղոմոնն որ ասէ, Ի վերայ ծովու հիմունս արկ նմա, եւ ի վերայ գետոց պատրաստեաց զնա^բ, վարկանիմք ծակիլ ի միմեանս ծովուցդ, ընդ սրբոյն Բարսղի. եւ ընդ ամենայն հիմունս երկրի ջուրց ունել, ըստ այնմ թէ՛ Խորք որպէս զգեստ վերարկու է նորա^գ: 27 Եւ որպէս Աստուածաբանն ասէ, «Խորշք ծովայինք ընդ երկիր եւ ընդ միմեանս միաւորեալք»:

28 Արդ սկսցուք ըստ Պապայ Աղեքսանդրացոյ երկրագրութեան, որ ըստ ինքնագիր բողոքակին Կղաւղեայ Պտղոմեայ տիեզերագրութեանցն չափուց. զոր սկսեալ յԱյրեալ գաւտոյն, կրկնակի ի հիւսիսի եւ ի հարաւ. եւ Այրեալ գաւտին սկսանի յանծանաւթ յերկրէ Մինէացոց, անցանելով ըստ հիւսիսոյ Սատիրացոց ծայրին. եւ ի նորին կղզեաց անցանելով ընդ Տապուպիոյ կղզոյն ստորոտն, եւ անցանէ ընդ Կալոսի լիճ եւ Ասապուս գետոյ աղունք. եւ ընդ Պիղեալ լեռոն եւ ընդ Նեղոսի գետով վտակս եւ ընդ Եթովպիայս, ըստ Հարաւոյ կողմանէ, եւ Թէոքիմա լերինն որ կոչի Աստուածոց աթոռք, ընդ Իւքիս լեռոն՝ ընդ Ձկնակեր Եթովպացիս, յանծանաւթ երկիր: 29 Եւ յադագս Ովկիրանոսի՝ որպէս յառաջագոյն ասացի, է զկողմամբ Ձեփիոոս հողմոյ. սկսանի ի քսան եւ մի մասնէ լայնութեան առ Ձկնակեր Եթովպացուք, եւ առ լեռամբքն՝ որ

^ա Յժ. Լ. Ը 18-19

^բ Հմմտ. Ե. Խ. Ե 18:

^գ Ե. Խ. Ե 18

^դ Սաղմ. 2Ը(2Թ) 12

^ե Ե. Խ. Ը 26

^զ Յժ. Ի. Գ 7

^է Յժ. Ի. Գ 10

^բ Հմմտ. Յժ. Ի. Գ 7:

^գ Սաղմ. Ի. Գ(Ի. Գ) 3

^դ Սաղմ. Ը. Գ(Ը. Գ) 6

Թէպէրմայն անուանեն, եւ պատէ զարեւմուտս մինչ ի սպառ լայնութեամբ չափոյ. եւ դառնայ ընդ հիւսիսի՝ յարեւելս կոյս, մինչեւ վաթսուն մասն երկայնութեան. որ է հանդէպ Կարկինիտէն ծոցոյն Պոնտոսի, առ Քեռսոնիւ, կշիռ Տիոս քաղաքի՝ Անոռիատ աշխարհի, եւ Հեռապաւլսի՝ Սալուտառիս Փոիգացոց, եւ Դեղաղա տեղոյ, որ կայ առ եզր ծովուն Լիբոյ, արդակմար է, որ է Եգիպտոս:

³⁰ Արդ որպէս ասացաք ցվաթսուն մասն Ովկիանոս եկեալ դադարէ, եւ ի նմանէ յառաջ առնու յԱնծանաւթ երկիր, եւ պատէ զմնացեալ մասունս հիւսիսոյ եւ զարեւելս եւ զհարաւ, եւ քսան մասն յարեւմտից, մինչեւ ցնոյն Ովկիանոս. իսկ արտաքոյ այս չէ ուրուք տեսեալ. վասն որոյ Անծանաւթ կոչի երկիր եւ Ովկիանոս. եւ է յՈվկիանոս ծանաւթ նաւագնացութեան կղզիք վեց ըստ հարաւոյ, որ Երանելեաց կղզիք կոչին. հանդէպ մտիցդ եւ նոցա՝ ըստ արեւմտից՝ վեց կղզի. եւ կան կղզիքս այս հանդէպ ներքսագոյն Լիբիայ. եւ դոցա ի հիւսիսեան՝ չորս կղզիք:

³¹ Եւ գետք որ մտանեն յարեւմտեան Ովկիանոս են այսք. Միսիթլոս, որ գայ ի Թէոքիմ լեռնէ. եւ Նիկաս՝ որ գայ ի Սպիտակ Եթէովպացոց. եւ Ստաքիո՝ որ գայ ի Ռիւսիտառիա լեռնէ, առնէ լիճ մի եւ ապա ելանէ եւ մտանէ ի ծով. եւ Դառուոս, որ ի վեց գետոյ եւ լճից միացեալ մտանէ ի Մեծն կոչեցեալ նաւահանգիստ. եւ Մասաս եւ Ովփսիս եւ Կուսարիուս եւ Սաղաթոս, որք գան ի Մանդոռն լեռնէ, եւ Սերոս մեծ գետ: ³² Եւ ի Մեծ Ատլաս, մինչեւ ի Փոքր Ատլաս մտանեն գետքս այս. նախ՝ Սագաս, ապա Ագնոս, Փուդդիոռ, Սանաս, Կուսաս. իսկ ընդ Փոքր Ատլաս եւ ընդ Տինգին քաղաք, մտանեն գետք Լիոս, Սուբուռ, Լիկբոս, Զիգաս, Կատնդի. առ որ (միջոցն) կոչի Սեփտէ, որ է եւթնեկ. զի եաւթն մղոն ունի լայնութիւն տեղոյն, որ

գետաբար մտանէ յՈվկիանոսէ յԻբիոսիկոն պեղագոս՝ որ է սկիզբն Յունաց ծովուն, որ է հանդէպ յարեւմուտս կոյս Սագադիոն կղզի Ովկիանոսի: ³³ Այն նեղուց բաժանէ ընդ Տիւգինի եւ ընդ Սպանիա աշխարհն:

³⁴ Իսկ Ովկիանոս երթեալ ընդ հիւսիսի, դառնայ ընդ արեւելս, եւ առնէ կղզիս մեծս երկու, որ կոչին Վիռնիա եւ Ալլիոն, եւ կոչին Բերիտանացոց աշխարհ: ³⁵ Եւ Թուլիա կղզի՝ որոյ հասարակն արտաքոյ չափուց անծանաւթ երկիր համարեալ է, եւ որ գնմանէ զրոյցք, անհաւատալիք: ³⁶ Ունի եւ կղզի մի այլ հանդէպ սահմանի Սարմատայ եւ Գերմանեայ, որ Սկանդէ կոչի. յորում Գուդք լեալ են, եւ այլ ազգք բազումք. եւ քան զայս կղզիս այլ նաւագնացութիւն ոչ կայ, եւ ոչ հասեալ է մարդոյ ուրեք, եւ վասն այնորիկ կոչի Անծանաւթ ծով:

³⁷ Եւ ծովք են երեք մեծք, զորովք երկիր շուրջէ. առաջին Հնդկացն՝ որ ասի Կարմիր ծով, որոյ երկայնութիւն՝ մասունք հարիւր երեքսասան. յորոյ ծոցոյ ելանէ Պարսայ եւ Արաբացոց ծովքն. թէ ի հիւսիսի յարեւմտից կոյս՝ Պարսայն, սակաւ ինչ իբրեւ զաղիւսակ. եւ Արաբացուցն՝ ազխոյդ նման. եւ սահմանեալ ի հարաւոյ անբնակ եւ անծանաւթ երկրաւ. իսկ յարեւելից՝ Սինէացուց աշխարհաւն, եւ ի հիւսիսոյ Հնդկաւք, եւ Կրման եւ Պարսկական եւ Արաբացուց աշխարհաւք. իսկ յարեւմտից կողմանէ՝ Եգիպտացուց եւ Եթէովպացուց աշխարհաւք, որք են ի Լիբիոյ բաժնի:

³⁸ Երկրորդ ծով՝ Յունացն, որ ծնանի յՈվկիանոսէ, ի վեցերորդ մասին երկայնութեան, եւ երեսուն եւ վեց մասին լայնութեան, զոր տեղի Սեփտ կոչեն, որ է Եւթնեկ. զի եաւթն մղոն ունի լայնութիւն տեղոյն, յորում ըստ մտիցն Գատիոն կղզի յՈվկիանոս է. բայց առաւել լայնացեալ ի հիւսիսի եւ ի հարաւ՝ ձգի մինչեւ

յԱսորիս՝ մասունս երեսուն. եւ սահմանեալ է յարեւելից կողմանէ Ասորեոց եւ Փիւնիկեցոց աշխարհաւք: 39 Իսկ յարեւելից հարաւու՝ Հրէաստանիւ մինչեւ յԵգիպտոս. իսկ յարեւելից հիւսիսոյ՝ Կիլիկիոյ եւ Սաւրիոյ եւ Պանփիլայ եւ Լիկիա եւ Կառիա եւ Միւսիա, եւ Ելիսպոնտոս եւ Բիւթանիա՝ մինչեւ ցՔաղկեդոն, յորմէ ծոցոյ ելանէ Պոնտոսի ծովն, եւ ձգի մինչեւ յԵգիպտացոց աշխարհն, մասունս ութեւտասան. իսկ ի հիւսիսոյ կողմանէ Եւռոպիա սահմանէ մինչեւ ցՍեփտէ. իսկ ի հարաւոյ կողմանէ Լիբիա սահմանէ մինչեւ ցնոյն Սեփտէ:

40 Երրորդ ծով՝ Վրկանին է, որ կոչի Կասբից. եւ ձգի երկայնութիւն նորա ի բերանոյ Երասխայ եւ ի Կուր գետոյ մինչեւ ցՊաւլիտիմիտոս գետոյ որ թարգմանի բազմապատիկ, մասունս քսանեւերեք. եւ սահմանէ յարեւմտից՝ աշխարհաւք. եւ յարեւմտից հիւսիսոյ՝ Աղուանիւք առ Կեսիոս գետով, ապա մուտք Գեռաս եւ Սոնդաս եւ Ալանդաս եւ Ուոն գետովք հոմանուն ազգաց, որ ի Կաւկասայ ելանեն եւ մտանեն ի ծով եւ են ազգքն այն հոմանուն չորիւք գետովքն ի Սկիւթիայ համար, որ են Ապխտարք: 41 Իսկ ի հիւսիսոյ կողմանէ սահմանի ազգաւն որ կոչի Անարիական նոմքս առ մտիւքն Յոստոս գետոյ, եւ գաւառն կոչի Սագառուկէ, եւ մտիւք գետոյն որ կոչի Պոլիտիմիտէս՝ զոր նախն ասացաք, որ ելանէ յԱլգսիա լեռնէ, առ որովք Սիանի գաւառ. եւ մուտք Ոքսոս գետոյ. առ որովք Ռուքիու ազգ. եւ քաղաքք երեք, մին կոչի Ասպաղովտա, եւ միւսն Ոքսիա, եւ միւսն Դիւաբա: 43 Եւ յարեւելից հարաւոյ սահմանի Դեքսիա ազգաւ. առ որով գետն Մառգիւ ի Մարդանի աշխարհի. որ ինձ թուի՝ Մրւ եւ

Մրվոտ լինել. եւ Աստաւանի ազգ, եւ Մաքսիոա գետ եւ հոմանուն գաւառ, մինչեւ ցՔոնդաս գետ, որք են Վրկանի աշխարհ. առ որով ձգի երկրորդ Ագոն լեռն: 44 Իսկ ըստ հարաւոյ սահմանի Մեդաց աշխարհաւն, որ են Մարք, առեալ ի նոյն Քոնդաս գետոյ. եւ յարեւմուտս կոյս ազգաւն՝ որ կոչի Անարական Մարք. եւ մտովք գետոյն որ կոչի Սառառովք, յորում Դերպիկէս գաւառ, զոր կարծեմ Դիլումս. եւ Գեղաւք՝ յորում մուտք գետոյն որ ասի Ոմդաս, մինչեւ ցմուտս գետոյն որ ասի Կուրոս, եւ Կադշաւք, յորում Գաբառու-Բագինք, մինչեւ ի մուտս գետոյն որ կոչի Կամբիսեւս: 45 Եւ են ըստ արեւմտից երկու կղզիք որ կոչին Դովդէիւք, եւ միւս կղզի յարեւելից որ կոչի Սաղա:

46 Նոյնպէս եւ գերկիր բաժանեալ յերիս, յԵւրոպէ, ի Լիբիա, յԱսիա: 47 Եւ ունի զարեւմտական կողմն՝ Եւրոպէ. եւ զհիւսիսայինն մինչեւ ցՏայանիս գետ, որ ի Ռիա լեռնէ ելանէ եւ գայ մտանէ ի Միովտին ծով, Եւրոպիայ է մասն: 48 Իսկ Լիբիա՝ զհարաւայինն, մինչեւ ցԿարմիր ծովն. եւ ի Կարմիր ծովէ եւ յԱնթիդոն քաղաքէ որ կայ ի մէջ քաղաքացն Ռինկորուրայ եւ Գազայ՝ եզեր Փիւնիկեցոց ծոցուն, որ ընդ մէջ ծովուն հատանելով անցանէ ընդ կղզիս՝ մինչ ցՏենդոս ի Քաղկեդոն Բիւթանացոց, մինչ ի Տաւնալիս գետ: 49 Իսկ յարեւելս կոյս՝ զհարաւ եւ զհիւսիսի եւ զմէջն՝ Ասիա ունի մինչեւ ցԱնծանաւթ երկիր. վասն որոյ մեծագոյն է քան գայլ հատածսն. եւ սա է առաջին բաժին աշխարհի. եւ զի Լիբիա մեծագոյն է սահմանաւք քան զԵւրոպիա, սա երկրորդ է Ասիայ, եւ երրորդ Եւրոպիա: 50 Ինձ թուի Սեմայ, Քամայ, եւ Յաբեթի:

51 Եւ յազգս միջոցի աշխարհի բնակութեան մարդկան, Պողոմէոս ասէ զԵրջանիկն Արաբիա՝ առ հարաւային եզեր Պարսայ ծովուն, որ Զինակերաց ծոցն կո-

չի. բայց ոչ հաւանիմ. քանզի Աւետարանն ծագ երկրի կոչէ զԵրջանիկն Արաբիա, ուստի եկն դշխոյն Սաբայ, կամ Եթովպացւոց՝ յաղագս մերձաւորութեան անձուկ անցիցն. եւ մէջ լսի Երուսաղէմ, որ միաչափ հեռակցութիւն ունի ի ծայրից եւ յեզերաց երկրէ զոր Տէրն ասէ. եւ Դաւիթ ասէ, Արար փրկութիւն ի մէջ երկրի⁵²: Եւ եւսեբ մեկնելով ասէ, Ոչ վասն Հրէիցն, այլ զի ի մէջ է Երուսաղէմ ազգաց ընտրելոց, խաչեցաւ Տէրն, զի ամենայն ազգաց է տէր. ըստ որում ասէ, Աստուած թագաւոր յառաջ քան գլխաւորեանս⁵³: Արդ է ճշմարիտ. Երուսաղէմ մէջ ամենայնի. թէպէտ ըստ չափուցն Պտղոմեայ երկայն տարածէ յարեւելս կոյս. այլ զերկուս չափսն ի մի դնելով՝ նկարագրեսցուք. զի այսպէս եւ հարաւայինն ութ աւելի գայ ըստ Պտղոմեայ. մեք զերկայնութեան չափն վաթսուն ամբողջ պահեսցուք. զի նեղ է բնակութեամբ, եւ երեքհարիւր ութսուն եւ մի. նոյն եւ անդր զհարիւր կրկնեսցուք, եւ լինի յիսուն? նոյնգունակ եւ ըստ հարաւային կողմանն յայրեցայ գաւառոյն, զուրթն ի չորս, եւ բերէ ստուգապէս գնմանութիւն պտղոմական երկրագրութեան:

⁵⁴ Եւ արդ որովհետեւ բովանդակեցաք զհասարակախաւսութիւնս, սկսանիմք պատմել զառանձնութիւն նոցա ըստ դրից Պապայ Աղէքսանդրացւոյ. սկսեալ յարեւմտից յՈվկիանոսէ յառաջին մասնէ երկայնութեան, ի Սպանիայ, ի Ծայրէն որ կոչի Յեռոն, այսինքն մեծ եւ հրաշալի. որ ծայրն ի ներքս գայ ի յՈվկիանոս, առաւել քան զայլ երկիր. մասունս երիս, որ լինի ասպարէզք հազար հինգհարիւր յիսուն. որպէս եւ է իսկ ի ներքոյ ստորագրեալ:

ԱՇԽԱՐՀ ԵՒՐՈՊԱՅ

¹ Առաջին բնաշխարհ Եւրոպիայ՝ Սպանիա է. երեքանկիւնի ձեւով, կալով ի մէջ ծովուց որպէս կղզի: ² Սահմանի յարեւմտից Ովկիանոսիւ առեալ յԵռիոն Ծայրէն, որ կայ յառաջին մասին յերկայնութեան, յերեսունեւութ մասին լայնութեանն, մինչեւ ցմիւս Ծայրն որ կոչի Նեռիոն՝ որ կայ ի հինգ մասին երկայնութեանն. իսկ յարեւելից սահմանի, նոյնպէս Պեռինեայ լերամբ. իսկ հարաւոյ՝ սահմանի Յունաց ծովուն, առեալ ի նոյն Պեռինայ: ³ Գետ ունի զԴուբաս եւ զՎիոլիոս: ⁴ Բայց դրեմք զգետս միայն անուանիս, եւ զքաղաքս հոյակապս, զանց արարեալ զաննշանաւքն:

⁵ Բ. Բնաշխարհ Եւրոպիայ Բերիտոնացւոցն է. եւ են երկու կղզիք, ի հիւսիսայինն Ովկիանոս. ի վերոյ կողմանէ Սպանիոյ եւ Գալիոյ. անուն արեւմտեայ կղզւոյն՝ Ուբեռնիա է, զարեհատածեւ ճնճղկեան, յարեւմտեայ հարաւային ծայրին ութ մասին երկայնութեան, եւ յիսուն եւ ութ լայնութեան: ⁶ Գետք հզաւրք վեշտասան եւ ազգք յոլով: ⁷ Անուն մի(ւս)ոյ կղզւոյն Ալլիոն: ⁸ Եւ ի մէջ երկուց կղզեացն փոքունք կղզիք չորս:

⁹ Գ. Բնաշխարհ Գալիոս է, որ կոչի Գելտ-Գաղատիա. յարեւելից կալով Սպանիոյ. երեսուն մասն լայն եւ քառասուն եւ եւթն երկայն. եւ են ի Գալիոս լերինք մեծամեծք եւ գետք քսան եւ ինն. զուրթ ի Յունաց ծովն արձակէ. եւ զքսան եւ մի յՈվկիանոս. լինի ի նմա սպիտակ եւ սպանող գոմէչ: ¹⁰ Եւ ունի զհզաւր ազգն Փռանկաց. որոց հասարակն ի Գալիոս, եւ հասարակն ի Գերմանիա բնակեն:

¹¹ Դ. Բնաշխարհ Գերմանիա է, յարեւելից կալով Գալիոյ, եւ ի հիւսիսի սահմանի Գերմանիա նոյն Դանոբ գետով, առեալ ի նոյն դարձուածէ. բայց ունի լերինս անուանիս երիս, եւ գետս հզաւրս

⁵² Հմմտ. Սաղմ. ՀԳ.(ՀԳ) 12:

⁵³ Սաղմ. ՀԳ.(ՀԳ) 12

մետասան. գերկուսն ի Դանոբ արձակէ. ունի եւ անտառս չորս, յոյժ մեծածառք. ունի եւ զՍատրաբէն դաշտն, եւ զԻլիմաց-լոց անապատն. ունի եւ ձի վայրի:

12 Ե. Բնաշխարհ Դաղմատիա. յարեւելից հարաւոյ ծայրէն Գալլիոյ, քառասուն եւ երեք մասին երկայնութիւն, եւ քառասուն եւ ութ լայնութիւն: 13 Յարեւելից սահմանի Դանոբ գետով. ունի փոքր աշխարհս վեց. լինի անդ բոնոսոս գագանն՝ որպէս գեզն, զկոյն ձգէ եւ զորսորդն այրէ: 14 Ունի եւ կղզիս չորս: 15 Ընդ Մակեդոնիա Պաքարաւ, որ կոչին Ստուգոն եւ Իսա, որ է հանդէպ փոքր Դաղմատիայ, մինչեւ ցԿոսկիդա եւ Մելանա, հանդէպ Պոնտոսի ծոցոյն, եւ մտիցն Դիդոն գետոյ. յայս կղզի անգեալ էր երանելի Առաքեալն:

16 Զ. Բնաշխարհ Իտալիա, յանկեան Գալլիոյ. սկսեալ առ երի Դաղմատիոյ ի հարաւ կոյս. յորում ջրաբնակ գաւառն Վենետիոյ, եւ այլք գաւառք ցամաքայինք քառասուն եւ հինգ. աշխարհս վեց. յորոց մին Բիու-Գալու, յորում հոյակապ քաղաքն Ռաւէնա. եւ գետք հզարք երեք, որ կոչին Ատիւինոս, Պադոս, Ռիպոնիկոն, որ մտանեն առ նմին ի Յունիոս ծոց: 17 Իսկ ըստ հարաւոյ Սատեռինա աշխարհք, եւ Լատինա աշխարհ, յորում մեծն Հռոմ. Հելլէնք Մեծք, առ որով ցանկալին Կամպանիա, հուպ կալով ընդ նա եւ ընդ Սիկիլիա կղզին. գետս ունի երեքտասան, եւ լերինս՝ այլ ոչ անուանիս:

18 Է. Բնաշխարհ Սարդիոնի մեծ կղզի, հուպ կալով ի Կիոս կղզի. յորում գաւառք քսան, եւ կղզիք մանունք. եւ շրջապատութիւն նորա իննհարիւր ութսուն մղոն:

19 Ը. Բնաշխարհ Սիկիլիա մեծ կղզի, յարեւելից Սարդոնի. հեռի ի նմանէ երեքհարիւր յիսուն մղոնաւ. ունի եւ կղզիս մանունս, եւ է երեքանգիւնի ձեւով. ծայրէ

ի ծայր հարիւր մղոն ունի, եւ գաւառս հինգ, գետք ութեւտասան. լերինք երկու, Պարթենոս եւ Բոռնոս, որոյ կատարն հանապազ հրով տոչորի:

20 Արդ գայս կարգ ի բուն հանելով՝ դարձցուք ի հիւսիսի, ի մնացեալ մասնէն Ովկիանոսի եւ անծանալթ երկրի. այլ աշխարհատող զԵւրոպիա անցուք ի հարաւ կոյս մինչեւ ցՅունաց ծովն:

21 Թ. Բնաշխարհ Եւրոպիայ Սարմատացւոց աշխարհին հասարակն է, յարեւելից կալով Գերմանացւոց, առեալ ի Խիստուղա գետոյ եւ ի հոմանուն իւրեանց լեռանց. առ հիւսիսայինն Ովկիանոսիւ մինչեւ ցանծանալթ երկիր եւ ցծայր արեւելեայ Ռիպայ լերինն, յորում ելանէ Տանայիս գետ. բայց զամենայնդ ի միջաւրեայ կոյս բաժանէ Սարմատիա յերկուս. զելիցն՝ յԱսիա, եւ զարեւմտիցն յԵւռոպիա, մինչեւ մտանէ ի Մէոտիս ծովակ. նաւով գնոյն գործելով, մինչեւ ցՊոնտոս ծով. եւ ապա Պոնտոսիւ եւ Տիւրաս գետով սահմանի. ըստ հարաւոյ կուսէ որոչէ զԴակիացւոց աշխարհն ի Սարմատիոյ: 22 Եւ ունի Սարմատիա աշխարհս փոքունս. ի քրիստոնէից՝ զՏաւրական ցամաք կղզին, այսինքն զՔեռսոն, որ կայ ի մէջ Բիւկեան լճին եւ Մէոպոսիս ծովակի եւ Պոնտոսի, եւ մտիցն Կարկինիտեայ գետոյ ի հոմանուն ծոց: 23 Իսկ ի հեթանոսաց բազումս, յորոց մին կոչի Ամաքսարիու՝ որ են Սայլակենցաղք: 24 Ունի լերինս բոլորս եւլթն. արձակէ եւ ի Պոնտոս գետս բազումս, որք յիւրեարս անգեալ, անուանեն զմինն Կոչոյ. ունի փոքր լիճ մի եւ կղզիս երկու, եւ երկու բազին:

25 Ժ. Բնաշխարհ Թրակացւոց աշխարհն, յարեւելից Դաղմատիայ եւ առ երի Սարմատիոյ, առեալ ի Տառոս գետոյ մինչեւ ի Դանոբ: 26 Ունի փոքր աշխարհ հինգ, եւ այլ աշխարհ որ կոչի Վեռիւմուս, եւ Դաուդանիա չորեքքաղաքեան. իսկ ի

միջաւրեայ կուսէ զինքն զԹռակիա: 27 Իսկ ըստ արջնային կողմանէն մեծ աշխարհ Դակիա, յորում բնակեն Սլաւք քսանեւհինգ ազգք, յորոց փոխանակաւ մտին պատերազմաւ Գուդք՝ եկեալ ի Սկանիոյ կղզւոյ որ կոչի Եմիոս Գերմանացոց. իսկ Սկլաւքն անցին ընդ Դանայ գետ եւ կալան այլ աշխարհ ի Թրակիոյ եւ ի Մակեդոնիոյ, եւ անցին յԱք(այ)իա եւ ի Դաղմատիա: 28 Բայց յառաջ Թրակ գաւրազարութիւնք էին այսոքիկ. Թանդիդիկեանք, Սաուդիկեանք, Սիկիլիտեանք, եւ այլք: 29 Եւ լերինք երկու, եւ գետս. մի է Դանոբ որ բաժանի ի վտակս վեց, եւ առնէ լիճ մի եւ կղզի, որ կոչի Պիւկի. ի կղզիս այս բնակեալ է Ասպար-Տրուկ որդին Խուբրաթայ, որ փախեալ ի Խազրաց ի Բուլխարաց լեռնէն, եւ գնաց հալածեաց ի մուտս կոյս գԱւառն ազգ, եւ բնակեցաւ անդ: 30 Սառնի գերջանիկն Կոստանդնուպալիս ի բերան մտից ծովագետոյն Պոնտոսի, որ կոչի Թրակական Պոսպորոն: 31 Ի Կոստանդնուպալսէ քսան մղոն է քաղաքն Երակլէա, յորում կայ թէատրոնն՝ որ մի է յեաւթն հրաշիցն. եւ ըստ հիւսիսոյ ի Հռոմ՝ երկու հարիւր մղոն:

32 ԺԱ. Բնաշխարհ Մակեդոնիա է յելից կալով Յունական պեղագոսին, առ երի Դաղմատիոյ եւ Թրակայ. ունի լերինս վեց, յորոց մինն Կիտառիոն, եւ միւսն Ոլիմբիս. գետք մեծամեծք վեց, եւ գաւառս երեսուն, եւ զմեծն Թեսաղիա, յորմէ Հայք: 33 Ունի մարմար կանաչ եւ սպիտակախայտ. ունի ծոցս վեց. յերկայնն մասունս եաւթն, իսկ ի լայն հինգ:

34 ԺԲ. Բնաշխարհ Ելլադա, առ երի կալով Մակեդոնիոյ. եւ ունի փոքր աշխարհ զԱքայիա, զՊիւսիոմ. եւ յԱքայիա՝ Կորնթոս քաղաք. եւ ունի զԱթէնս: 35 Լեւրինք երեք եւ գետք հինգ, քաղաք երեսուն եւ ութ. գաւառս երեսուն. զԱռանձնական Աքայիա, զԱռկադիա, զԱռգիա,

զԼակոնիկէ, զԻլիա, զՄիսիւնիա, Սիկոնիա, յորում մեհենք Պիսիդոնի: 36 Ունի Պելլոպոնեսոս ծայրս բազումս եւ անգիւնս, որք ունին հոմանուն ծոցս. լերինք չորս, գետք վեց, քաղաքք վաթսուն. յորոց մինն է Լակեդամոն. լինի մարմար կանաչ: 37 Եւ ունի Ելլադա այլ քաղաքս բազումս ի բազում գաւառս, եւ այլ լերինս ինն, յորոց է Պառնասոս, Ելիկին, Թոթոն, զորոց առասպելն պատմէ: 38 Ունի կղզիս քառասուն եւ չորս, յորոց է Կրիտն. ի նմ է Շանթական լեառն, եւ Ելեւսինա քաղաք: 39 Եւ բիու մեծ կղզի, եւ Ատալանդ փոքրիկ կղզեակ ի մէջն. զոր ասեն գտեալ գաւրացն Արտաշեսի Հայոց արքայի, զի մի նաւք ոռոճկացն յամիցեն, մինչեւ պաշարեալն էր զղղեակն Ջարմանալի. զի ջուրք յանպատճառս այսր անդր հոսէին. եւ ասեն անդ մեռեալ Արտաշեսի. եւ Արիստոտէլ անդ եղեւ խորասոյգ. Եւռոպոս է անուն նորա:

40 Կատարեցաւ եւոռպիա, երրորդ մասն աշխարհի:

ԼԻԲԻԱ
ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏԱԾ ԱՇԽԱՐՀԻՍ

- 1 Սկիզբն լայնութեան չափոյն աստի է:
- 2 Առաջին բնաշխարհ Լիբիոյ է Մաւրիտանիա, որ կոչի Տինգոնիա, յաղագս Տիգին քաղաքի որ ի նեղցին Հերակլեան ծովամիջոցին, որ է Սեպտ. յելից Գադիւրոն կղզւոյ, ուստի ելանէ Յունաց ծովն յՈվկիանոսէ. քսան եւ վեց մասին յերկայնութեան, եւ երեսուն եւ վեց լայնութեան:
- 3 Ունի լերինս հինգ. զՓոքր Ատլաս նանաւորն եւ զայլս, եւ զհասարակն Դուռդոն լերին. եւ գետս երկոտասան, զորս յՈվկիանոս արձակէ, եւ այլ եւս չորս զորս ի Յունաց ծովն. եւ ունի ազգս վեշտասան, եւ զՊիւռոն-պեդոն որ է Հրագոյն-գաշտ:

4 Բ. Բնաշխարհ Երկրորդ Մաւրիտանիա, որ կոչի Կեսարինա. սա յելից կալով

Տինգանիոյ, եւ տարածի ի հարաւ կոյս. ունի գետս եաւթնեւտասն, եւ լիճս երեք, լեւրինս եաւթն. եւ ունի գաւառս ազգաց քսանեւեւթն, եւ պղնձափորանոցս: ⁵ Ասեն թէ կայ ի լեւրինս այս որք ընդիր կինաբառիս հանեն, այսինքն դեզ կարմիր:

⁶ Գ. Բնաշխարհ Ափրիկէ, յելից կալով Մաւրիտանեայ Կեսարինայ. ունի լեւրինս ութ, գետս իննեւտասն, լիճս ութ, գաւառս քառասուն եւ մի. ծոցք հինգ, յորոց երկու կոչին Սիւռոս: ⁷ Կայ բանճար ինչ լաւտաս անուն, զոր թէ ոք ուտէ, զհայրենիան մոռանայ, ասէ Հոմերոս: ⁸ Ունի եւ այլ եւս կղզիս վեց, յորոց է Մէլէտի. ուստի ասէ Եգեկիէլ ասր բերել ի Տիւրոս, այսինքն ծովու բուրդ, որ է պիսինոն. լինի սաթ, բոյս փափուկ, որ ի ծովէ ելեալ յարեւ քարանայ, եւ լինի անդ կարմիր յակունթ. եւ մայրաքաղաք Կարքեղոն. եւ Տրոպոլիք՝ որ է երեք-քաղաք, Գիովբի, Կալանիա, Եւսի. թէպէտ եւ երեք այլ շինեցին Տիսոբա, Իդիսիա, Պոնդիկա, որոց իշխանացաւ իմաստունն Ներսեհ Կամսարական, պատրիկն Շիրակայ եւ Աշորունեաց տէրն:

⁹ Դ. Կիււենական որ կոչի Պենտապալիք՝ յելից Ափրիկոյ, ուր կան Երեկորնական պարտէզքն. ունի գաւառս մետասան. յորոց մինն Լուք կոչի. ունի եւ կղզիս երկու. գետս երիս, որ ի մի եկեալ անուանին Ալաթոն, եւ մտանեն ի ծով. եւ լիճ մի որ կոչի Լիւառիա. ունի եւ քարայրս Լասինիկացոց, յորում են նորակերպ գազանք, որք են մարդակերք, կենդոս՝ որոյ ազին թուչնոյ նման է. լինգնաս, սպուռինք, արջամկունք եւ այլ բազում սքանչելի գազանք:

¹⁰ Ե. Մարմառական Լիբիա եւ ամենայն Եգիպտոս ի մի աշխարհ է համարեալ. յելից կայ Կեռինականին, հոմանուն պեղագոսին, ցԱնթիթոն քաղաք, որ կայ ի մէջ ծովեզերն Ռինոկորոբայ եւ Ասկալոնի. եւ անդի յարեւմտեայ խորշն երկճիզ

Կարմիր ծովուն հանդէպ Քաջաց քաղաքի: ¹¹ Ունի լեւրինս երկոտասան, յորոց մինն կոչի Ծիրամակամ. ունի գուբս երկու շինուածոյս, եւ լիճս երիս ինքնեղս. են եւ երիս լիճս այլ զոր Նեղոսի վտակքն առնեն. յորոց մինն հուպ է ի մեծն Աղեքսանդրիա, որ կոչի Ռաւանիտենիա, զոր կարծեմ զՄարեայ լիճն լինել: ¹² Բայց գետ ունի Եգիպտոս մի՝ զՆեղոս որ է Գեհոն, բղիւ է ի Լուսնի լեռնէ, առ Անծանաւթ երկրի հարաւոյ. եւ դէպ ուղիղ գնալով ի յԵգիպտոս, առնէ ի նմա չորս կղզիս. եւ բաժանի ապա ի բազում վտակս, որք դարձեալ միացեալ առնեն կղզիս բազումս, եւ գառաջասացեալ լիճսն. եւ մին զատուցեալ անգանի յԵռոպոլիտիտոս ծոց, որ է արեւմտային խորշ Կարմիր ծովուն. եւ զայլ վտակսն ի Յունաց ծով: ¹³ Ունի Եգիպտոս գաւառս քառասուն եւ մի. միւսն Տանիա կոչի. եւ առ Կարմիր ծովովն Արաբացոց ծոցովն բնակեն Չկնակեր ազգն, որ կոչին Արաբ-Եգիպտացիք. ունի Եգիպտոս կղզիս մանունս մետասան՝ Յունաց ծովուն, յեզեր հոմանուն պեղագոսին:

¹⁴ Զ. Աշխարհ ընդհանուր Լիբիոյ է Ենդոս-Լիբիա, որ թարքմանի ներսագոյն Լիբիա, յելից կալով արեւմտեան Ովկիանոսի, առեալ յԱտաղոս մեծ լեռնէ, առ երի կալով երկուց Մաւրիտանացն եւ Ափրիկոյ. ձգի մինչեւ ցԹէոքայիմայ լեռն որ ասի Աստուածոց աթոռ, որ ըստ հիւսիսոյ է կարմրագոյն... Ունի լեւրինս ութ, գետս տասն, զոր յարեւմտեայ Ովկիանոս արձակէ. եւ այլ երկուս գետս զԲագուազաս եւ զԿիււնոփս: ¹⁵ Եւ ճարակեն զԵնտոս-Լիբիա ազգք երեքտասան, յորոց մին կոչի Սպիտակ-Եթէովպացիք, եւ միւսն Փայտեղէն-Եթէովպացիք. եւ անդ ասեն զԹզուկ ազգն, զոր ոմանք Պիքիթս կոչեն, եւ այլք Թոբիփիքս. են ի սմա եւ Սպիտակալերինք, յորոց հողն իբրեւ զձիւն սպիտակ է. թէպէտ Պտղոմէոս ոչ յիշէ: ¹⁶ Եւ զոնգնեղ-Ջիւր գազանէն ասեն թէ յՈվկիանոսէ ան-

ցանկեն ընդ Ենտոս-Լիբիա մինչեւ ցնեղոս, եւ նման են գետաձիոյ եւ ամենեքեան որձ են. եւ թէ ուստի ծնանին՝ ոչ ոք գիտէ. եղջիւր մի ունի յոնգունսն, որ զորձաքար պատառէ, եւ զփիւղ սպանանէ դիւրաւ: 17 Են եւ այլ գազանք մարդակերպք եւ գինեսէրք: 18 Անդ ասեն վեց կղզիս, ուր կան որդիքն Ռաքաբիմայ՝ նախ քան գաւերն Երուսաղէմի գնացեալ անդ. զոր ասեն թէ գնաց Զոսիմոս միայնակեացն. բայց կարծեմ թէ զրոյցն այլաբանութիւն է, զոր պատմեն գնմանէ:

19 Է. Աշխարհ Լիբիոյ Եթէովպիա է, որ Ներքին Եգիպտոս կոչին, յերի Եգիպտոսի առ Կարմիր ծովովն Արաբացոց ծոցոյն, անցանելով զԱյրեցեալ գաւառովն ի հարաւ կոյս. ունի գետս երկու, զՆեղոսի վտակսն, որք յիրեար անգանին. եւ դարձեալ բաժանեալք առնեն զՄեմնոս կղզի, եւ անդրէն միաւորին. եւ միւս գետ որ կոչի Սատապոս որ ելանէ ի Կողովի լճէ, եւ անգանի ի Նեղոս, առ կղզւոյն: 20 Ունի եւ լերինս ութ. ունի եւ փոքր աշխարհս երեք, զԲարբառիա՝ առ Բարբառական ծոցովն, եւ զԱգոնիա՝ յորում լինին փեղք բազմաշատք, եւ զՏոովք: 21 Ունի եւ գաւառս ազգաց երեսունեւվեց, յորոց մինն կոչի Բաբելացիք եւ Արմատակերք, եւ մինն Ոքսոմոնտացիք. յորում կայ թագաւորութիւն մեծ հանդէպ Պոռնեայ ծայրին, որ բաժանէ ընդ Ատողիտէ եւ ընդ Երջանիկն Արաբիա. գայս տեղոյ ասել թուի ի Յոր. Sbutf գնանապարհս Թեմնացոց, որք ի շաւիղս Սաբայ հայրի՞: 22 Կան եւ անդ Թգուկք եւ ազգն Զագակերք, եւ Վրանաւորք, եւ ի Միջին-Եթէովպացիք: 23 Ունի եւ կղզիս յԱրաբացոց ծոցին քսան եւ եաւթն. եւ այլ կղզի որ կոչի Մոգուց, եւ այլ որ Հաւուց. ունի եւ զԽնդաբեր երկիրն եւ Զմոսաբերն, ունի եւ զԱւազուտն եւ զԱնանձրեւ երկիրն:

24 Ը. Աշխարհ Լիբիայ Ներքսագոյն Եթէովպիա է. որ սկսանի յարեւմտականէ յանձանաւթ յերկրէ, յերի կալով Ինդոս-Լիբիոյ, եւ Ենտոս-Եթէովպիայ. եւ ըստ հարաւոյ՝ սահմանի անձանաւթ երկրաւ. առ որով բնակեն Երեկորնական-Եթէովպացիք. եւ ի հարաւոյ կողմանէ մերկ Վիշապամարդք. եւ ըստ հիւսիսոյ՝ Չկնակեր Եթէովպացիք, յորում առիւծաշուն գազանն. եւ ի կողմանէ նոցա Փրփրեղջիւր Եթէովպացիք, յորում կենդանի ինչ նման անլթոյ, մարդամարտ եւ անուշահոտ. յորում քաղ ծառասէր եւ մարդամարտ, եւ ընծուղտք, եւ փեղք սպիտակք եւ եղջիւրակնճիթք եւ վագերք եւ վագերածիք եւ այժամարդք՝ որք զպատկեր մարդոյ ունին, եւ են թաւք եղջիւրաւորք եւ կճղակաւորք, եւ ինձք գեղեցկախայտք յոյժ: 25 Եւ ի հարաւոյ աշխարհ մի է, որ Ակիսամբայ կոչի, յորում լինի գազան ինչ՝ կանացի ունելով դէմս եւ ձեռս եւ մէջս, եւ անձն չորքոտանի գազանի. եւ այլ մարդակերպք գազանք, շնակնճիթք եւ մերկք, մեծականջք եւ ագեւորք, որպէս գառիւծակապիկ: 26 Յորոյ յելից կուսէ Բարձրագագթունք Եթէովպացիք, եւ այլ ի ներքս Մարդակեր Եթէովպացիք: 27 Եւ գետակ մի որ կոչի Ռապտոս, յորում լինի գազան ինչ հրաշունչ վարագանման, եւ սալամանտր գազան՝ որ նման է կովիդէաց, որ անցանէ ընդ հուր եւ շիջուցանէ: 28 Լինի յաշխարհն այն եւ գեսուբէս գազանն որպէս զոչխար խարտեշ, եւ յոյժ սիրելի ձկանց, երկակենցաղ գոլով, զժողովեալ առ ինքն ձկունսն ուստ յորժամ լողայ ի ջուրն:

29 Կատարեցաւ երկրորդ հատածն:

ԱՍԻԱ

1 Առաջին բաժին երկրի բնակութեան մարդկան ընդհանուր Ասիա է. որ սահմանի ի մտից կուսէ Եւրոպեաւ, իսկ ի հիւսի-

սոյ, յեւրից եւ ի հարաւոյ՝ անծանաւթ երկրաւ եւ Լիբեաւ. եւ մտանեն ի մի մի աշխարհք կողման. եւ է նախակողմն Միջերկրայք, որք մտանեն ընդ մէջ Յունաց ծովուն եւ Պոնտոսի, վասն որոյ եւ Միջերկրէ կոչին:

2 Ա. Աշխարհ Ասիայ Բիւթանիա. յեւրից Կոստանդնուպաւսի, հանդերձ մտիւք ծովագետին Պոնտոսի որ կոչի Թրակական Փաւսփոռոս, մասամբ ինչ Պրոպոնտեայ. առեալ ի մեհենէն Արտեմեայ, որ կայ յելան Պոնտոսի, մինչեւ ցմուտ Ռոդանգայ գետոյ, եւ զՈլոնպիոս լեառն. եւ ունի զՍելինոն լեառն եւ գետս զԵլադաս եւ զՋոպիտս եւ զհզաւրն Սագառիս, եւ մանունս որք ի նա անգանին. զՍիւնաս լիճ ունի մերձ Նիկոմիդեայ եւ զԱսկանիդէս. ունի կղզիս հինգ ի Պոնտոս ծովուն, յորոց երկուքն կոչի Կիանիա. ունի եւ լիճ մի այլ Պուամա քաղաք: 3 Ունի եւ մայրաքաղաքս երկուս զՔաղկեդոն եւ զՆիկոմիդիա, որք ունին ընդ ինքեանս քաղաքս չորեքտասան, եւ Եմպոռիոնս բազումս, այսինքն քաղաքս ծովեզերայս, վաճառատեղիս. լինի առ եզերսն Դակայ գետոյ հող սպիտակ առգեղ անուն՝ զոր աղացեալ ցանեն ի վերայ ցորենոյ. վեց կայթն կապիճ մի. եւ պահի ազնիւ եւ ճճի չուտէ:

4 Բ. Աշխարհ Մուսիա Մեծ եւ Փոքր, որ կոչի Ելեսպոնտոս առ երի Բիւթանիոյ. ունի գետս չորս եւ մայրաքաղաք զԿիզիկոն, յորում տաճար, եւ այլ շինուած մի յեաւթն հրաշիցն: 5 Եւ երեք են քաղաքք, Իլիոն, Դառգանոն, Տրովադա. զորոց պատերազմէ Տիքտիոն պատմէ եւ առասպելքն Հոմերոնի. ունի եւ այլ քաղաքս երեսուն եւ ութ:

6 Գ. Աշխարհ Առանձնակ Ասիա, յերի կալով Միւսիայ առ ծովով, յորում մայրաքաղաք Եփեսոս, Զմիւռնիա, Պեռգանոս, Տուալիս. որք ունին ընդ ինքեանս քաղաքս քառասուն եւ ութ. եւ ունի փոքր աշխարհ

զԼիւդիա, յորում մայրաքաղաք Սառդոս, զՆոլիս, զԷոնիա, որք են Յոյնք, զԿառիա, եւ գետս հինգ: 7 Ունի կղզի զՔիոս հոմանուն քաղաքաւ, եւ Պոսիդա որ լինի անդ մագդիկ՝ խիժ ծառոյ. եւ զԿառոս եւ զՍամոս հոմանուն քաղաքաւ, եւ զԿով, զոր Ղուկաս ասէ ի Գործսն: 8 Եփեսոս հարկատու էր Արտեմեայ. անդ է Յոհաննու աւետարանչի գերեզմանն, եւ միւս Յոհաննու՝ որ կոչեցաւ Մարկոս. եւ այլք զայլ ոմն Յովհան ասեն:

9 Դ. Աշխարհ Ասիոյ՝ Լիկիա, որոյ մայրաքաղաք է Զմիւռնիա. ունի լերինս երկուս եւ գետս չորս, եւ կղզի զՌոդոս, հոմանուն պեղագոսին: 10 Լինի անդ խունկ զուկին՝ զոր Հայք արուս կոչեն, ի ծառոյ ծորելոյ որպէս մեղր կամ մրուր թանձր:

11 Ե. Բնաշխարհ Ասիոյ՝ Փոիւգիա է, յեւրից կալով Առանձնակն Ասիոյ եւ յերի Լիկիոյ. ունի յինքեան աշխարհս երեք, զՊիսիդիա՝ յորում մայրաքաղաքն Անտիոք, եւ այլ քաղաքս քսանեւեկեց. յորոց մին կոչի Կիւտոս, այսինքն տեղի տապանին Նոյի շինելոյ, եւ եթէ առասպել է եւ եթէ ճշմարիտ ոչ գիտեմ, եւ Պակատիանի, յորում մայրաքաղաք Լաւոզիկէ, եւ այլ քաղաքս քառասուն. եւ Սաղուտառիս, յորում մայրաքաղաք է Սիւննադա. եւ այլ քաղաքս երեսուն. եւ ունի լիճս երեքտասան:

12 Զ. Աշխարհ Պափղագոնիա՝ յեւրից կալով Ոնոռատայ աշխարհի, առ երի ծովուն Պոնտոսի, որ կոչի Պոնտոս Գաղատական. ունի գետս Զալիքոս եւ զՈլիս. եւ մայրաքաղաք զԳերմանուպաւսիս, որոյ բերդ Գանգրայ. ունի եւ գաւառս երեքտասան:

13 Է. Աշխարհ Ասիոյ՝ Գաղատիա Առաջին, յեւրից Փոիւգիայ, եւ առ երի Պամփիլագոնեայ. գետ զնոյնսդ ունի:

14 Ը. Աշխարհ Երկրորդ Գաղատիա, յեւրից Փռիւզիոյ, եւ առ երի առաջին Գաղատիոյ, մինչեւ ցՊամփիլիա. եւ գետս ունի որ յառաջ ասացեալ գետսը անգանին եւ լիճս առնեն:

15 Թ. Աշխարհ Սաւրիա՝ յեւրից կալով (Պիսիդիոյ), առ երի ծովուն Հանդէպ Կիպոս կղզւոյ. ունի լեառն զՏաւրոս. լինի անդ խոնգս ստիրակ, կուճուճ, բոգոմբիթ, կաղամիտա, ամենեքեան ի ծառոց ծորելոց, ի կերածէ ճճոյ միոյ՝ որ է դեղին, սեւ խայտուց ունելով, նման թրթրոյ. ունի մայրաքաղաք զՍելեւկիա, ընդ որով այլ քաղաքք քսան եւ երեք:

16 [Եւ զխոնգսն ոչ է պարտ միայն ծխել, զի ոչ տայ ազնիւ հոտ. այլ խոնգսն եւ ընդ այլ՝ յոյժ անուշ է. եւ արժէ լիտրն դահեկան մի. բայց զազնիւն ժողովեն ավճք եւ դնեն ի բոյնս, ի կտապս իւրեանց, զոր սպանեալ առնուն. եւ ծառք ուստի ծորին՝ բարակք են. ստուարն լինի որպէս լուծ, ընդ որ մտեալ ճճին ընդ տակն, երթայ ուտելով մինչեւ ցծայրն՝ գտանէ, եւ ապա մեռանի, եւ թափին խոնգքն ի խնամոցն Աստուծոյ]:

17 Ժ. Աշխարհ Լիկոնիա է, յեւրից կալով Գաղատիոյ Երկրորդի, առ երի Սաւրիոյ. ունի արձակ դաշտս անջուր եւ մանունս լերանց:

18 ԺԱ. Ելիոն-պոնտոս յեւրից նոյն Պոնտոսի, եւ յեւրից Պափլագոնայ առ երի Երկրորդ Գաղատիոյ:

19 ԺԲ. Աշխարհ Պոնտոս Պոլեմոնական յեւրից կալով Ելիոն-պոնտոսի, առ երի Պոնտոս ծովու:

20 ԺԳ. Աշխարհ Ելիոն-պոնտոսի առ երի Լիկայոնիոյ:

21 ԺԴ. Աշխարհ առաջին Կապադոկիա, յեւրից կալով Երկրորդ Կապադոկիայ, որ եւ նա աշխարհասամարն է: 22 Ունի լեառն զԱնտիտաւոս եւ զայլ փոքունս.

եւ գետս Մելաս եւ զԱլիս, եւ զայլս մանունս որք ի նա խառնին:

23 ԺԵ. Աշխարհ՝ Առաջին եւ Երկրորդ Կիլիկայք են, յեւրից կալով Լիկոնիայ եւ Սաւրեայ, յերի Կապադոկացւոց յեզր ծովուն իւրեանց, եւ Սիսիկեան ծոցոյն:

24 Լեառն ունի զՏաւրոս եւ գետս վեց, զԱռիմակիս, զԿալիգոս, զԴամոս, զԿիւնդնոս, Չաւոս, զՊիռամոս. որոց մայրաքաղաքք են Տարսոն, եւ Անարգաբա. ընդ որովք աշխարհք բազումք եւ բերդք. եւ երկու դրունք Մալիս եւ Պատան, ելանելոյ յԱսորիս. եւ է ամենաբեր Հանգոյն երկրին Յորդանանու:

25 ԺԶ. Աշխարհ Կիպոս կղզի յեւրից կալով Պամփիլիական պեղագոսին, առ երի Կիլիկոյ մինչեւ ցՓիւնիկական պեղագոսն. եւ ունի լեառն զՈլիմբոս. եւ գետս չորս. երեք մասն երկայն եւ մի լայն: 26 Լինի անդ լատան՝ ցաւղ անկեալ զխոտով, կռեալ ի վարիչս եւ ի մորթս քաւից... ժողովեն ի խոնկ:

27 ԺԷ. Աշխարհ Երկրորդ Հայք, որ արդ կոչին Առաջին Հայք, յեւրից կալով Կիլիկիոյ առ Տաւրոս լերամբ յերի Ամանոս լերին, որ բաժանէ ընդ նա եւ ընդ Կոմագենի Ասորւոց մինչեւ ցԵփրատ: 28 Ունի եւ այլ լերինս. զԻգոն եւ զԲասիլիկոն եւ զԿոռմանդոն. եւ գետ գնոյն զՊիռամիս եւ զՊառատիս եւ զԿաւկաւա եւ զԿառոմոսոս, եւ դրունս երկու ելանելոյ Ասորւոց:

29 [Առաջին Հայք յեւրից կալով Առաջին Կապադոկիոյ առ երի Բ Հայոց. եւ սահմանի յեւրից Եփրատաւ. եւ լեառն ունի զԱռգէոս. եւ գետ երեսուն, զԱլիս, եւ այլ մանունս:

30 Երրորդ Հայք են որ կան յարեւելից Կապադոկիոյ, եւ երկայն տարածի մինչեւ ցԵփրատ. եւ ունի այլ գետս երկու, եւ լերինս բազումս մեծամեծս քսանեւերկու:]

31 ԺԸ. Աշխարհ Ասիոյ՝ Սարմատացւոց հասարակն է. որ բարձանի արեւելեան

ծայրիւ Ռիպեայ լերամբ եւ Տանայիս գետով, եւ Մեռոտիս ծովակաւ մտիւքն յԵւքսինոս Պոնտոս ծով. եւ անտի նոյն ծովեզերքն յելս կոյս, մինչեւ ցմուտ Կուռաքի գետոյ՝ որ կոչի Ագուաւ, եւ անտի առ Կաւկասին լերինսն՝ առ Վրաւք եւ Աղուանիւք, մինչեւ ցԿասբից ծովն, ի մուտս Սըւանաս գետոյ (Սըւանաս գետ չլսի ուրեք):
 32 Եւ ունի լերինս զՇանթայինն եւ զԶիականն, որ արձակէ գետս Հինգ ի Միովիտ ծով. եւ Կաւկաս արձակէ գետս երկու՝ զՎալդանիս մինչեւ ցԿուաքս լեռն, որ սկսանի Հանդէպ Կաւկասայ, եւ ձգէ գերկայնութիւն իւր ի մուտս կոյս զՀիւսիսեաւ, մինչեւ ի մէջ մտանէ ընդ Մէտովտիս (եւ) ընդ Պոնտոս ծով. որ արձակէ գետ մի Փսեւքոսս անուն, որ մեկնէ ընդ Փոսփորոնն եւ ցբուն սահմանն յորում քաղաքիկն Նիկոփս: 33 Որ ըստ Հիւսիսոյ են ազգ թուրքաց եւ Բուլղարաց, ըստ անուանց գետոցը կոչեցեալ, Կուփի Բուլղար, Դուչի Բուլղար, Ողխոնտոր Բլկար եկն, Չդար Բուլղար. աւտար այժմ ի Պտղոմէականն են այս անուանք: 34 Եւ ի Զիական լեռնէն փախեալ որդին Խուրբադրայ: 35 Եւ ընդ մէջ Պուլղարաց եւ ծովուն Պոնտոսի բնակեն ազգք, Գարչք եւ Քութք եւ Սւանք մինչեւ ցՊիսինուն (քաղաք) ծովեզերային՝ Սեւաստուպալիք, եւ անդր եւս մինչեւ ցգետն որ կոչի Դուակոն որ է վիշապ, որ հոսի յԱղուանաց, եւ բաժանի ընդ Ափխազս եւ ընդ Եգր աշխարհ. եւ ունի ազգագաւառս քառասուն եւ վեց: 36 Եւ ի Հիւսիսոյ՝ առ Անծանաւթ երկրաւ բնակեն թագաւորական Սարմատք եւ Զիակերք. իսկ առ մտիւքն Տանայիս գետոյ՝ բնակին Նախճամատեանք, եւ ազգ մի այլ որ են Կղարչք. եւ ապա Սիւռակացիք, ապա Միդոսդեսէն գաւառն. եւ ապա յարեւելից կուսէ Շանթային լերանցն բնակեալ են Ամագունք, որք են կանայք պատերազմողք, մինչեւ ցգետն որ կոչի Իռա, որ երկակի բղխէ ի Հիւսիսոյ Անծանաւթ երկրի, եւ միանան. եւ հասեալ մերձ Զիական լերանցն արձակէ վտակ մի ի Տանայիս գետոյ որ ի Միովիտ ծովակ իջանէ. եւ այլն դառնայ յարեւելս կոյս մինչեւ հանդէպ Շանթային լերանցն. եւ ապա գան այլ երկու գետք յարեւելից կուսէ ի Հիւսիսոյ լեռնէն որ կոչի Ռիմիկա, եւ առնեն գնա Եաւթանասնավտակեան, զոր կոչեն Թուրքք Աթլ գետ. որոյ մէջն է կղզի, յոր մտեալ ամրանայ Բասլաց ազգն, ի հզաւր ազգէն Խազրաց եւ Բւլխաց, ճարակելոց յելից եւ ի մտից, եկելոց անդ ի ձմերոց. եւ կոչեն Սեւ կղզի. զի յաղաքս բազմութեանն ազգին Բասլաց՝ մարդոյ եւ անասնոյ անդ մտելոցն՝ սեւ երեւի. զոր Պտղոմէոս Գուա կղզի կոչէ: 37 Եւ վտակքն Աթլ գետոյ անցեալ (ընդ) կղզին դարձեալ միանան եւ մտանեն ի Կասբից ծովն, բաժանելով ընդ Սարմատիա եւ ընդ Սիւլիթիոյ աշխարհն: 38 Որոյ ըստ մտից, ասէ Պտղոմէոս, զԱդոն եւ զԱղանդան եւ զՍոնդաս եւ զԳեռուա ազգս հոմանուն գետաւք որ ի Կաւկասայ հոսի ի ծով, մինչեւ ցԱղուանից սահմանն: 39 Եւ են ի Սարմատիոյ համարեալ, այսպէս, սկսեալ ի մտից յելս կոյս. նախ ազգ Աղուանաց, Աշտիգոր որ ըստ հարաւոյ. համաբնակ նոցա Խբուրք եւ Քութեք եւ Արգուել եւ Մարդոյլ, եւ Թակոյր. եւ Ալանք են յետ Դիքորին, յԱրդոգ աշխարհի Կաւկասին լերանցն. ուստի հոսի գետն Արմնայ, եւ գնալով ընդ Հիւսիսի՝ ընդ դաշտ անբաւս, խառնի յԱթլ. եւ ի նոյն լերինն՝ յետ Արդոգեան ազգին բնակեն Դաջանք, Դուալք, Մըխոյք, Փուրքա, Մանարքայ՝ յորում Ալանաց դուռն. եւ միւս դուռն որ ասի Քծեքեն, հոմանուն ազգի. եւ ապա Դուծք եւ Խուժք եւ Խիստք մարդակերք. ապա Զղաւատք, ապա Գուգամակարք, ապա Դուրծկք, ապա Դիդոք, ապա Լեկք, ապա Տապոտարանք, ապա Յադուտականք, ա-

տերազմողք, մինչեւ ցգետն որ կոչի Իռա, որ երկակի բղխէ ի Հիւսիսոյ Անծանաւթ երկրի, եւ միանան. եւ հասեալ մերձ Զիական լերանցն արձակէ վտակ մի ի Տանայիս գետոյ որ ի Միովիտ ծովակ իջանէ. եւ այլն դառնայ յարեւելս կոյս մինչեւ հանդէպ Շանթային լերանցն. եւ ապա գան այլ երկու գետք յարեւելից կուսէ ի Հիւսիսոյ լեռնէն որ կոչի Ռիմիկա, եւ առնեն գնա Եաւթանասնավտակեան, զոր կոչեն Թուրքք Աթլ գետ. որոյ մէջն է կղզի, յոր մտեալ ամրանայ Բասլաց ազգն, ի հզաւր ազգէն Խազրաց եւ Բւլխաց, ճարակելոց յելից եւ ի մտից, եկելոց անդ ի ձմերոց. եւ կոչեն Սեւ կղզի. զի յաղաքս բազմութեանն ազգին Բասլաց՝ մարդոյ եւ անասնոյ անդ մտելոցն՝ սեւ երեւի. զոր Պտղոմէոս Գուա կղզի կոչէ: 37 Եւ վտակքն Աթլ գետոյ անցեալ (ընդ) կղզին դարձեալ միանան եւ մտանեն ի Կասբից ծովն, բաժանելով ընդ Սարմատիա եւ ընդ Սիւլիթիոյ աշխարհն: 38 Որոյ ըստ մտից, ասէ Պտղոմէոս, զԱդոն եւ զԱղանդան եւ զՍոնդաս եւ զԳեռուա ազգս հոմանուն գետաւք որ ի Կաւկասայ հոսի ի ծով, մինչեւ ցԱղուանից սահմանն: 39 Եւ են ի Սարմատիոյ համարեալ, այսպէս, սկսեալ ի մտից յելս կոյս. նախ ազգ Աղուանաց, Աշտիգոր որ ըստ հարաւոյ. համաբնակ նոցա Խբուրք եւ Քութեք եւ Արգուել եւ Մարդոյլ, եւ Թակոյր. եւ Ալանք են յետ Դիքորին, յԱրդոգ աշխարհի Կաւկասին լերանցն. ուստի հոսի գետն Արմնայ, եւ գնալով ընդ Հիւսիսի՝ ընդ դաշտ անբաւս, խառնի յԱթլ. եւ ի նոյն լերինն՝ յետ Արդոգեան ազգին բնակեն Դաջանք, Դուալք, Մըխոյք, Փուրքա, Մանարքայ՝ յորում Ալանաց դուռն. եւ միւս դուռն որ ասի Քծեքեն, հոմանուն ազգի. եւ ապա Դուծք եւ Խուժք եւ Խիստք մարդակերք. ապա Զղաւատք, ապա Գուգամակարք, ապա Դուրծկք, ապա Դիդոք, ապա Լեկք, ապա Տապոտարանք, ապա Յադուտականք, ա-

պա Խենաւք, ապա Շիղպք, ապա Ճիղբք, ապա Փիւք: 40 Եւ ապա Կաւկաս բաժանի յերկուս բազուկս, մինն գնայ դէպ ուղիղս կոյս, յորում Շրւան եւ Խորւան ազգ՝ մինչեւ ցԽորսովքմ. եւ միւս բազուկն արձակէ նախ վտակ մի գԱրմ գետ, որ է դէպ ուղիղ ի հիւսիսի՝ յԱթլ գետ, եւ ապա նոյն բազուկն գնայ զելիւք հիւսիսոյ, յորում բնակեալ են Թաւասպարք, Հեծմատակք, Իժմախք, Փասխք, Փուսխք, Փւքանակք, Բագանք, ուստի առնու պարիսպն երկայն՝ որ կոչի Ապգուտկաւատ, մինչեւ ցԱլղմինոն մաւրս ? եւ ցծով: 41 Որոյ ըստ հիւսիսոյ՝ Մասքուլթան ազգն բնակեալ են, ի Վարդանեան դաշտին, մինչեւ ցԿասբից ծովն, յոր բազուկն Կաւկասայ հպի, յորմէ ածեալ է զպարիսպն Դարբանդայ, այսինքն Կապ եւ դուռն՝ քաղաք պահակին Ճորայ. աշտարակ ահագին ի ներքս ի ծովուն կացուցեալ: 42 Իսկ ի հիւսիսոյ նորա՝ թագաւորութիւն Հոնաց հուպ ի ծով. եւ ի մտից նորա առ Կաւկասով Վարաջան քաղաք նոցին Հոնաց եւ Չունգարս Մսրնդոն: 43 Եւ յարեւելից բնակեն Սաւիրք ցԹալդ գետ, որ մեկնէ ընդ Ասիական Սարմատք եւ ընդ Սիլիթիա աշխարհք. որ են Ապախթարք, այսինքն Թուրքաստանք, եւ Խաքան թագաւոր նոցա, եւ Խաթունն՝ դշտոյ նոցա կին Խաքանայ:

44 ԺԹ. Աշխարհ Ասիոյ Կողբիս է, որ է եգր. յելից կալով Պոնտոս ծովուն առ երի Սարմատիոյ, ի մտիցն Դռակոն գետոյ մինչեւ ցԿաւկաս լեռոն եւ ցնորին բազուկ, որ բաժանէ ընդ նա եւ ընդ Վիրս. եւ անտի սահմանի մասամբ ինչ Մեծ Հայոց մինչեւ ցԿապպադակիան Պոնտոս: 45 Եւ բաժանեալ է յինքեան չորս աշխարհս փոքունս, ի Մանկիլ, ի յԼգոնեւ, ի Կի, որ է Առանձնակ եգերայ, ի խաղ իւրում Փասխ գետ, առ հոմանուն քաղաքաւ, եւ ի Ճանիւս որ են Խաղտիք, յորում գետ Մեգաղու Պոտամիա: 46 Ունի եւ այլ գետս. զԱկամսիս որ է Յոհ, որ գայ ի Մեծ Հայոց:

47 Ունի հինգ քաղաքս, Իանի, Կոտա, Ռոդելպաւլիս, Աթինա, Ռիզոն. եւ այլ բազում եմպոռոնս այսինքն գեղաքաղաքս ծովեգերեայս, յորոց է Տրապիզոն:

48 Ի. Աշխարհ Վիրք, յելից կալով Եգերայ, յերի Սարմատիոյ առ Կաւկասով, մինչեւ ցԱղուանից սահման, եւ մինչեւ ցՀայոց սահմանն՝ առ Կուր գետովն:

49 Եւ գաւառք են այս, սկսեալ ի Վոհ գետոյ եւ ի հիւսիսոյ Տայոց. Կարճք, զոր ի Հայոց հանեալ է, եւ Շաւշէթ. Արտահան գաւառ, զոր առեալ է ի Հայոց, ընդ որ անցանէ գետն հզաւր Կուր, որ ի Տայոց գալով, ի Կող գաւառէ ընդ ստորոտս Զաւախաց, իջանէ ի Սամցիս եւ դառնայ յարեւելս՝ անցանելով ընդ Վերին աշխարհն Վրաց, բաժանելով զգաւառսն, զԳոռոթիսիսեւ, զՏունիսիսեւ, որոյ ի գլուխն Դեկիցիսէ բերդ, եւ զՄանգլեացփոր, եւ զԲողնոփոր՝ մինչեւ ցՊարուար գաւառ, որ պատէ զՏիփիս քաղաքաւ. բայց երեք փորակդ ի Հայոց հանեալ է: 50 Իսկ ըստ հիւսիսոյ գետոյն մեծին Կուրայ, հանդէպ Թար գաւառի՝ Արգէթու լեռունք, եւ ի նոյն կողմանէ դաշտին Դւան, եւ Աչէւտիսիսեւ եւ Քորդիթիփիկոսիսեւ, մինչեւ ցՍացիսումէթ, որ ի ստորոտս Կովկասու. յորմէ հոսի Լէխ գետ, եւ անցեալ ի հարաւ կոյս իջանէ ի Կուր. եւ առ նովաւ Խառնիսիսեւ ի Յիրասսամայա, մինչեւ յԱրագւ գետ, որ հոսի ի Կաւկասայ, եւ գնալով ընդ հարաւ ընդ Ախալցիսիս բերդ, եւ անցանէ ընդ մէջ Մցիսիթայ քաղաքի եւ ըլրոյ Սուրբ խաչին, իջանէ ի Կուր, եւ բովանդակի ի Վերին աշխարհ Վրաց. յորմէ յառաջ խաղացեալ Կուր՝ գայ ի Տիփիս մայրաքաղաք Վրաց. գնա թողլով Պարուարաւ, եւ զԾոփոփոր եւ զԿողբոփոր եւ զՉորոփոր հոմանուն գետաւք, մինչեւ ցՀնարակերտ քաղաք, զորս ի Հայոց հանեալ է. որոց ըստ հարաւոյ լեռանադաշտքն Զաւախաց բազում լճաւք լի գանազան ձկամբք, եւ Թուղք եւ Տա-

չիր. որոց ի հարաւ Գանկարքա. զարմէնդ ի Հայոց հանեալ է: ⁵¹ Իսկ հանդէպ զոցա ըստ հիւսիսոյ կողմանէ Կուրայ՝ գաւառք, Խւէթ, Խերկ, Էրծւոյ, Թիանէթ, Ծորէնոր:

⁵² ԻԱ. Աշխարհ Աղբանիա, այսինքն Աղուանք, յելից Վրաց, յերի Սարմատիոյ առ Կաւկասով, մինչեւ ցՀայոց սահմանաւ, առ Կուր գետով. թէպէտ եւ աստի ցԿուր զամենայն սահմանս հանեալ է ի Հայոց:

⁵³ Բայց մեք ասացուք զբուն աշխարհն Աղուանից որ ընդ մէջս է մեծի գետոյս Կուրայ եւ Կովկաս լերինն: ⁵⁴ Նախ առ Վրաւք, Եխնի գաւառ առ Աղուան գետովն, եւ Քամբէճան առ Կուրաւ. եւ ըստ հարաւոյ նորա բերդն Վարազմանաւառ, հանդերձ Կուրբաթ գեղաքաղաքաւ, եւ վայրքն անապատ մինչեւ ցԿուր գետ. յորոյ յելից կողմանէ Գըւգաւ քաղաք, առ Աղուան գետով, եւ Բիխ գաւառ առ Կաւկասաւ, եւ յելից նորա, Շաքէ, եւ Դէդառու գետ. առ որով հոմանուն գաւառ՝ առ Սանի գետով: ⁵⁵ Այս ամենայն հոսին ի Կովկասայ, եւ խառնեալ ի յԱղուան գետ՝ անկանին ի Կուր գետ. իսկ ի յելից կուսէ Քավաղակ քաղաք Աղուանից մերձ ի Կաւկաս. ընդ որոյ մէջ գետն Սէքոջ դէպ ի հարաւոյ ըստ փոքր (?) Հայոց:

⁵⁶ ԻԲ. Ունին Մեծ Հայք շուրջ զիւրեւ գաւառս հնգետասան, որք են այսք:

⁵⁷ Առաջին աշխարհ Բարձր Հայք, այսինքն Կարնոյ քաղաք. երկրորդ աշխարհ՝ Չորրորդ Հայք. երրորդ՝ Աղձնիք առ Տիգրիս գետով. չորրորդ՝ Տարուբերան որ է Տարաւն. հինգերորդ՝ Մոգք որ առ Ասորեստանեաւ. վեցերորդ աշխարհ՝ Կորճէք. եաւթներորդ աշխարհ՝ Պարսկահայք, որ առ Ատրպատականիւք. ութերորդ աշխարհ՝ Վասպուրական, որ ըստ մտից հիւսիսոյ նորա է. իններորդ աշխարհ Սիւնիք՝ որ առ Երասխաւ, տասներորդ՝ Արձախ որ յերի նորա կայ. մետասաներորդ աշխարհ՝ Փայտակարան քաղաքով որ առ եզերքն

Կասբից, ի մուտս Երասխայ. երկոտասաներորդ աշխարհ՝ Ուտէացոց, որ առ Աղուանիւք եւ Կուր գետով. երեքտասաներորդ աշխարհ՝ Գուգարք՝ որ առ Վրաւք. չորեքտասաներորդ աշխարհ՝ Տայք, որ առ Եգերք. հնգետասաներորդ աշխարհ՝ Արաւրատ, ի մէջ նոցա:

⁵⁸ Արդ ունի առաջին աշխարհ գաւառս ինն. Դարանաղի, Աղիւն, Մզուր, Եկեղեց, Մանանաղի, Դերջան, Սպեր, Շաղգամք, Կարին. եւ բարձր ոչ միայն քան զՀայք, այլ եւ քան զամենայն երկիր. վասն որոյ Կատար երկրի կոչեցին զնա, զի ի չորս կողմ աշխարհի ջուր արձակէ. զի բղխէ չորս գետս գաւրեղս, զԵփրատ՝ յարեւմուտս, եւ զԵրասխ՝ յարեւելս, զԳայլ՝ ի հարաւ, զԱկամսիս որ է Վոհ ի հիւսիս:

⁵⁹ Ունի լերինս մեծս երիս. ունի երէս, եղջերու, այծ եւ քաղս, առն եւ արտի, վիթ, եւ կրկիթ եւ խոզ. եւ ի հաւուց ճարակաւորս, զորս կաքաւ, զարաւշ, զանիդ եւ զայլս. ունի եւ ջերմուկս եւ աղտս եւ զամենայն պարարտութիւնս երկրի:

⁶⁰ Բ. Աշխարհ Հայոց. Չորրորդ Հայք, որ է Ծոփաց կողմն, յերի բարձր Հայոց, Մելտինէ քաղաքաւ սահմանի ըստ մտից, եւ ըստ հարաւոյ՝ Միջագետովք, եւ ըստ ելից Տարաւնով: ⁶¹ Ունի գաւառս ութ. զԽորձայն՝ յելից հիւսիսոյ, ընդ որ իջանէ միւս Գայլ գետ առ Կողոբերդովն. զՀաչտէնս, յորմէ բղխեն աղբիւրք Տիգրիս գետոյ. իսկ ի մտից Խորձայնոյ՝ է Պաղնատուն գաւառ, հանդէպ հոմանուն բերդով. եւ հանդէպ նորա ի հարաւ՝ Բալխովիտ գաւառ. եւ ի մտից նոցա Ծոփք, եւ Անձիթ գաւառ՝ ի հարաւ, յորում Ծովք եւ Հոռէ բերդ. եւ ի մտից նոցա Դէգիկ գաւառ, յորում բերդք Կունի եւ Քըլիկ եւ Սոկ, որոց հանդէպ ի հարաւ է Գաւրէզ գաւառ, ընդ որս եկեալ Արածանի խառնի յԵփրատ ի քաղաքն Լուսաթառիճ, եւ երթալով զմտիւք՝ ելանէ ի սահմանս Փոքր Հայոց,

յելից Մելտինէ. եւ ապա խառնի ի նա Կաւկաս, գալով ի մտից կուսէ ի լեռնէն որ կոչի Զիգոն Վասիթէոն, եւ նախ քան զանգանել նորա յԵփրատ՝ խառնի ի նա գետն Կառամինոն, որ գայ ի Տորոս լեռնէ եւ ընկալեալ յԵփրատ գնայ ընդ հարաւ, հատանէ զլեռն Տորոս. յորում տեղոջ գտանի ակն բիւրեղ. եւ ունի Զորրորդ Հայք էրէս եւ հաւս, եւ ի գազանաց գառիւծ:

62 Գ. Աշխարհ Աղծնիք յելից կայ Միջագետաց, եւ հիւսիսեալ առ Դկղաթով. ունի գաւառս տասն. զՆփոետ, զԱղծն, ընդ որոց մէջն իջանէ գետն Քաղիթ, զոր Շիթմա կոչեն Տաճիկք, այսինքն՝ արիւնարբու. յետ որոյ Քաղ գաւառ, եւ ի լեռինն ունի զԿէթիկ, զՏատիկ, զԱզնուացձոր, զԵրիսթս, զՍտլաձոր, զՍանասուն. ունի երկաթ քաջ, եւ գղթոր եւ ի հաւուց՝ դեհուկ:

63 Դ. Աշխարհ՝ Տարուբերան, յելից Զորրորդ Հայոց. ունի գաւառս վեցտասան. զԽոյթ, զԱսպականունեաց ձոր, զՏարաւն, յորում գայ գետն Մեղ եւ անկանի յԵփրատ. որ ըստ հիւսիսոյ՝ Աշմունիք՝ առ Սրմանց լեռամբ, որ կոչի Կատար երկրի. յորմէ յոյժ բղխեն աղբիւրք. որոց ըստ հիւսիսի՝ Մարդաղի՝ առ Մեղեդուխ լեռամբ, մինչեւ ցնոյն Այծպտկունս որ բաժանէ ընդ Կարին եւ ընդ նա. յորում գտանի սալակ եւ ձիղկ եւ նաւթ սեւ եւ սպիտակ. յորոյ յելից բխէ Մուրց գետ, գնալով ընդ հիւսիսի՝ իջանէ ի Բասեն գաւառ, եւ խառնի յԵրասխ, եւ գետացուցանէ զնա:

64 Յելից Մարդաղոյ է Գաստովոր գաւառ. եւ նորա յելից Տուարածատափ. նորա յելից Դալառ. եւ ի հարաւոյ նոցա Հարք եւ Վաթնունիք, մինչեւ ցԱրածանի, որ իջանէ յԱպահունեաց. որոց ի հարաւոյ՝ Սարակ ի Բզնունեաց գաւառի, ի Նեխ Մասեաց սկսանելով՝ պատէ զարեւմտեայ եզր հոմանուն ծովուն, մինչեւ ցբերդն Բաղէշ, եւ

անդր եւս ի հարաւ կոյս ցերէվարդ գաւառի սահման: 65 Եւ Բզնունիք ունի յիւր հոմանուն ծովէն կղզիս երեք. զԱրձկէոյն, զՄիպանին եւ զՏոքեանն. որոյ ըստ հարաւոյ ի մէջ լեռինն Տորոսի եւ ծովու՝ գաւառ Երէվարք, յորում լիճ ինչ՝ որ կոչի Եղիգի, յուխից. զի ի վարելն յակաւան ջուր ըմպէ եզն, եւ սերմանեալն քառասուն աւրն հասանէ, եւ բերէ ընդ միոյ՝ յիսուն: 66 Եւ ծովն Բզնունեաց յերկայնն հարիւր մղոն է, եւ լայնն վաթսուն: 67 Որոյ ըստ հիւսիսոյ Աղիտովիտ գաւառ, եւ զմտիւք նորա Ապահունիք. ընդ որոյ մէջն անցանէ Արածանի յեզրն Բզնունեաց: 68 Գտանի պտակ, եւ կաստանոն որ է մաշկամիրդ, եւ մեղր անոյշ քան զամենայն երկրի եւ երկաթ: 69 Ասեն թէ նհանգ կայ յԱրածանի, որպէս յԵփրատ, զոր հաւաստի գիտեմք, կենդանի քարքաշամ զուգեալ, գարիւնն ծծեալ եւ թողեալ, զոր ոմանք ասեն թէ գազան է եւ չէ դեւ, այլ գազան զոր Յոհան վասն դստերն Հերողիաղայ ասէ թէ քան զնհանգսն ծովայինս արիւնարբու էր:

70 Ե. Աշխարհ Մոկք, յելից կան Աղծնեաց, ի լեռինն Տորոս: 71 Ունի գաւառս ինն, զԻշայր, (զմիւս Իշայր), զԻշուց գաւառն, զԱռվենէից ձոր, զՎիջաց, զԱռանձնական Մոկաց գաւառն, յորում գետն Որբ, զԱրքայից գաւառ, զԱրգովտեաց ուղիտ, Զերմաձոր, յորում գետն Մերմ: 72 Ունի ի մրգաց զարչատ եւ մանրագոր. եւ ի գազանաց՝ ինձ գեղեցկախայտ:

73 Զ. Կորճէք յելից կան Մոկաց: 74 Ունի գաւառս մետասան. զԿորդուս, յորում թման՝ առ Ասորեստանեալ. զԿորդիս Վերի, զԿորդի Միջի, զԿորդիս Ներքի, զԱյտլանս, զԱյգառս, զՈթողանս, զՈրիսանս, զՍարապոնիս, զՃահուկ, զՓոքր Աղբակք: 75 Ունի զառիկ, եւ ի պտղոց շահգանակ, այսինքն գանգար փշոյ սերմն:

76 Է. Պարսկահայք յելից Կորճէից, եւ ցազիտատաբար (?) մտանէ ընդ մէջ Ատրպատականի, եւ լերինն Տաւրոսի այնր կողման որ կոչի Կոհի-Նիհորական, մինչեւ ցերասիս գետ: 77 Ունի գաւառս ինն՝ զԱյլի, որ կոչի Կուռիճան, զՄարի գաւառ, զԹրաբի գաւառ, զԱրիսի որ է Ովէա, զԱռնա, Տամբէթ, Ջարէհլան, զՋարաւանդ, զՀեր: 78 Ունի յերէոց զցիւռ եւ զայծեամն:

79 Ը. Վասպուրական ի մտից Պարսկահայոց, եւ առ երի Կորճէից. ունի գաւառս երեսունեւհինգ. զՌշտունիս՝ որ է ընդ Մոկաց եւ ծովուն Բզնունեաց, յորում կղզիք երկու, Ախթամար եւ Արտի եւ ցամաքակղզին Մանգկերտ, եւ Տոսպ յելից Բզնունեաց. զԲողոնիս, զԱրճիշահովիտ, զԴառնի մինչեւ ցգաւառն Կոգովիտ՝ որ յտիրնն Ազատ Մասեաց. զԱռբերան՝ յելից ծովուն Բզնունեաց, յորում կղզիք Ջրատան եւ Լիմն, ցամաքակղզին Ամիկ, եւ Առեստովան, ուստի ելանէ ձուկն. եւ յելից դոցա Բուժունի, զԱնձովացիս, զՏրպատունիս, զԵրուանդունիս, զԱռնոյ-ոտն, զՄարդաստան, զԱրտազ մինչ ի Կոգովիտ: 80 Եւ յելից դոցա զԱկէ, զԱղբակ մեծ, զԱնձահիճոր, զԹոնրաւան, զՃաշոտ մինչեւ ցերասիս, զԿրկունիս, զՎժնունիս, զՊալունիս, զԳոկան, զԱղանդոստ, զՊասպարունիս, զԱրտաշեզան, զԱրտաւանան, զԲագան, զԳաւեթան, զԳազրիկանս, զՏագրեանս, զՎաժնունիս, զՆախճաւան, յորում հոմանուն քաղաք:

81 Թ. Աշխարհ Սիւնիք, ընդ մէջ կալով Երասխայ եւ Արձախայ, յելից Այրարատոյ. ունի գաւառս երկոտասան. զԵրնջակ, զՃահուկ, զՎայոցճոր, զԳեղարքունի՝ հոմանուն ծովովն, զՍոսթս, զԱղահէճ, զԾղուկն, զՀաբանդ, զԲաղս, զՁորայ, զԱրեւիս, զԿաւսական մինչեւ ցՆակորգեան քաղաք, անցնիւր հոմանուն գետովք, եւ Աղաւնոյ գետ: 82 Լինի մուրտ եւ երբրի եւ նուռն ազնիւ:

83 Ժ. Արցախ յերի կալով Սիւնեաց. ունի գաւառս երկոտասան. զՄիւսն Հաբանդ, զՎակունիս, զԲերճոր, զՄեծիրանս, Մեծկուանս, զՀարճղաւանս, զՄուխանս, զՊիանս, զՊաճկանս, զՍիսականիս, զԿոտակ, զՔուստիփառէնս, զԿոխտ, յորում լինի քարախունկ. զայս ամենայն Աղուանք ունին հանեալ ի Հայոց:

84 [ԺԱ. Փայտակարան յելից կայ Ուտիոյ առ Երասխաւ. գաւառս ունի երկոտասան, զոր այժմ Ատրպատական ունի. Հրաքոտպերոժ, Վարդանակերտ, Եւթնփորակեան բագինք, Ռոտիբաղա, Բաղանոտ, Առոսպիժան, Հանի, Աթլի, Բագաւան, Սպանդարանպերոժ, Որմզդպերոժ, Ալեւան: 85 Լինի ի նմա բամբակ անբաւ, եւ գարի ինքնաբոյս:

86 ԺԲ. Ուտի առ մտից կայ Երասխայ ընդ մէջ Արցախայ եւ Կուր գետոյ. ունի գաւառս զոր Աղուանք ունին՝ Եւթն. Արանոտ, Տուր, Ռոտպացեան, Աղուէ, Տուէքատակ, Գարդման, Շիկաշէն, Ուտի առանձնակ՝ յորում Պարտաւ քաղաք: 87 Լինի ի նմա ձիթենի, վարընկենի, եւ ի հաւուց՝ կատակ:]

88 ԺԳ. Աշխարհ Այրարատ ի մէջ կալով նախասացեալ աշխարհացդ, ունի գաւառս վեշտասան, ըստ Բարձր Հայոց, զԲագսեն, ընդ որ անցանէ Երասիս՝ գետացեալ ի Մուրցամաւր գետոյ, որ բաժանէ զԳաբեղեանս ի հարաւ, եւ զԱբեղեանս եւ զՀաւունիս՝ ի հիւսիսի, գնալով ընդ մէջ Արշարունեաց. որոց Բագրեւանդ եւ Ծաղկունի ի հարաւոյ, եւ Վանանդ եւ Շիրակ ի հիւսիսի. յորոց եկեալ գետն Ախուրէն՝ հանդերձ Մեծագետովն, անցանելով յելից կուսէ Մաւրիկոպալսի, այսինքն Շիրակաշատ աւանի եւ Մրենոյ եւ Երուանդաշատ քաղաքի, իջանէ Երասիս: 89 Եւ Արածանի գսկիզբն ունի ի Ծաղկոտնէ, ի տեղուջէն որ կոչի Ոսկիք, եւ գնալով ընդ հիւսիսի պատելով զՆպատական լերամբն՝ առ

Բագլան գեղուղն, խառնի ի Բագրեան գետ: 90 Եւ Երասխ թողլով զԱրմաւեր քաղաք ի հիւսիսի եւ զԱրագածոտն, յորմէ բղխեն աղբիւրք Մեծամաւր գետոյ, եւ զինքն զԱրագած: 91 Եւ է ըստ յելից Նիգ, յորմէ բղխեն աղբիւրք Քարսախ գետոյ. զինքն իսկ լեառնագագաթ Մասիս՝ ի հարաւ թողու Երասխ. յորոյ թիկանց տարածեալ Կոգովիտ գաւառ. եւ անցանէ Երասխ յելից կուսէ Վաղարշապատ քաղաքի. յորում մայր եկեղեցեաց կաթողիկէ, եւ մարտիրոսուհեացն մատրուներն. յորոց յելից բղխեն աղբիւրք Ասպահեն գետոյ որ է Խաղամաւր, եւ խառնի ի Մեծամաւր. եւ ապա յելից նորա գետն Ազատ, եւ արդարեւ ազատ. որոյ աղուներն բխեն ի Գեաւղ լեառնէ, ի Սախուրակ տեղոյ, որ իջանելով ընդ Դուին, արբուցանէ զամենայն Ոստանն Հայոց, եւ անցեալ ընդ հարաւ անկանի յԵրասխ. յորոց ի մէջ շինեալ է Արտաշատ քաղաք, ուր յառաջին ժամանակն խառնուրդք Մեծամաւրի. իսկ այժմն փոխեալ զգնացսն Մեծամաւրայ՝ խառնի ի մտից կուսէ: 92 Իսկ յելից կուսէ Դունայ են գաւառք Ուրծաձոր եւ Արածոյ կողմն, ընդ մէջ կալով Վայոց Ձորոյ եւ Շարուր դաշտի, ընդ որ հոսի գետն Արտաւանկն, առ Մարենայ քաղաքով, անցանելով ի հարաւ՝ խառնի յԵրասխ: 93 Լինի որդն սիգաբերեալ յարմատոյ՝ առ ի զարդ կարմրութեան:

94 ԺԴ. Գուգարք ի մտից Ուտիացոց. ունի գաւառս ինն. զՁորոփոր, զԿողբափոր, զԾորափոր, զՏաշիր, զԹուեղս, զԿանկարս, զՋովախս Վերի, զԱրտահան, զԿալարջս: 95 Լինի անալուծ, եւ հաճար ծառ եւ սորովիլ եւ տաւսախ: 96 Ունին արդ Վիրք հանեալ ի Հայոց:

97 ԺԵ. Տայք ունի գաւառս ութ, զԿող՝ յելից կուսէ, յորմէ բխեն աղբիւրք գետոյն Կուրայ ի գեղջէն որ ասի Կրի-ակունք. եւ ի մուտս կոյս ըստ երկայնանիստ գաւա-

ռին գնայ եւ դառնայ առ հիւսիսի, ընդ Արտահան, իջանէ ընդ Սամցխէ, եւ ապա դառնայ յելս՝ մինչ ի Կաղբից ծովն. իսկ ըստ մտից Կողայ՝ Բերդացփոր, Պարտիգացփոր, Ճակատք՝ յելս, եւ ըստ հարաւոյ՝ Բուխա եւ Ազորդացփոր, իւրեանց գետակաւք, որք յիրար անկեալ իջանեն ի Յոհ. որոց ըստ մտից Արսեացփոր առ Պարխար լերամբն, ընդ որ իջանէ Յոհ, գալով ի Սպերայ, անցանէ առ Թուխարս բերդով ի Կարճս, եւ անտի յԵզր, ընդ Նիգալ, ընդ Մրուղ եւ ընդ Մրիտ գաւառս՝ ի Պոնտոս ծով, զոր Եգերացիք կոչեն Ակամսիս, եւ Խաղտիք Կակամար: 98 Լինի ի նմա թուզ, նուռն թթու, աղտոր, սորովիլ, պալախուկ եւ նշաւ:

99 ԻԳ. Յաղագս Ասորոց: 100 Աշխարհ ընդհանուր Ասիոյ՝ Ասորիք, յելից կալով իւրեանց ծովուն հոմանուն պելագոսին. առեալ ի Սիսոնէ քաղաքէ եւ Կիլիկեայ դրանցն՝ մինչեւ ցԹուասիա գետամտունս, զոր կոչեն եւ Քոռսէաս, եւ անտի ցԻպպոս լեառն ըստ հարաւոյ. եւ սահմանի Հրէաստանիւ եւ մասամբ ինչ առ Ապառաժ Արաբիա մինչեւ ցԱնապատն Արաբիա, մինչեւ ցկրկնուածն Եփրատայ՝ յարեւելս կոյս, հանդէպ Թափսակ քաղաքի. եւ գետովն ի վեր մինչեւ ցԱմանուս լեառն, որ բաժանէ ըստ հիւսիսոյ զԿիլիկիա եւ զԿապադոկիա, այսինքն, զՓոքր Հայս՝ յԱսորոց, ի Կոմագէնէ աշխարհէ փոքուէ: 101 Քանզի ունին Ասորիք փոքր աշխարհս ինն. զգրեալդ յորում քաղաք Շամուշատ եւ զԿիււեփստիկի, յորում քաղաք Հերոպոլիս՝ որ է Մաբուկ. եւ Բեռիա՝ որ է Խաղազ. Լիկիդիզի, յորում քաղաք Քալկիսա, որ է Նկորիա. եւ Ալազն Անտիոք իւր գատուցեալ աշխարհաւն, որ կոչի Սելեւկիա. զԱպամիս, յորում քաղաք Ապամիա, եւ Եպիփանիա՝ որ է Հեմաթ եւ Եմաժ, եւ այլք. զԿասիոտի՝ յորում Առատոզ կղզի. զԿիլիսիւսիա՝ յորում Դամասկոս քաղաք. զԲագանա ըստ անապատի. զՊալմիրունի, յորում է Հաւա-

ըին քաղաք ըստ Անապատ Արաբիոյ, եւ զԲալբանիտիս ըստ Եփրատայ: 102 Ունին լերինս զՊիեռա, զԿասիմոն, զԼիբանանոս, զԱնդոլիբանանոս՝ որ է Սանիր, զԱսլամոս, զԿարմեղոս. եւ գետս անուանիս, զՈւէնտիս, որ բղխէ ի Լիբանանէ, անցանելով առ Եպիփանով՝ մտանէ ի ծով՝ հուպ յԱւագն Անտիոք. եւ Ելեւթոս, որ ասի Ազատ գետ. եւ նա ելանէ ի Լիբանանէ, եւ մտանէ ի ծով մերձ յԱնդանդոն քաղաք. եւ Ադոնիս, որ եւ նա ելանէ ի Լիբանանէ, եւ բաժանէ ընդ մէջ Բիբղոս եւ Բիւռիտոս քաղաքաց, եւ իջանէ ի ծով. եւ Յորդանան որ ելեալ ի Պանիադայ՝ մտանէ ի Գալիլիացոց ծովն. եւ (անտի) եւս ելեալ երթայ մտանէ յԱսիաղտիտէս ծով: 103 Ունի եւ այլ գետս եւ լերինս, որպէս զԴամասկոսին, զԲանաս գետ՝ որ անցանէ ընդ մէջ քաղաքին, եւ զԲառադա՝ որ յարեւելից կուսէ անցանէ, զոր աստուածային գիրն Բանա եւ Փարփարա կոչէ. եւ որպէս գետակն որ բղխէ ի Ռափնոս Անտիոքացոց, զորմէ Կաստաղայ առասպելքն յաւգեն:

104 ԻԴ. Աշխարհ Ասիոյ՝ է Հրէաստան, յելից կալով Փիւնիկական պեղագոսին, առեալ յարտահանութեանցն Թռէաս գետոյ՝ որ առ Կեսարիա Պաղեստինեայ, մինչեւ ց Գագացոց նաւահանգիստն. եւ սահմանի մասամբ ինչ Եգիպտոսիւ՝ ի մտից, իսկ ի հարաւոյ եւ յելից՝ Ապառաժիւ, եւ ի հիւսիսոյ՝ Ասորւովք: 105 Ունի աշխարհս երեք, զԳալիլիա, զՍամարիա, զԻդոմիաս, եւ լիճ՝ զՏիբերական ծովակն եւ զԱսիաղտիտէս որ է Մեռեալ ծովն, եւ գետ զՅորդանան. յերկայնն է մասն երեք, եւ ի լայնն՝ երկու: 106 Ունի մայրաքաղաք զսուրբն Երուսաղէմ, որ խաչածեւ ունի ի չորից կողմանց գտիեզերս, եւ ինքն ի մէջ նոցա խորհրդովն իւրով սրբէ զամենեսեան զհաւատացեալսն:

107 ԻԵ. Աշխարհ Ասիոյ՝ Ապառաժն Արաբիա, յելից Եգիպտոսի եւ ի նորին ծո-

ցոյ, որ է Քաջաց քաղաք ասացեալ, յարեւմտեայ ձեղ Կարմիր ծովուն, ընդ որ անց Իսրայէլ: 108 Եւ սահմանի ի հարաւոյ՝ Երջանիկն Արաբիա, յարեւելից՝ Անապատ Արաբեալ, ի հիւսիսոյ Ասորաւք եւ Հրէաստանիւ, յերի կալով նոցա: 109 Ունի փոքր աշխարհս հինգ. առ Եգիպտոսիւ՝ զՏաճկաստան, եւ զՄոնիքիտոս ծոց առ Կարմիր ծովովն, եւ զՓամանիտէ՝ յորում Փառան աւան, զոր կարծեմ ի Տաճկաց Մաքա կոչել. որոյ կշիռ սկսանի լեառն որ կոչի Մելանա, եւ ձգէ զերկայնութիւնն ի հիւսիսի սակաւ ինչ գելիւք: 110 Յետ որոյ Եդանիտէ, եւ կայ առ լեառնադաշտաւն: 111 Երջանիկն Արաբիա ունի զԹռաթենոն գետ, աղբիւր եւ ոչ մի. եւ է վեց մասն երկայն, եւ երկու լայն:

112 ԻԶ. Աշխարհ Միջագետք՝ յելից Ասորոց, յերի մեծ Հայոց. սահմանի նովաւ ըստ հիւսիսոյ, Բաբելոնիւն եւ Անապատաւն Արաբեալ: 113 Ունի լերինս երկու, ասէ Պաղոմէոս, զմինն կոչէ Սեգառոս, զոր ոչ գիտեմ ո՛վ է. եւ զմիւսն կոչէ Մասիոն, յորմէ ասէ երկու գետս բղխեալ, զմիւսն կոչէ Քաբառոն, զոր կարծեմ Խաբոր լինել. բայց սա ոչ ի լեռնէ այլ ի դաշտէ բխէ, հուպ յՌաշտինա քաղաք, որ անկանին յԵփրատ. եւ ի հոմանունն լեառնէ բխէ Թրթար, եւ գնայ դէպ ուղիղ յարեւելս, եւ միանայ յԵփրատ: 114 Զայս երկու գետս գիտեմ Միջագետաց Ասորոց. եւ լերինս երկու զԿոհի-Շնգար, եւ զմիւս լեառն երկայն՝ յորում Մարդէ բերդ, եւ Տուռապղին գաւառ եւ Բգաբդէ. եւ երկու այլ փոքունք լերինք, մի Ամադ, քաղաք իւր կոչի Ագիսուն. եւ միւս լեառն կոչի Բեմադա: 115 Եւ Եփրատ բաժանէ ի Միջագետաց զԱսորիս, եւ զԱնապատն Արաբիա եւ զԲաբելացոց աշխարհ: 116 Եւ Տիգրիս երթալով ընդ հարաւ՝ պատահէ լերինն, եւ ի հարաւոյ ի դառնալ յարեւելս կոյս՝ բաժանել ի Միջագետաց, թողու զհիւսիսեալ զԱղձնիս Հայոց, որ է Արձն, յորում քա-

ղաք Կոլտեմուան, որ է Քղմար, եւ Քիչ եւ Շոկառաբա. եւ ամենայն քամի լերանց Հայոց ի Դիլաթ իջանէ. նախ Քաղիւրթ, որ բղխէ ի լերանց Սալնայ եւ Սանասնոյ, եւ իջեալ կտրէ յիրերաց զՆփրկերտ եւ զՔղիմար, որով բաժանեցան Հոռոմք եւ Պարսիկք, եւ կոչի այժմ Շիթիթմա, որ է արիւնարբու: 117 Եւ Դիլաթ երթայ ընդ Նինուէ. եւ պատահէ նախ քաղաքիկ մի՝ որ կոչի Բղաթ, որ կոչի թուք, զի անդ ասեն թքանել զՅունան: 118 Եւ է երկու աշխարհ ընդ մէջ Դիլաթայ եւ Եփրատայ նորաչէն ի Պարսից, Կաւատ եւ Կաշար: 119 Եւ է Միջագետք ութ մասն երկայն, եւ երեք լայն:

120 Ի՛նչ. Աշխարհ Բաբելացոցն յերի Միջագետաց առ Դիլաթաւ, մինչեւ ցՊարսկային ծոցն, սահմանի յարեւելից Խոթաստանաւք. իսկ ի հիւսիսոյ եւ յարեւմտից Եփրատով եւ մասամբ ինչ Անապատ Արաբեաւ: 121 Ունի փոքր աշխարհ՝ զԱւառինտիա եւ զԱմառոպէ եւ զՈտտոփէ եւ զՔաղզեայ, որպէս Պտղոմէոսն ասէ: 122 Ունի գետ զԵփրատու վտակս տասն զաւրաւորս, յորոց եւ այլք յորով բաժանին, յարբուցումն երկիրն ի սպառ. բայց ի չորից վտակաց, որք ուժով մնացեալ, երեքն անգանին ի Դիլաթ, եւ մին ի լիճ նորին, որք կոչին՝ մինն Սոր, միւսն Սորիտ. միւսն ընդ մէջ Բաբելոնի անցանէ, եւ միւսն ասի Քութայիր. որք յիրեարս եկեալ անցանեն յելից Ակաղաղի բնակեալ բանակի Տաճկաց: 123 Բայց կարծեմ զայս վտակ, որ այժմ Քութայս անուանի, սա կոչել Աբիւթենայ՝ Արմակաղէս. քանզի «Առեալ, ասէ, զիշխանութիւն Նաբուգոդոնոսոր, զԲաբելոն պարսպէ երեքկին պատուարով հնգետասան աւր, եւ զգետն Արմակաղէս յԱրածանույ հանեալ տանէր, եւ զՂրհորն բարձրաւանդակին որ առ Միպարացոց քաղաքին՝ շուրջ փորեաց քառասուն հրասախ, եւ խորութիւն քսան գիրկ, եւ դրունս եզ որք բանայցեն, եւ զբնաւ դաշտ

ոռոգեսցեն, եւ անուանս կոչեաց դրանցն Եգետոգնոմոնաս, որպէս թէ կամս ինչ ունիցին»: 124 Եւ է Բաբելոնի աշխարհ երկայն եաւթն մասն, եւ երեք լայն. գտանի ի սահմանս նորա ակն սարդիոն, լինի անդ եւ քոսսելիթիս, որ է ոսկէքարն: 125 Որ ասեն հիացման արժանի է բան, եթէ ամենայն գիշերատուի երկիցս բարձրանայ շուր ի ծոցոյն Պարսկաց:

126 Ի՛ւ. Աշխարհ Ասիոյ է Արաբիա Եւրեմոն, որ է Երջանիկ. յերի կալով Անապատ եւ Ապառաժ Արաբիոյ, մտեալ ի մէջ խորշիցն Կարմիր ծովուն, իբրեւ ցամաքակղզի. սահմանի ի մտից Արաբացոց ծովուն, առ երկճղից մինչեւ ցնեղուց նորա. իսկ ի հարաւոյ ի Պաղինդիոս ծայրէ մինչեւ ցՎարազ ծայր. եւ ունի մինչեւ ցնեղուցն Կրմանայ, որ է ելք Պարսային ծոցոյն, սահմանի յելից կուսէ, եւ նովիմբ ծովեղերն սահմանի ըստ հիւսիսոյ, մինչեւ ցնոյն Անապատն Արաբիա. յորում բնակեն ազգագաւառք յիսուն եւ չորս. յորոց մինն է Սաբաացոց ազգն. Նիկիփառ, եւ Միւսիտին՝ որ է Խնգաբեր երկիրն եւ Զմուսաբեր երկիրն. եւ միւսն է ազգ Զկնակեր, եւ մի Վրանաւորք: 127 Ունի լերինս տասն, յորոց մինն Կլիմաքս, որ է Սանդուղք, եւ մինն Կնդրկի լեառն: 128 Գետս ունի չորս. եւ ազբիւր մի, յոր ազբիւր դիքն երդնուին վասն անչափ ցրտութեան, Ստեղոս անուն: 129 Ունի կղզի մի, երկայնութեամբ մղոնս երկուհարիւր քառասուն, եւ լայնութեամբ քառասուն, որ կոչի Դիոսկոռիդոն. եւ այլ եւս կղզիս մանուսս երեսուն եւ ինն. յորոց մին կոչի Գագանաց կրայից: 130 Իսկ ըստ յելից կուսէ Սաբելիտեան ծոցին՝ կղզիք ութ: 131 Եւ ունի զսահմանս իւր ընդ ծով եւ ընդ ցամաք յերկայնութիւն մասունս քսանեութ, իսկ ի լայնութիւն մասունս քսան եւ մի. եւ է ըստ հարաւային ծայրի նորա Անծանաւթ երկիր, եւ Բարբառիկոն պեղագոսն. եւ է երկիր ամենաբեր ոսկուոյ եւ ականց, արծա-

թոյ եւ մարգարտի, ուստի եկն տիկինն առ Սողոմոն բերելով փայտս անտաշս, անփուտս, քաջահնչողս, եւ որ ինչ ամենայն երկրի պատուականք են, ի ձեռն նաւուց որ անդր երթան, գտանի. ի ձեռնաց գտանի կարճոյ ընդ ծովն Հնդկաց եւ Պարսից նոյնպէս: ¹³² Արդ ամենայն բարեաց ընդունիչ է նա, եւ յամենայն վնասակարաց ազատ, ի թշնամեաց եւ ի գազանաց, ծովուն շրջապատութեամբ ամրացեալ: ¹³³ Բայց ասեմ թէ ըստ դիպուածոյ անցանէ անդ պասկուճ հաւ, որում ոչ հաւատացաք, եւ բնակիչք աշխարհին երեք կերպս գոյնս ունին, ոմանք քաջասեւք են, եւ ոմանք կիսասեւք, որոց ազգ որ կոչի Ասկիտէ՝ որ է կրաւնաւորք, եւ ոմանք սպիտակք սակաւ ինչ գատեալք ի մերոյս: ¹³⁴ Անոյշ եղք խառնուածոյք որ լինին անդ. խաղամի, որ է մշկեղ. երկու՝ Չաբրիկ. երեք՝ մաղաղ. չորս՝ խաշուկ, որ է քրքմեղ. հինգ՝ քեղի. վեց՝ հունաղհունար. եաւթն՝ խատար եփածոյ հոռոմ ճիթով. ութ՝ բուխտակ. ինն՝ նարդին, ի նարդոստաքոնէ եփածոյ. տասն՝ յասմիկ, սնուցեալ ի յասմիկ ծաղկէ. մետասան՝ նրան իւղ՝ սնուցեալ ի նրան ծաղկէ. երկոտասան՝ մարզիգոչ:

¹³⁵ ԻՑ. Աշխարհ Պարսից: ¹³⁶ Պարսից աշխարհ ընդ չորս բաժանի այսպէս. Քուստի Խորասան, որ է կողմ արեւմտեայ, յորում աշխարհք ինն. Մայմասպտան, Միհրանքատակ, Քարշկար, Պարմական, Երան, Սանքար-Կաւատ, Նոտարտայ, Շիրական, Մայճինըստեհ:

¹³⁷ Քուստի Նմռոջ, որ է կողմն միջաւրեայ որ է հարաւ, յորում աշխարհ իննեւտասն. Պաղ, Խուժաստան, Ասպահան, Միեղնհագար, Անատրշիր, Կուրման, Տուրան, Մագւհիան, Մնդասրման, Սպետ, Վաշտ, Սակաստան, Զապլաստան, Գեր, կղզի գոլով ծովուն. Մէշմակհիկ, եւ սա կղզի է. Մաագուն, Խուժիհրտան, Սպահլ,

ի Հնդկաց հանեալ, Դերուհըլ՝ նոյնպէս ի Հնդկաց հանեալ:

¹³⁸ Քուստի Խորասան, որ է կողմ արեւելից. յորում է աշխարհ քսան եւ վեց, այսինքն զոր ասեմ. Ահմադան, Կոչմ, Վարկան, Ապրշահր, Մրվ, Մոռոտ, Հրա, Կատաշան, Նսաի, Միանակաբժին, Տաղկան, Գոգկան, Անդապղ, Վեպտ, Հրու, Մագամբ, Պարոզ, Նահրճիր, Դգինագակ, Վարճան, Մաշան, Գճակստան, Բակլիբամիկ, Դրմատավարիման, Կանչէր, Իբամիկան, Գոգբոն:

¹³⁹ Քուստի Կապկոհ, որ է կողմն Կաւկասու լեռանց, յորում են աշխարհ երեքտասան. Ատրապատական, Արմն (որ է) Հայք, Վարջան՝ որ է Վիրք, Ռան՝ որ է Աղուանք, Բալասական, Սիսական. Առէ, Գեղան, Շանճան, Դլմունք, Դմբաւանդ, Տապրբստան, Ռւան, Ամլ, զոր պատմել առաջի կայ մեզ:

¹⁴⁰ Լ. Աշխարհ Ասիոյ է Մարք, զոր ասեն ի Մաղեայ որդւոյ Կողքացւոց թագաւորին գաւակին սերեալ են, որոյ քոյր Մաղա է. որ Յասոնի տուփեալ զոսկեկիզն մորթին մատնեաց. բայց պատճառ գալոյն այսր՝ ոչ ասի: ¹⁴¹ Այլ ասի թէ Արտաշէս Ոքող մասն ինչ ի Հռոմայեցոցն եւ ի Հրէից առեալ բնակեցոյց վրանաւք առ Կասբից, որ այժմ ոչ է յայտնի. բայց Պողոմէոս զՄարս յելից (եւ ի հարաւոյ) եւ Կասբից ասէ բնակել. եւ զոր ասեն ընդ մի իշխանութեամբ, եւ ոչ ուրեք գտանին Մարք. բայց Պողոմէոս ասէ զաշխարհս սոցա՝ Կասբ, Քազագուչ, Գելք, Դիլուճք. եւ Ռէ եւ Ասպահան քաղաքք են Մարաց:

¹⁴² ԼԱ. Աշխարհ Ասիոյ ելիմացւոցն է, որ է Խուժաստան, որում Յոյնք Շաւշանիկ կոչեն, յաղագս Շաւշան քաղաքի, եւ Տաճիկք՝ Բժրա: ¹⁴³ Սահմանի ի մտից կուսէ Դկլաթով, որ բաժանէ ընդ Բաբելոն եւ ընդ Խուժաստան. իսկ ի հարաւոյ՝ Պարսկային ծոցովն. եւ ի հիւսիսոյ՝ Ասորես-

տանիւք: 144 Ունի գետս երեք. ունի ոստանս հինգ, այսինքն աշխարհք՝ յորս քաղաքք այսոքիկ. Որմշիր, Սուլուուա, Շաւշ, զոր Դանիէլ յիշէ, Գունդիր-Շապուրհ, յորում ազնիւ շաքար գործեն. բարի աշխարհ եւ ամենագիւտ. ունի երկու կղզի հանդէպ իւր ի Պարսկային ծոցոյն:

145 ԼԲ. Աշխարհ Ասիոյ է Պարսք, յելից Խոնժաստանի, առ երի Մարաց. ունի քաղաք զՍտահր, ուստի Արտաշիր որդի Սասանայ ի Ստեհ գեղջէ. եւ ըստ ելից հիւսիսոյ է՝ Պարսա քաղաք. յորում եւ գաւառն Քոբար, թէ արգեաւք զսա յիշէ Եգէկիէլ: 146 Ունի կղզիս երկու, զոր Պտղոմէոս զմինն Աղեքսանդրի կոչէ, եւ զմիւսն Սոբաթ. եթէ զսա՞ յիշէ Երեմիա, Ոսկի եկեալ ի Սոփաթայ: 147 (Լինի տասն գոհարք. ա, աղար որ վեցդանեկան է, արժէ դրամ քառասուն. բ, ոսմիա. գ, մէշիա. դ, անքա. ե, պարմուշա որ է անգոյն. զ, պարմուշիտ. է, հալտադրամ. ը, շաշտադրամ. թ, նոյնադրամ. ժ, դասադրամաքարթա, զոր մեք անիծ կոչեմք):

148 ԼԳ. Աշխարհ Ասիոյ՝ Արիք են, յելից կալով Մարաց եւ Պարսից, եւ ձգին մինչեւ ի Հնդիկս, յերի Վրկանի եւ մասին Սկիւթայ: 149 Ունին աշխարհս մետասան. յորում Կարճաբեր աշխարհն, Դէմոն եւ Կարմանջերմ, Կրանապատ, զոր Պարսիկ ցուրտ Կրման կոչեն. որոյ ի հիւսիսոյ Պարթեւաց աշխարհն, ասէ Պտղոմէոս՝ ընդ մէջ ցուրտ Կրմանայ եւ Վրկանի. բայց Պարսիկք կոչեն այժմ յաղագս Բահլ քաղաքի զնա Բահլի-Բամիկք, որ է Բահլ-առաւաւտին. եւ աստուածային գիրն զամենայն Արեաց աշխարհն Պարթեւք կոչէ. ինձ թուի վասն թագաւորութեան ի նոցանէ լինելոյ: 150 Բայց Պարսիկք կոչեն զկողմանքս զայս Խորասան, այսինքն արեւելեայ. յորում ասեն զաշխարհս զայս.

Կոշմայ, Վրկան, Ապրշահ, Ամր, Մոռոտ, Հրեւ, Գաղշան, Գոգկան. յորում լինի ձի արքունական, Գոգբոն, մինչեւ ցգետն զոր կոչեն Արանգ. զորմէ առասպելեն թէ ծծումք բերէ. լայն է եւ անհուն, որ թուի թէ Փիսոն է, զոր Պարսիկք Վեհոտո կոչեն. եւ անհուն ասելն առ ի միտս է. վասն զի հզաւր ազգացդ Պարսից եւ Հնդկաց անճանապարհ եւ անանց է՝ պայմանաւ. եւ Հրեւ դաշտն եզր արեւելեայ Վրկան աշխարհին, ուր է Վանդգէս գաւառն, ուր վկայեցին սուրբքն մեր առաջնորդ: 151 Խոնպի-Տուխարստան աշխարհ ասեն, եւ լինի անդ մուշկ՝ թէպէտ ոչ ազնիւ. եւ թուի թէ գերութիւն Հրէից ի յայս Կողական աշխարհս բնակեցան, զոր գիր ասէ բնակել առ գետովն Գոգանայ:

152 Եկեալք յարեւելս՝ դարձցուք առ հիւսիսի:

153 ԼԴ. Աշխարհ Ասիոյ Սկիւթիա է, որ սկսանի յԱթլ գետոյ, եւ գերկայնութիւն իւր առ ի շեղ յելս հարաւոյ մինչեւ ցեմաւոն լեռն. եւ որպէս թէ Եմաւոն լեռամբն յերկուս բաժանեալ է Սկիւթիա, որ են Ապխտարք որ են Թուրքաստանք. ըստ հիւսիսոյ Անձանաւթ երկրաւ, եւ ըստ մտից Սարմատացոց աշխարհաւ, առ յԱթլ գետով. եւ ի հարաւ Վրկան ծովն, եւ Արեւաւք եւ Հնդկաւք առ հարաւային բազկաւն Եմաւոն լերինն, եւ անդր եւս մինչեւ ցեմոդա լեռն. որ եւ նա բաժանէ զՍկիւթիա ի Հնդկաց. իսկ ըստ յելից կուսէ՝ սահմանի ի ձենաց: 154 Եւ ազգք են նորա քառասուն եւ երեք, յորոց մինն է Ձկնակեր, եւ մինն Կաթնկեր. եւ մին է Հեռիբացիս որ է Հրեաւ աշխարհն, զոր Պարսից հանեալ է ի նոցանէ: 155 Եւ զայլ ազգ ասէ խոնժական անուամբ, զոր չէ հարկ ասել. զի այժմ այլազգ ոչ գիտեմք, բայց միայն զԲուշխն ազգ, որ ճարակի գերկիրն զայն: 156 Եւ ունի Սկիւթիա լերինս եւ դաշտս, անապատս եւ անջուր: 157 Ունի աշխարհս

հինգ, զՍողդիանի՝ որ է Սագաստան, եւ զՍակէ. ընդ երկուսին են ազգ հնգետասան, հարուստք արուեստաւորք վաճառականք՝ որ բնակեն ի մէջ Թուրքաստանի եւ Արեաց (առ) Եմաւոն լերամբն. որ է բարձր եւ երկայն քան զամենայն լերինս եւ ձեւով որպէս կարակին, եւ որպէս գլին գիր Հայոց. որ ունի արմունկն յարեւելից հարաւակոյս. եւ բազուկ մի ձգէ ի մուտս կոյս, մղոնս հազար երկու հարիւր ութսուն. եւ զմին բազուկն ի հիւսիւս, մղոն հազար հինգ հարիւր յիսուն, եւ այլ եւս երթայ ընդ Անձանաւթ երկիր: 158 Բայց երեքհարիւր մղոնաւ յարմկանէն ըստ հիւսիսոյ՝ ի վերայ լերինն ճանապարհ եւ աւթեւան է, որ ի ձենս երթան, գալով ի Սագաստանեայ, ճանապարհորդել ընդ Քարէբուրգն, որ ի զարմանալի դաշտին է: 159 Եւ ի հնգետասան ազգաց կոչի մին Մասագետացիք, յորոց դշխոյն՝ որ զկիւրոսն եսպան. եւ Բխուխ ազգն, եւ միւս ազգ Խորոզմի վաճառականք, ի հիւսիսոյ յարեւմուտս. եւ ի նոսա լինի Խորոզմի քարն, ի Տուր գաւառի նոցա, եւ աղեղն ազնիւ: 160 Եւ միւս ազգ..... եւ միւս ազգ Թուխարիք. բայց ի քառասուն եւ երեք ազգէդ մին Հեփթաղք եւ մին Ալխոն եւ միւսն Վալխոն, ըստ հոմանուն քաղաքացն առ մեծ գետովն որ կոչի Դումոս. եւ այլ եւս տասն գետ ի երանց նոցա հոսին:

161 ԼԵ. Աշխարհ Ասիոյ՝ Հնդկաստան է, յերի կալով Արեաց եւ Սկիւթացոց, առ Եմաւոն լերամբ, եւ անդր եւս քան զնա մինչեւ ցիմադա լեառն եւ ցձենաց սահման. եւ բաժանեալ են Հնդիկք յերկուս. յարեւելից եւ յարեւմտից Գանգէս գետոյ. եւ ցուցանէ Պտղոմէոս թէ եաւթն գետք են յատուկ անուամբք, որ ի մի եկեալ կոչին Փիսոն, առ Մերկիմաստակաւքն: 162 Բայց երեք են գետք բոլսեալ առ Մերկիմաստակաւքն. նախ Դամոնաս գետ, ապա Գանգէս, ապա Սառաբոս, եւ խառնեալ ապա Իմոյն կոչին: 163 Են ընդ աջմէ Ինդոս գե-

տոյն ազգ յիսուն եւ եաւթն: 164 Լինի անդ հրեաշիր եւ դահանակ, եւ անագ ազնիւ: 165 Եւ ազգն Մերկիմաստանոց ոչ ուտեն այլ ինչ՝ բայց միայն միրգ եւ բրինձ եւ շաքար. եւ կոչեն զնոսա Պարսիկք Շամն եւ Բրամն ազգ. եւ ընդ վայր թողեալ է նոցա զկանայս հանդերձ հաւտիւք. եւ ընդ առաւաւտն արեգականն երկիր պագանեն ասելով, Մեք զքեզ կարծեմք, թէ այլ ոք է վերագոյն քո՝ նմա լիցի ծունրս մեր: 166 Լինի անդ ընձուղտք, Պարսիկք կոչեն շտրպաշանք: 167 Եւ են եաւթանասուն եւ երկու ազգ, յարեւելից Ընդոս գետոյ մինչեւ ցՍիւնացոց աշխարհն: 168 Կոչի անդ գաւառ մի Ոսկի եւ գաւառ մի Արծաթի: 169 Եւ ի թագաւորանիստ նոցա լինի կորանգոս եւ պապկաս սպիտակ, եւ աքաղաղս փետրամուրուս: 170 Եւ երկու գաւառք այլ են զոր կոչեն Ոսկի եւ Արծաթի, եւ մի Պղնձի գաւառ: 171 Եւ լինին եւ փեղք եւ վագերք, զոր ասեն դիւթութեամբ հնազանդեն ի լուծ, որ երազ են որպէս հողմածինս: 172 Լինի պպել եւ ոռոմտոց, որ է բոաճառս, ախիրիբոյեկ, գոգիբոյեկ, ագսիբոյեակ, կասիմոն, դըւաղակ, շահաւորսար, քակողակ, հալւա, փաղանգամուշկ, կափուր, ճանդան, նայիբոյեակ, եւ բազում դեղք, եւ բաժարք, եւ մկունք որ կոչին բէշմաշկ, որ յաղագս բիշ մահացու արմատ ուտելոյ՝ լինի անդեղեայք. եւ մեծ մրջմունք՝ ուր ոսկի փոշիքն լինին: 173 Լինի անդ գազան շաւարշան, որ լեզուաւն զփեղ սպանանէ, եւ բառնայ ի ճանկն՝ զոր յողինն ունի եւ գնայ, զորոց զգոչիւն լսեն ամենայն չորքոտանիք եւ արիւն մզեն: 174 Լինի եւ միեղջերու, եւ գայ պասկուճ ի Սիւնացոցն անդ, զոր բեռամբ սայլի եւ երկաթեղէն գառագղիւ սպանանեն. եւ զփազրէ ասեն թէ վազէ ի պասկուճն, եւ առ ի չժուժալն՝ անկանին երկոքեանն ի ծովն եւ հեղձնուն: 175 Եւ ասեն անդ վայրենի ազգ մարդկան, կաշիացեալ խտրատեալ, որ նետիւ ոչ խո-

ցին: 176 Եւ Գնդանիարք որ ոչ երկու եւ երեք կոչին Հնդիկք, այլ եաւթն. Դէպուխք, Սպահլաբաղորա, որ ասեն կարմիր յակունթ նրային. ապա Չնգղիբալոս, յորում դրտապող եւ մշկերէ չափով եւ ձեւով չորքամասն ուլոյ այծեման, բայց ի ժանեաց. զի որպէս աղուեսու ասեն, զի մկնկեր է. եւ նափակ ասեն ոմանք թէ որձիքն են. եւ այլ ասեն առաջի ձուռոցն է մուշկն: 177 Այլ աշխարհ ասեն զՔալա՝ յորս լինի էջ եղջերաւոր: 178 Այլ աշխարհ Հաքեր, ուր լինի գարիշատ, որ է փայտ անփուտ, եւ սնկրուեղ: 179 Կան բազում կղզիք մերկամարդք, մարդակերք. եւ առ Բաթիու կղզեաւ ոսկէշատ արծաթի մայրաքաղաքն, մինչեւ ցԿանաչուտ ծով, յորում գհալուախունկն ասեն. զոր Հոռոմք երեք (ազգ) ասեն. մին կոչի նինգրէ, որ է սեւագոյն, լինի եւ գեղբագոյն, սանդրատարազ, ժեռաւոր, ծակոտկէն. արժէ լիտրն հինգ դահեկան, է որ վեց, է որ եաւթն. երկրորդն կոչի ծամթի, է սեւ մարախանման ծանր, արժէ լիտրն չորս դահեկան. երրորդն կոչի քալայի, շիկագոյն եւ թեթեւ, արժէ լիտրն երեք դահեկան:

180 ԼԶ. Աշխարհ Տապոբանիա, է մեծ կղզի Հնդկաց քան զամենայն կղզիս ընդհանուր տիեզերաց. ունելով գերկայնութիւն ի հիւսիսոյ ի հարաւ հազար հարիւր մղոնաւ, եւ հինգհարիւր տասն մղոնաւ զլայնութիւն, յելից ի մուտս կոյս. յերի կալով Հնդկաց. եւ սահմանի յամենայն կողմանց Հնդկային պեղագոսաւն: 181 Եւ լինի ի նմա հրիզոն, որ է կորեակ եւ սնկրելի եւ բիւրեղ, եւ յակունթ եւ այլ գոհար ակունք. եւ արծաթ եւ ոսկի շատ, փեղք եւ վագերք: 182 Եւ ունի լերինս երկու ի միջոցի, մին կոչի Դալիուբա, որ արձակէ երկու գետս: 183 Եւ միւսն կոչի Մալիա, որ արձակէ երեք գետս: 184 Եւ լինի անդ փայտ անփուտս, եւ սնկրուելի եւ մարգարիտ ազնիւ, եւ ակն ամենագոհար: 185 Քանգի ասեն թէ կայ երկու քաղաք

հեռի ի միմեանց հարիւր յիսուն մղոնաւ, մին կոչի Մանակոր. եւ մին կոչի Ռոյան. եւ ի մէջ նոցա լեռուն մի Գայլասէ անուն, յորմէ բղխէ գետ. ակն ամենագոհար անդ գտանի: 186 Եւ երկոտասան ազգ են հիւսիւսային կողմամբն, որ հանապազ զգլուխս իւրեանց վարսիւք կնոջ պսակեալ ունին. յորոց երկու ազգն կոչին Հացածանք եւ Հացայինք: 187 Իսկ ի հարաւ կոյս դաշտք են փղուց ճարակք. եւ ասեն թէ մին ազգն էգք են բնակիչք աշխարհին, եւ ի փղաց կուսէ ժամանակ ինչ ի տարւոջն շունք անցանին, եւ խառնակին ընդ կանայսն, եւ յղացեալ ծնանին երկուորիս, զմիւսն կորիւն եւ զմիւսն աղջիկ. եւ կորիւնք անցանեն ընդ գետն առ հարսն. եւ աղջկացն մնալով առ մարսն. բայց ես այլաբանութիւն կարծեմ. որպէս վասն Ամագոնացն պատմի յԱղեքսանդրի գիրսն, զոր Թւրասլաց (?) ազգ են այլաբանեալ: 188 Եւ Պտղոմէոս մեհեանս ասէ լուսնին յեզր հարաւ կղզուոյս այսմ: 189 Բայց ունի Տապոբանի այլ կղզիս մանունս, հազար երեք հարիւր եաւթանասուն եւ ութ շուրջ գիւրեւ, եւ է որ բնակաւորք են, է որ անբնակ. բայց որոց անուանք են՝ ինն եւ տասն են, եւ Այրեցած գաւտին անցանէ ընդ հարաւային կողմն մեծի այսորիկ կղզուոյ:

190 ԼԷ. Աշխարհ Ասիոյ Սիւնիկիա է, որ է ձենք, յելից կալով Սկիւթիոյ. սահմանի նովաւ ի մտից, իսկ ի հիւսիսոյ եւ յելից՝ Անծանաւթ երկրաւ. եւ ի հարաւոյ՝ Հնդկաւք եւ Սիւնեցոց աշխարհաւք. եւ է ձենաստան ընդարձակ դաշտս բնակեալ ազգս քսանեւինն, յորոց մին մարդակերք, առ Անծանաւթ երկրաւ: 191 Ունի լերինս վեց. եւ լինի անդ դարիճենիկ եւ կասիմոն, ի Կասիա լեռնէ, եւ սկիւթիկոն՝ որ է ատրագոյն ինքնեղ. եւ ունի հրէշ, եւ մուշկ. եւ շիրամարգ շատ, եւ այլ հաւս պիտանիս, եւ քրքումս անբաւս. մինչ զի հեծեալ ոք ի սպիտակ գերդակ ձիով, սպիտակ բագէիւ

երթեալ յորս՝ դառնայ դեղնացեալ ամենեւին: ¹⁹² Լինի ապրիլում շատ եւ ազնիւ քան զամենայն երկիր. վասն որոյ բնակիչք երկրին արուեստաւորք կերպասագործք ընչաւէտք, յորոց արքայն ձենբակուր նստի ի քաղաքին Սիւռայ՝ որ է ի հարաւային արեւելեայ ծայրի աշխարհին:

¹⁹³ ԼՂ. Աշխարհ Ասիոյ Սիւնեցւոցն է, առ երի ձենաց. սահմանի նովաւ ի հիւսիսոյ, իսկ ի յելից եւ ի հարաւոյ Անձանաւթ երկրաւ. իսկ ի մտից՝ Հնդկաւք եւ Կանաչուտ ծովովն, մինչեւ յԱնձանաւթ երկիր:

¹⁹⁴ Յորում բնակեն ազգ հինգ հոմանուն գետովքն. եւ ընդ մէջ գետոց եւ ծովու բնակեն ազգն Ձկնակեր որ կոչին Եթէովպացիք. թուին թէ անդի եկեալք. իսկ առ ծանաւթ երկրաւ բնակեն, ասեն, մարդակերպք, կիսանձունք երկդիմիք, վեցձեռնիք, փոկոտունք, վիշապոտունք, կիսահաւք, կիսագազանք, կիսամարդք, անգլուխք, շանագլուխք, եւ որ ինչ սոցին նմանք. ինձ անհաւատալիք, այլոց որպէս կամք իցեն:

Բ. ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՅՑ Ե ԴԱՐՈՒ

1 Յաղագս աշխարհագրութեան յաստուածային գիրս ոչ ուրեք գտանեմք ոճով ասացեալ, այլ դոյզն ինչ դուն ուրեք, եւ այն դժուարահաս եւ տաժանելի: 2 Արդ վասն զի անհասք դոցա եղեալ մեր՝ յարտաքինսն հարկաւորիմք ձեռնարկել. որով զաշխարհագրութիւնն յարմարեցին ի ճանապարհորդութենէ եւ ի նաւարկութենէ, եւ ստուգեցին յերկրաչափութենէ. եւ ինքն երկրաչափութիւնն գտաւ յաստեղաբաշխութենէ: 3 Քանզի ուշ եղեալ առաջինքն խոկային, թէ ո՛ր տեղիք երկրի ընդ որո՛վք իցեն կացեալ մասամբք երկնային բոլորակին. եւ զմեծութիւն տուրնջեան եւ գիշերոյ, եւ զոր ի վերայ երկրի եւ զոր ի ներքոյ երկնից միշտ բերելով յայտնեն: 4 Եւ զբնակութիւն մարդկան ի միջաւրէական գծէն զդիրն առնելով ասպարիզական չափով ըստ նաւարկութեան եւ ըստ ճանապարհորդութեան իմացեալ զկայանսն եւ զփոփոխելն, զայլ՝ այլուր այլպէս երեւեալ: 5 Քանզի որ ի վերայ այրեցածին բերին կենդանատեսակքն, մտանեն եւ ծագեն. բայց փոքր արջն գեր ի վերոյ կացեալ լինի երկրի ի հիւսիսային կողմանսն ասպարիզաւք հինգ հարիւր եւ երկու հինգերեկաւք: 6 Աւանդէն զթուլիս կղզի՝ որ մեկնէ զհիւսիսականացն եւ ծանուցելոյ երկրի՝ իբրեւ զգետ, ըստ լայնութեանն չափ վաթսունեւերեք (կամ ութսուն եւ եւթն), մասամբք որպէս ի միջաւրէական շրջանակն երեք հարիւր վաթսուն են այսինքն երեք բիւրովք եւ հինգ հարիւր եւ հազարաւք ասպարիզաց, մասին հինգ հարիւր չափուց ասպարիզաց մերձ շուրջունելութեամբ: 7 Իսկ հարաւայինն խոնարհի ի սուզականն եւ այլակերպ զայլսն երեւեցուցանէ. որպէս Դիոդորոս Սամէացի պատմէ մեզ զՀնդկաց՝ թէ ի Լիմեռիկոնն նաւելով յերկիրն՝ ունելով գտաւուսն մէ-

ջերկնեայ եւ զպղայիդա ընդ մէջ կեռեայ: 8 Իսկ յԱզանիա ընդ մէջ նաւելով երկրականն, զկանաբոս աստղ՝ որ է իպպոս ի նոցանէ երեւեալ. եւ ի մէջ նոցա ապոհիկիկոն հնչական, եւ այլ բազում ինչ: 9 Եւ զցամաքեալ գաւտին բերելով ընդ մէջ տիեզերականին, առ եթովպացուց ճանապարհորդութեան յԱկիսիմբայ աշխարհէն, եւ զՊուստոն ծայր ընդ ձմեռնային շաղաւք յաներեւականն եւ ի սուզականն կոյս: 10 Քանզի եւ յեւթնէ նահանգէն գառաջինն տուեալ է հարաւային միջաւրէական գծին, եւ զայլ եւս զվեցն ի նմանէ յարջայինն կոյս. եւ է այսպէս. երկրորդն ընդ Սիւնիս, ժամս ունելով երեքտասան եւ կէս. երրորդն ընդ Ադեքսանդրիա, կիսաժամաւ յառաջ մատուցեալ որպէս եւ ամենեքին. չորրորդն Ռոդոս՝ որ է միջին նահանգացն կարեւոր ի համաչափութիւն ըստ գնդական յայտնութեանցն. հինգերորդն ընդ Հոռոմ. վեցերորդն ընդ Կոստանդինուպալիս. եւթներորդն ընդ Սիլիւթիա. եւ ամենայն աշխարհս ըստ դոցին դասեցան: 11 Յորս նախ առնելի է գտիեզերաց ստորագրութիւնս նմանութեամբ զընդական պատկերին, եւ ապա ձեւեալ ըստ նորին նմանութեան, երկրորդ գնդական աստղականաւ, զկէս շրջանակին մեծի ունելով հարիւր ութսուն բնակութիւն մարդկան, եւ զվերաչափութիւն առնելով ժամադիտականաւ ի ձեռն երեւելոյ աստուղաբոն եւ սկիթոն գործարանաց. բայց կարեւոր է դիտատուայ առ ի ցամաքաչափութիւնն: 12 Որպէս Պտղոմէոս Կղաւղէոս չափեալ ասպարիզաւք զամենայն բնակութիւն մարդկան երկայնութեամբ՝ յարեւմտից սկիզբն արարեալ, որ է ծով անձանաւթ Ովկիանոս, ի ծայրէ Սպանիա աշխարհին մինչեւ յարեւելս յեզր սինէացուց աշխարհին անձանաւթ երկրի՝ մասունս հարիւր

ութսուն: 13 Սոյնպէս եւ լայնութեան սկիզբն արարեալ յայրեալ գաւտուոյն՝ չափեալ զհիւսիսի ցանձանաւթ ծով եւ երկիր՝ մասունս վաթսունեւերիս: 14 Եւ դարձեալ յայրեալ գաւտուոյն ի հարաւակոյս չափեալ յանձանաւթ երկիր՝ մասունս եւթնեւտասն. որպէս՝ զի լինել ամենայն լայնութեանն մասունս ութսուն: 15 Եւ առաւել յարտաքս կոյս քան զայս չէ ուրուք զեզր երկրի տեսեալ եւ կամ գիտացեալ, որպէս ասէ Պտղոմէոս. այլ անձանաւթ կոչի երկիր եւ Ովկիանոս: 16 Յորոյ ինքնազիր բոլորակին տիեզերագրութեանցն առեալ Պապայ աղեքսանդրացւոյ համառատաբար երկրագրութեամբ, յորմէ մեր ծայրաքաղ արարեալ գրեցաք զմեծամեծսն եւ զնշանաւորսն միայն. եւ զչափս որչափութեանցն ոչ ըստ յատակի երկրի, այլ ըստ յարաբարձր լերանց տեսութեանց ընդ աւզս անցանելով ի ձեռն գործարանաց, նկատելով՝ զնշոյլս արեգական եւ լուսնի եւ աստեղաց ըստ անցնիւր եւթն նահանգացն փոփոխման սահմանաց: 17 Եւ է սահմանն բան կարճառատ յայտնիչ բնութեան ենթակայ իրողութեան, որ զիւրն ի ներքս փակէ եւ զայլն ի բաց որոչէ, եւ չափէ զմասն: 18 Եւ է մասն հինգ հարիւր ասպարէզ, եւ ասպարէզն է հեռագնացութեամբ՝ այս ինքն է վտաւան մի: 19 Եւ է ասպարէզն ըստ աւղաչափութեան քայս հարիւր, եւ քայլն վեց ոտն, եւ ոտն վեշտասան մատն. եւ լինի ասպարէզն վեցհարիւր քառասուն եւ երեք ոտն միով պակաս. մղոնն ասպարէզ եւթն: 20 Իսկ ասպարիզաց ասպարէզն է հարիւր քառասունեւերեք քայլ. եւ մղոնն է եւթն ասպարէզ, որպէս՝ զի լինել գետնաչափութեամբ մղոնն հազար քայլ. եւ փարսախն երեք մղոն է: 21 Բայց աւղաչափութեամբ է մասն հինգ հարիւր ասպարէզ ի լայնն երկրաչափութեան, եւ նոյնչափ երկայն չորեքկուսի. որպէս զի լինել մասինն եւ-

թանասունեւմի մղոն, չորք եւթն է քսանեւութ:

22 Արդ այս չափովս չափեցին գերկիր եւ զծով, սկիզբն արարեալ յայրեալ գաւտուոյն՝ զոր կոչեն միջաւրէական գիծ, յորում բնաւին ոչ ինչ բուսանի յաղագս միշտ յաճախելոյ ընդ նմա արեգականն, յամառնային յեղանակ զյեղանակն ձմերային փոփոխեալ, եւ անդէն դարձեալ: 23 Վասն որոյ ասացին զարեգակն շատ փոքրագոյն քան զերկիրս զայս լինել. քանզի վեցերորդ, կամ երրորդ, լինել չափ արեգական, զերկուս նահանգսն ասելով բովանդակութիւն արեգական, այս ինքն է աւթեվանս քառասուն. յորմէ ըստ հեղման շողոյն նրբացեալ բորբոքութեան՝ ասացին զայրեցական գաւտին: 24 Եւ աստի անտի նորա զՈվկիանոս ընդմիջելով ի բնակութեանն եւ ի հարաւային կիսագնդէն զոր ընդդէմերկիր կոչեցին՝ բնակելոյ երկրիս մեծութեամբ, ոչ ըստ սմա, այլ հիւսիսային կիսագնդին, զոր կոչեն գաւսացեալ: 25 Քանզի ի նմա ասացին փոքրագոյն գծագրեալ վասն անձուկ գոլոյ բոլորակին. եւ զգէման նմանապէս նորին ի հարաւային եզրն, զոր կոչեն ցամաքեալ: 26 Եւ ոչ միայն զայրեցեալ գաւտեաւն ասեն զՈվկիանոս, այլ եւ զամենայն իսկ երկրաւս շուրջ գոլ. զոր եւ Կոստանդինոս անտիոքացի ի Քրիստոնէական Տեղագրութեան ասէ յաղագս տապանին անցանելոյ յարեւելեան երկրէս առ մեզ ի մէջս կոյս: 27 Բայց Պտղոմէոս՝ որոյ արք բազմաշրջութեամբ զամենայն չափեցին, ոչ ասեն շուրջ լինել զՈվկիանոս, այլ ի մի կողմանէ յանկեան հիւսիսոյ յարեւմտից. եւ տարածի ընդ հիւսիսի յարեւելս կոյս յերկուց մասանցն մասն մի ընդ արեւմուտս. ի հարաւակոյս ի չորից մասանցն երեք մասունք, որ ի նմանէ սկսեալ, զանձանաւթ երկրէ ասէ շրջապատեալ զբնակութեամբ մարդկային բնութեանս: 28 Եւ զերից ծովուցն մեծամեծաց, զհնդկայնոյն ասեմ եւ

զյուճականէն, եւ զկասբիականն՝ որ է Վրկանին ծով, եւ երկիր բնակութիւն մարդկան ասէ շուրջ լինել զնոքաւք. եւ է ճշմարիտ:

ԱՇԽԱՐՀԱԳԻՐ

Հատած երկրորդ

1 Քանզի զյուճականաւն եւ զկասբիականաւն մերոց իսկ արանց պատահեաց շուրջ անցեալ. յորս վարկանիմ եւ զհնդկայնոյն նոյնպէս լինել. եւ ոչ որպէս ոմանք ասացին, Ովկիանոսի պարունակեալ գամենայն: 2 Այլ հաւանեալ եմ Պտղոմեայ պատմութեանն, որոյ արք զայրեալ գաւտեաւն անցին ի հարաւոյ կոյս, եւ զազգան՝ զայն ճշգրտեցին, եւ զսահմանս ճարակաց նոցա չափեալ յԱկիսիմբայ մինչեւ ցլուսնի լեռն, եւ անդր եւս յանձանաւթ երկիր: 3 Եւ շուրջ եկեալ զանձանաւթ երկրաւն՝ յՈվկիանոսէ մինչեւ յՈվկիանոս, եւ զեւս առաւելն լեռաց, զոր ոչ երբէք կոխեաց ոտն կամ ետես ակն մարդոյ. որում աստուածային գրոց ի ճահ գան վկայութիւնք. որպէս եւ Յոբ ասէ. Զգեաց զհիւսիսի գոչընչիւ՞. եւ եթէ Հրաման պատեաց զերեսս ջրոց՞, այս ինքն թէ հրամանն աստուածային բաւական է ունել զեզր ջրոց անձանաւթ ծովու՝ ոչ պիտոյացեալ երկրի. եւ զեզր սպառուածի անձանաւթ երկրի, ոչ պիտոյացեալ ջրոց: 4 Բայց թէ եւ է զանձանաւթ երկրաւ ծով, կամ շուրջ զանձանաւթ ծովու երկիր, մեք որպէս անհաս եղեալ մեծութեան՝ լեռնք, եւ գրեմք զայս միայն զոր կոխեաց ոտն կամ ետես ակն մարդոյ:

5 Արդ սկսցուք ըստ Պապայ աղեքսանդրացոյ երկրագրութեանն որ ըստ ինքնազիր բոլորակին Կղաղեայ Պտղոմէի տիեզերագրութեանցն չափուց, զոր սկսեալ յայրեալ գաւտուոյն կրկնակիւ զհիւսիսի եւ

զհարաւ: 6 Բայց սկսանի այրեալ գաւտին յանձանաւթ երկրէն սինէացոց անցանելով ընդ Տապոբանիայ կղզոյ ստորոտն եւ ընդ Նեղոս գետոյ վտակսն եւ ընդ ամենայն եթովպացիս ըստ հարաւոյ կողմանէ Թէոքիմաց լերինն՝ որ կոչի Աստուածոց աթոռ, եւ ընդ ձկնակեր եթովպացիս ցանձանաւթ երկիր: 7 Իսկ Ովկիանոս զկողմամբք զեփիւռոս հողմոյ սկսանի. քսանեւմի մասն է երկայնութիւնն առ ձկնակեր եթովպացուքն, եւ Թէոքիմաց լերամբ. եւ պատէ զարեւմուտս մինչեւ ի սպառ երկայնութեամբ չափուց. եւ դառնայ ընդ հիւսիսի՝ յարեւելս մինչեւ ի վաթսուն մասն երկայնութիւն, որ է հանդէպ կարկինիտեան ծոցին Պոնտոսի, առ Քեուսոնիւ: 8 Եւ անտի յառաջ անձանաւթ երկիր՝ որ պատէ զմնացեալ մասունս հիւսիսոյ եւ զարեւելս եւ զհարաւ, եւ քսան մասն յարեւմտից մինչեւ ցնոյն Ովկիանոս: 9 Իսկ զաւելիսն քան զայս չէ ուրուք տեսեալ կամ ծանուցեալ. վասն անձանաւթ կոչի երկիր: 10 Եւ է Ովկիանոս ծանաւթ նաւագնացութեամբ կղզիք վեց հանդէպ ներքսագոյն Լիբիոյ՝ որ Երանելեաց կղզիք կոչին. եւ դոցա ըստ արեւմտից վեց կղզի այլ է, եւ դոցա ըստ հիւսիսոյ են չորս կղզիք հանդէպ Մաւրիտանեայ. եւ միջոցն որ կոչի Սեփտէ, այս ինքն եւթնեակ, քանգի եւթն մղոն ունի լայնութիւն տեղոյն, որ գետաբար ելանէ յՈվկիանոսէ, եւ ծնանի զՅունաց ծովն, որոյ յարեւմտից կայ այլ կղզի մի: 11 Իսկ Ովկիանոս երթեալ ընդ հիւսիսի եւ դարձեալ ընդ արեւելս, առնէ երկու կղզիս մեծամեծս՝ որ կոչին Բրիտանացոց աշխարհք, եւ զԹուլիս մեծ կղզի՝ որոյ հասարակն յանձանաւթ երկիր համարեալ է. եւ կղզի մի այլ՝ որ Սկանդէ անուանի, յորում Գուրք լեալ է: 12 Եւ քան զայս կղզիս այլ նաւագնացութիւն չիք, եւ ոչ հասեալ է մարդոյ. վասն այնորիկ կոչի Անձանաւթ ծով: 13 Մտանեն եւ գետք քսանեւերկու յՈվկիանոս յարեւմտէ:

Պ Յ. Բ. Գ 7

Է Յ. Բ. Գ 10

14 Իսկ երեք ծով զորովք երկիր շուրջ է. մի ծով հնդկայինն՝ որ կոչի Կարմիր ծով. յորմէ ծոցոյ ելանեն Պարսից եւ արաբացոց ծովք. եւ սահմանի ի հարաւոյ անբնակ եւ անծանալթ երկրաւ. իսկ յարեւելից սինէացոց աշխարհաւն, եւ ի հիւսիսոյ հնդկաւք եւ պարսկաւք եւ արաբացւովք. իսկ յարեւմտից եգիպտացւովք եւ եթէովպացւովք:

15 Երկրորդ ծով Յունացն, որ ծնանի յովկիրանոսէ, եւ լայնացեալ ձգի մինչեւ ցԱսորիս, եւ սահմանի յարեւելից Ասորւովք եւ փիւնիկեցւովք. իսկ յարեւելից հարաւոյ հրէաստանիւ մինչեւ ցԵգիպտոս. իսկ յարեւելից հիւսիսոյ միջնեակրովքս մինչեւ ցՔաղկեդոն, յորմէ ծոցոյ ելանէ Պոնտոսի ծովն եւ ձգի ցԵգեր. իսկ ի հիւսիսոյ Եւրոպիւ մինչեւ ցՍեփոտէ. իսկ ի հարաւոյ Լիբէիւ մինչեւ ցնոյն Սեփոտէ:

16 Երրորդ ծով Վրկանի, որ կոչի Կասբից ծով. եւ ձգի երկայնութիւն նորա ի բերանոյ Երասխայ եւ Կուր գետոյ մինչեւ ցմուտս Պաւլիտիմետոս գետոյ. եւ սահմանի յարեւմտից Հայաւք. յարեւմտից հիւսիսոյ՝ Աղուանիւք եւ Մասքթաւք. իսկ յարեւելից հիւսիսոյ սկիւթացւովք. եւ յարեւելից՝ ազգաւն որ կոչին Արականք ամբոստակէք. եւ յարեւելից հարավոյ Վրկան աշխարհաւն, Մարաւք, Գելաւք, Դելմաւք եւ Կասբիւք մինչեւ ի մուտս Երասխ գետոյ:

17 Նոյնպէս եւ գերկիր բաժանեն յերիս, յԵւրոպիա, ի Լիբիա, յԱսիա. եւ ունի զարեւմտական հիւսիսային կողմն՝ Եւրոպիա մինչ ի Տաւնաւիս գետ, եւ զարեւմտականն հարաւային կողմն Լիբիա մինչեւ ի Կարմիր ծովն՝ իսկ այսոցիկ սահմանեալ յարեւելս կոյս՝ զհիւսիսի եւ զհարաւ եւ զմէջն՝ Ասիա ունի մինչեւ ցանծանալթ երկիր. վասն որոյ մեծագոյն է քան զայլ հատածսք: 18 Իսկ միջոց աշխարհի բնակութիւն մարդկան՝ Պտղոմէոս զերջանիկն

Արաբիա ասէ, բայց ես ոչ հաւատամ. քանզի գերջանիկն Արաբիա Աւետարանն ծագս երկրի կոչէ, ուստի եկն դշխոյն հարավոյ:

19 Այլ մէջ լսի, որ միաչափ հեռակցութիւն ունի ծայրքն յեգերացն. եւ այն է Երուսաղէմ, որում աստուածային գիրք վկայեն. թէպէտ ըստ չափուցն Պտղոմէի երկայնատարած յարեւելս կոյս, այլ գերկու չափս ի մի դնելով նկարագրեսցուք:

20 Սապէս եւ հարաւայինն ութ աւելի գայ քան զհիւսիսայինն ըստ պտղոմէական չափուցն. զոր երկու ի մի դնելով կերպագրեսցուք. զերկայնութիւն չափուցն ութսուն ամբողջ պահեսցուք, վասն զի նեղ է. եւ զհարիւր կրկնեսցուք, եւ լինի յիսուն. եւ այնպէս նմանագրեսցուք: 21 Դոյնգունակ եւ ըստ հարաւոյ այրեցական գաւտուովն կրկնեսցուք զութ ի չորս, եւ բերէ ստուգապէս զնմանութիւն պտղոմէական երկրագրութեանն:

22 Եւ արդ որովհետեւ բովանդակեցաք զհասարակախաւսութիւնն, այսուհետեւ սկսցուք պատմել աշխարհ աշխարհ առանձինն ըստ դրիցն տեղագրութեանց Պապայ աղեքսանդրացոյ, սկիզբն արաբեալ յարեւմտեայ յովկիրանոսէ ի ծայրէն Սպանիոյ աշխարհին:

ԱՇԽԱՐՀ ԵՒ ԵՐԵՔԱՆԿԻՆԻ ԻՄՆ ԸՆԵՆՈՎ

- 1 ա. Սպանիա է երեքանկիւնի իմն ձեւով, եւ կայ ի մէջ ծովուց որպէսջ կղզի:
- 2 Սահմանի յարեւմտից եւ ի հիւսիսոյ Ովկիանոսիւ. իսկ յարեւելից՝ Պիււնէնէ լեռամբ. իսկ ի հարաւոյ՝ Յունաց ծովուն:
- 3 Բովանդակի ի նմա երիս աշխարհս փոքունս, որք եւ ունին գաւառս բազումս եւ քաղաքս, զոր անուամբ յայտնել աշխատութիւն անշահ համարեցաք:
- 4 Եւ ոչ միայն զգաւառս եւ զքաղաքս, այլ եւ խորհեցաք միայն գրել զլերինս անուանիս եւ զգետս հզաւրս եւ զքաղաքս հոյակապս, եւ եթէ այլ ինչ նշանաւոր իցէ,

թողլով ի բաց զթիւս եւ զչափս եւ զմանրամասնաբար պատմութիւնս:

5 բ. Բրիտանացւոցն, որ են երկու կղզիք ի Հիւսիսային Ովկիանոսին ի վերոյ կողմանէ Սպանիոյ: 6 Եւ անուն արեւմտեան կղզւոյն Իբեռնիա. եւ է գարեհատածեւ ճղճղկէն. յուրում գետք հզաւրք վեշտասան, եւ ազգք բազումք: 7 Իսկ անուն արեւելեան կղզւոյն Ալուրոն, որ է մեծ քան զնա. եւ է տղրկածեւ բազմաճիւղ. յորում գետք հզաւրք քսանեւ հինգ, եւ յոյժ մեծածառ անտառս. եւ շուրջ զկղզեաւն մանունք կղզիք քառասունեւերկու, եւ թուլիս մեծ կղզի:

8 գ. Գաղղիա, յարեւելից գոլով Սպանիոյ. եւ սահմանի յարեւմտից եւ ի Հիւսիսոյ Ովկիանոսիւ. իսկ ի հարաւոյ յարեւելից՝ Յունաց ծովովն: 9 Եւ բաժանի Գաղղիա յաշխարհս երիս. յորում լերինք մեծամեծք երկու, եւ գետք հզաւրք քսանեւինն, եւ կղզիք շուրջ զիւրեւ երեքտասան: 10 Ունի քաղաքս եւ ազգս բազումս եւ հզաւրս, եւ զազգն Փռանգաց: 11 Լինի ի նմա գոմէջ սպիտակ եւ սպանող:

12 դ. Գերմանիա յելից կալով Գաղղիոյ առ Հիւսիսային Ովկիանոսին մինչեւ ցարմատացւոց լերինսն եւ զԴանոք գետաւ: 13 Գայ եւ մտանէ ի Պոնտոս ծովն. եւ սա մեծ է քան զՏոնաւիս: 14 Ունի ազգս եւթն, յորոց մին Գուդք: 15 Ունի լերինս անուանիս երիս, եւ գետս հզաւրս մետասան. եւ կղզիս ինն, եւ անտառս մեծածառս յոյժ, եւ երկաթակտրութիւնս:

16 ե. Դաղմատիա յարեւելից կայ Գաղղիոյ եւ առ երի Գերմանիոյ: 17 Սահմանի յարեւմտից ակամբ Դանոք գետոյ. իսկ ի Հիւսիսի յարեւելից նոյն Դանոքայ դարձուածովքն. իսկ ի հարաւոյ Յունաց ծովովն: 18 Ունի աշխարհս վեց, քաղաքս եւ գաւառս բազումս. ունի եւ լերինս չորս, գետս քսան, կղզիս եաւթն: 19 Լինի ի Դաղմատիա գազան որպէս զեզն՝ բոնոսոս

անուն, որ զկոյն իւր ձգէ որսորդացն եւ այրէ զնոսա:

20 զ. Իտալիա, յարեւելից է Գաղղիոյ եւ առ երի Դաղմատիոյ ի հարաւոյ կուսէ: 21 Եւ սահմանի ըստ արեւմտից Հիւսիսոյ ալպիացւոյք եւ Ոկուս լեռամբ. իսկ ըստ Հիւսիսոյ արեւելից՝ յունական եւ ադրիական խորշիւն. իսկ ըստ յարաւոյ՝ տիւրեւնական պեղագոսիւն: 22 Ունի աշխարհս վեց, գաւառս եւ քաղաքս բազումս. ունի լերինս, եւ գետս վեշտասան. կղզիս եւթնեւտասան, յորոց մին Պոնտիա, ուստի Պիդատոս էր: 23 Ունի եւ մայրաքաղաքս երկուս՝ զհոյակապն Բաւեննայ եւ զմեծն Հռոմ: 24 Բայց է յիտալիա եւ այլ աշխարհ Կորսիկա անուն ի Կիււնոս կղզւոյն, չորս հարիւր մղոնաւ շրջապատելով. յորում գաւառք երեքտասան, եւ գետք վեց, եւ մի Ոսկի անուն լեառն, ուր ոսկի եւ արծաթ հատանի երկրաբոյս իբրեւ զծնէբեկ:

25 է. Սարդիոնիա է մեծ կղզի՝ հուպ կալով ի Կիււնոս կղզի ըստ հարաւոյ երկայն ձեւովն ի Հիւսիսոյ ի հարաւ: 26 Ունի գետս հինգ, եւ լերինս դժուարանունս եւ փոքունս, եւ ամուր տեղիս. յորում քաղաքս ինն, գաւառս քսան, մանունք կղզիք ինն. եւ շրջապատութիւն Սարդոնիոյ եաւթն հարիւր ութսուն մղոն է:

27 ը. Սիկիլիա է մեծ կղզի յարեւելից կուսէ Սարդոնիոյ: 28 Եւ է Սիկիլիա երեքանկիւնի ձեւով ծայրէ ի ծայր հարիւր մղոնաւ. յորում՝ գաւառք եւթն, քաղաքք ինն, գետք իննեւտասան, կղզիք վեշտասան, լերինք երկու՝ Պառթէնիոս յորմէ գետք բղխեն եւ Ուուկանոս, որ եւ Յայտնեայ, որոյ կատարն հանապազ հրով տոչորի: 29 Եւ է Սիկիլիա յոյժ արգաւանդ:

30 թ. Սարմատացւոցն՝ որոյ հասարակն յարեւելից կալով Գերմանիոյ առ Հիւսիսային Ովկիանոսիւ մինչեւ յանձանաւթ երկիր եւ ցլիպիա լեառն. յորմէ ելանէ Տաւնաւիս գետ: 31 Ունի Սարմա-

տիա աշխարհս փոքունս, ի քրիստոնէից՝
զՔեռսոն տաւրական ցամաք կղզի, եւ ի
Հեթանոսաց՝ բազումս: 32 Ունի լերինս
Հինգ, գետս երեքտասան, փոքր լիճ մի, եւ
կղզիս երկու: 33 Ունի եւ բազինս երկու,
մին կոչի Աղեքսանդրու, եւ միւսն Կեսա-
րու:

34 Ժ. Թրակացւոց աշխարհն յարեւելից
կալով Դաղմատիոյ առ երի Սարմատիոյ:
35 Եւ ունի Թրակիա փոքր աշխարհս
Հինգ, եւ մի մեծ՝ յորում են սկլաւային
ազգք՝ քսանեւհինգ, որոց փոխանակ մտին
Գուղքն: 36 Ունի լերինս եւ գետս եւ քա-
ղաքս եւ լիճս եւ կղզիս, եւ մայրաքաղաք՝
գերջանիկն Կոստանդինուպալիս:

37 Ժա. Մակեդոնիա յելից կալով յու-
նական պեղագոսին, առ երի Դաղմատիոյ
եւ Թրակիոյ, ի Հարաւ թողով գելլադա:
38 Ունի լերինս վեց, գետս տասն, գեղս ե-
րեսուն, քաղաքս վեշտասան, ծովս վեց,
կղզիս երիս: 39 Լինի ի նմա մարմարիոն
կանաչ սպիտակախայտ:

40 Ժբ. Ելլադա առ երի կալով Մակե-
դոնիոյ ի մէջ պեղագոսացն, ունի փոքր
աշխարհս վեց, զԱլպիոսս, զԱքայիա, զԱտ-
տիկէ, զԵւբիա ապառաժ, եւ զԿրիտ մեծ
կղզի, եւ զՊեղոպոնեսոս ցամաք կղզի:
41 Ունի լերինս եւ գետս, գաւառս, քա-
ղաքս, եւ կղզիս բազումս յոյժ: 42 Ունի
մեհեանս երիս, զԻռա եւ զԱրտեմիս եւ
զՊիսիդոնի. քաղաք զՏոյակապն զԱթէնս.
ունի եւ ջուր ի կղզւոջն Միւռտոս, որ ան-
պատճառս այսր անդր հոսի, ուր խորա-
սոյգ եղեւ Արիստոտէլ:

ԱՇԽԱՐՀ ԼԻԲԻԱՅ

1 ա. Մաւրիտանիա Տինգիտանիա, որ
տարածի ի Սեփոէէ առ Հարաւակոյս առ
արեւմտեայ Ուվկիանոսի: 2 Ունի լերինս
վեց, գետս վեշտասան, ազգս վեշտասան,
եւ զՊիւռոն Պեղիոն որ է հրագոյն դաշտ:

3 բ. Մաւրիտանիա, Կեսարինիա յելից
կալով Տինգիտանիոյ տարածի ի Հարաւ
կոյս առ շեղ գելիւք: 4 Ունի գետս եւթ-
նեւտասան, փոքր լիճս երիս, լերինս եւթն,
քաղաքս բազումս, գաւառս քսան եւ
Հինգ, եւ զպղնձափորանոց երկիրն: 5 Լի-
նի ի լերինս յայսոսիկ ընտիր կինաբառիս,
որ է գեղ կարմիր:

6 գ. Ափրիկէ յելից կալով Մաւրիտա-
նեայ Կեսարինիոյ առ ծովեզերքն: 7 Բա-
ժանի Ափրիկէ յերկուս աշխարհս, եւ մի
այլ առանձնակ որ Տրապաւլիս անուանի:
8 Ունի Ափրիկէ լերինս ութ, գետս իննեւ-
տասան, գաւառս քառասունեւմի, լիճս ութ,
ծոցս եւթն, եւ կղզիս վեշտասան, եւ քա-
ղաքս բազումս, եւ զԿարքեդոնիա մայրա-
քաղաք: 9 Լինի յԱփրիկէ բանջար ինչ
լուտաս անուն, զոր թէ ուտէ ոք՝ զհայրե-
նիսն մոռանայ: 10 Լինի անդ եւ կարմիր
յակինդ. լինի անդ սեւ սաթ՝ բոյս փափուկ
ի ծովու, որ ելեալ յարեւ եւ յաւդ՝ կարծ-
րացեալ քարանայ:

11 դ. Կիււենականն՝ որ է Պենտա-
պաւլիս, յելից կալով Ափրիկոյ. գաւառս
ունի մետասան, գետս երիս, կղզիս ութ, եւ
լիճ մի, եւ քաղաքս բազումս, եւ զՀերակ-
ղեայ լերինս, զանգուժատաբեր երկիրն, եւ
տեղիս ինչ նորակերպ գազանուտս, եւ զե-
րեկորնական պարտէզսն, եւ քարայրս լա-
կանացւոց:

12 ե. Մաւրիտանիան, Լիբիա եւ ամե-
նայն Եգիպտոս յելից կալով Կիււենական
աշխարհին առ երի ծովեզերն. յարեւմտից
է խորշ երկճղի Կարմիր ծովուն: 13 Եւ ու-
նի Եգիպտոս լերինս երկոտասան, եւ
գուբս երկու շինուածոյս, եւ լիճս երիս
ինքնեղս, եւ երիս լիճս այլ՝ զոր Նեղոսի
վտակքն առնեն. գետ ունի զՆեղոս՝ որ է
Գեհոն: 14 Ունի գաւառս քառասունեւմի,
եւ քաղաքս բազումս, եւ մայրաքաղաք
զմեծն Աղեքսանդրիա: 15 Ունի եւ կղզիս
ի Յունաց ծովուն մետասան եւ ի կարմիր

ծովուն երիս: 16 Ունի եւ զաւագուտ եւ զանանձրեւ երկիրն:

17 Վ. Ենտոս Լիբիա, որ թարգմանի ներքսագոյն Լիբիա, յելից կալով արեւմտական Ովկիանոսի, առ երի Ափրիկոյ, եւ սահմանի ներքսագոյն Եթովպիա առ այրեալ գաւտեաւն: 18 Եւ ունի լերինս ութ, գետս քսանեւմի, կղզիս վեշտասան, լիճս վեց: 19 Եւ ճարակեն գենտոս Լիբիա ազգք վեշտասան: 20 Լինի եւ թզուկ մաւտ յՈվկիանոս ի սպիտակ լերինն: 21 Անցանեն ընդ Ենտոս Լիբիա ուրնգեղջեր գազանք յՈվկիանոսէ ի Նեղոս, ուր կրողդիղոս գազանն. եւ այլ գազանք անցանեն ընդ Ենտոս Լիբիա՝ որ կոչին սփինգք, մարդակերպք եւ գինեսէրք:

22 Է. Վերին Եթովպիա յելից կալով Ենտոս Լիբիոյ եւ վերին Եգիպտոսի առ Կարմիր ծովովն, անցանելով զայրեալ գաւտեաւն ի հարաւոյ կոյս առ ներքսագոյն Եթովպացւոյն ցնոյն սահմանս Ենտոս Լիբիոյ: 23 Եւ ունի Եթովպիա փոքր աշխարհս երիս, գրարբառիա եւ զԱզանիա եւ զՏրոգլոդիտիկէ: 24 Ունի գաւառս ազգաց երեսունեւվեց, գետս երիս, լերինս տասն, կղզիս յարաբացւոց ծոցին քսանեւեւթն: 25 Ունի եւ գմուբեր երկիրն եւ զինկաբեր եւ զկինամոմոնաբեր գաւառս:

26 Ը. Ներքին Եթովպիա սկսանի յարեւմտական անծանաւթ երկրէ՝ յերի կալով Ովկիանոսի եւ Ենտոս Լիբիոյ. եւ ի հարաւոյ սահմանի անծանաւթ երկրաւ, առ որով բնակեալ են երեկորնականք Եթովպացիք, ի հարաւոյ կողմանէ այրեալ գաւտւոյն մերկք վիշապամարդք: 27 Եւ յերի նոցա ըստ հիւսիսոյ առ Ովկիանոսիւ ձկնակեր Եթովպացիք. յորում է կենդանի ինչ սուբոս անուն ոչխարանման երկակենցաղ եւ ձկնակեր: 28 Առ որով Աթակեանք Եթովպացիք. յորում առիւծաշուն գազանն: 29 Որոց ըստ հիւսիսոյ փրփրեղջիւր Եթովպացիք. յորում կենդանի ինչ

նման յանալութ մարդամարտ եւ անուշահոտ: 30 Առ որով Դեոբիկէ եւ Դեոմոնայք ազգք. յորում քաղ ծառասէր եւ մարդամարտ, եւ ընձուղտք: 31 Որոց ի հարաւոյ մինչեւ ցնիղոս աշխարհ մի է Եթովպացւոց. յորում փիղք սպիտակք եղջերակնձիթք եւ վագերք. որոց յարեւելից լերինք, յորում վագերաձիք եւ այծամարդք եւ ինձք գեղեցկախայտուցք: 32 Եւ սոցա ի հարաւոյ աշխարհ մի առ անծանաւթ երկրաւ, յորում է գազան ինչ՝ կանացի ունելով գլուխ եւ ձեռս, եւ անձն չորքոտանի. եւ այլ մարդակերպ ինչ մերկ գազան շանակնձիթ եւ մեծականջք, ագեւորք որպէս առիւծակապիկք: 33 Որոյ յելից բարձրագաթունք Եթովպացիք. եւ այլք մինչեւ ցԼուսնի լեռոն, յորում լինին քաւք սպիտակք զաւրաւորք եւ բռնաւորք: 34 Որոց յելից կուսէ ռափսացիք, եւ ի ներքոյ սոցա մարդակեր Եթովպացիք. յորում գազան ինչ հրաշունչ վարազանման. եւ սաղամանդր գազան՝ որ նման է կովդիեցի, անցանէ ընդ հուր եւ շիջուցանէ:

ԱՇԽԱՐՀՔ ԸՆԴՆԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՍԻՈՑ

1 Բաժանի ընդհանուր Ասիա ի կողմանս կողմանս. եւ նախ գկողմն միջերկրեայս, որ մտանեն ի մէջ Յունաց ծովուն եւ Պոնտոսի:

2 ա. Բիւթանիա, յելից կալով թագաւորական քաղաքին Կոստանդինուպաւսի: 3 Ունի Բիւթանիա լերինս եւ գետս, կղզիս եւ լիճս, եւ մայրաքաղաքս երիս, գնիկիա, գՔաղկեդոն, գՆիկոմիդա. որք ունին ընդ ինքեանս քաղաքս չորեքտասան, եւ գեղաքաղաքս ծովեզերեայս, եւ վաճառատեղս: 4 Լինի ի Բիւթանիա հող սպիտակ, զոր մանր աղացեալ եւ ցանեալ ի քանդուկս ի վերայ ցորենոյ՝ ճճի չուտէ:

5 բ. Միւսիա՝ որ կոչի Եղեսպոնտոս, առ երի կայ Բիւթանիոյ. ունի լերինս երիս, գետս երկու, կղզիս երկու, քաղաքս քա-

ուսուցանեմի, եւ մայրաքաղաք ծովեզերեայ զԿիզիկոն, յորում տաճարն աստուծոյ՝ անուանեալ Տրաշից:

6 Գ. Ասիա առանձնակ, յերի կալով Միւսիոյ առ ծովուն, եւ ունի Ասիա փոքր աշխարհս չորս, զԼիւզիա, զՆեոզիա, զՅոյնս, զԿառիա: 7 Ունի լերինս, եւ կղզիս տասն, եւ գետս եւթն, քաղաքս եւթնեւտասն. մայրաքաղաք զԵփեսոս, եւ այլ եւս վեց: 8 Լինի ի նմա մագտաքէ՝ խիժ ի ծառոց:

9 Դ. Լիկիա յելից կալով Ասիոյ, ունի լերինս երկու, գետս երիս, կղզիս հինգ, քաղաքս երիս, եւ մայրաքաղաք զՄիււա: 10 Լինի ի Լիկիա խունկ զիւզին եւ տրատէ ի ծառէ ծորելոյ որպէս զխիժ, լոյծ որպէս մեղր կամ որպէս մրուր:

11 Ե. Փոիւզիա յելից կալով առանձնակ Ասիոյ եւ յերի Լիկիոյ, ունի յինքեան աշխարհս երիս, զՊիսիդիա՝ որ ունի մայրաքաղաք զԱնտիոքիա, ուր ասեն շինեալ գտապանն Նոյի, եւ այլ քաղաքս քսանեւվեց. երկրորդ աշխարհն Պակատիանէ, որոյ մայրաքաղաք Ղաւոզիկէ, եւ այլ քաղաքս վեց. երրորդ աշխարհն Սաղուտառիա, որոյ մայրաքաղաք Միւննադա, եւ այլ քաղաքս երեսուն: 12 Եւ ունի Փոիւզիա լեառն զԴիդիմոն, եւ գետս հինգ, լիճս երեքտասան, եւ դաշտս մեծամեծս:

13 Զ. Ոնորիա յելից կալով Բիւթանիոյ առ երի Փոիւզիոյ մինչեւ ցՊոնտոսի ծովն: 14 Ունի Ոնորիա մայրաքաղաք զԿղաւզիոպալիս, ընդ որով եւ այլ եւս քաղաքս հինգ. եւ գետ ունի զՊարթենիոս երեքվտակեանն, յայսմ աղբեր երդնուին դեւքն վասն անչափ ցրտութեանն:

15 Է. Պափղագոնիա յելից կալով Ոնորիատէ աշխարհին եւ առ երի ծովուն Պոնտոսի, ունի գետս երկու, եւ մայրաքաղաք զԳերմանիոպալիս, որոյ բերդն Գանդրայ. ունի եւ այլ քաղաքս եւթն, եւ բերդս մետասան, եւ գաւառս վաթսուցեմի:

16 Ը. Գաղատիա առաջին յելից կալով Փոիւզիոյ առ երի Պափղագոնիոյ. լեառն ունի զերկրորդ Դիդիմոն, եւ գետս զնոյն որք յառաջասացեալ աշխարհս թափին:

17 Թ. Գաղատիա երկրորդ յելից կալով Փոիւզիոյ առ երի առաջին Գաղատիոյ մինչեւ ցՊամփիլիա, ունի լերինս եւ գետս մանունս, որք յառաջասացեալ գետս անկանին եւ որք զլիճս առնեն:

18 Ժ. Պամփիլիա յելից կալով Լիկիոյ առ երի Գաղատիոյ, ունի յինքեան աշխարհս փոքունս հինգ, եւ լեառն մի եւ գետս չորս, կղզիս երկու եւ քաղաքս բազումս: 19 Լինի ի նմա խունկ՝ ստիւրակ ի թփոյ ի փորոյ ի կերուածէ ճճոյ:

20 Ժա. Սաւրիա՝ յելից կալով Պամփիլիոյ, առ երի ծովուն հանդէպ Կիպրոս կղզւոյ. եւ ունի լեառն զՏաւրոս, եւ գետ զՈւռիմակդիոս: 21 Է ի նմա մայրաքաղաք Սելեւկիա եւ այլ քաղաքս քսանեւհինգ: 22 Լինի յաշխարհիս յայսմիկ խունկս զիւրակոճոպս, սպռզոմփիտ, կաղամբիտ. ամենքեան ի ծառոյ ծորելոյ՝ ի ճճոյ միոյ կերուածոյ:

23 Ժբ. Լիկոնիա յելից կալով Գաղատիոյ եւ առ երի Սաւրիոյ ունելով տարածումն ի դաշտս ընդարձակս, եւ փոքունս լերինս, եւ զնոյն գետս եւ լիճս:

24 Ժգ. Կապադովկիա երկրորդ յելից կալով Գաղատիոյ եւ առ երի Լիկոնիոյ, ունելով մանունս լերինս եւ գետս, եւ լայնութիւն տարածեալ ի դաշտս ընդարձակս:

25 Ժդ. Լինոպոնտոս յելից կալով Պափղագոնիոյ եւ առ երի Կապադովկիոյ եւ ծովու, ունի լերինս բազումս մանունս, եւ գետս հզարս՝ զԻռիս եւ այլ մանունս:

26 Ժե. Պոնտոս պողիմոնական յելից կալով Լինոպոնտոսի եւ յերի Պոնտոսի ծովուն, ունի լերինս փոքունս դժուարավայրս, եւ գետս զԹերմոզոն եւ այլ մանունս:

27 ժգ. Կապաղովկիա առաջին յելից կալով երկրորդ Կապաղովկիոյ եւ առ երի պողիմոնական Պոնտոսի. որ ունի լեառն զԱնտիտաւրոս եւ այլ փոքունս, եւ գետս զՄելլաս եւ զԱլիս:

28 ժէ. Կիլիկիա ըստ ինքեան՝ առաջին եւ երկրորդ՝ յելից կալով Լիկոնիոյ եւ Սաւրիոյ, յերի Կապաղովկիոյ առաջնոյ. լեառն ունի զՏաւրոս, եւ գետս վեց՝ զՈւրիմակդիս, զԿալիդոս, զԼամոս, զԿիւզնոս, զՍարոս, զՊիռամոս, եւ մայրաքաղաքս երկու զՏարսոն, եւ զԱնարզաբա եւ այլ քաղաքս բազումս եւ բերդս, եւ դրունս երկու ելանելոյ Ասորւոց: 29 Եւ է Կիլիկիա ամենաբեր հանգոյն երկրին Յորդանանու:

30 ժը. Կիպրոս կղզի յելից կալով պամփիլական պեղագոսին առ երի Սաւրիոյ եւ Կիլիկիոյ, ունի լեառն զՈղիմպոս, եւ այլ եւս երիս: 31 Եւ լինի ի նմա լատան ի ցաւոյ անկեալ զխոտով խռուի, ի թափիչ վարոցս եւ ի մաւրոս քաւչից: 32 Եւ ունի սահմանս յերկայնն չորս հարիւր երեսուն մղոն, եւ ի լայնն՝ մասն մի:

33 ժթ. Երկրորդ Հայք յելից կալով Կիլիկիոյ առ Տաւրոս լեռամբն, ունի լեռինս երիս, եւ գետս չորս, եւ դրունս երկու ելանելոյ Ասորւոց:

34 ի. Առաջին Հայք, յելից կալով առաջին Կապաղովկիոյ առ երի երկրորդ Հայոց, եւ սահմանի յելից Եփրատայ. եւ լեառն ունի զԱռգէոս, եւ գետ երեսուն՝ զԱլիս եւ այլ մանունս:

35 իա. Երրորդ Հայք են՝ որ կան յարեւելից Կապաղովկիոյ, եւ երկայն տարածի մինչեւ ցԵփրատ. եւ ունի այլ գետս երկու, եւ լեռինս բազումս մեծամեծս քսանեւերկու:

36 իբ. Պոնտոս Կապաղովկիոյ յելից կալով պողիմոնական պեղագոսին առ երի ծովուն ցՄոսքական լեռինսն, որ բաժանեն ընդ նա եւ ընդ մեծ Հայք: 37 Ունի լեռինս, եւ գետս երիս:

38 Ահա կատարեցան միջերկրեայք կոչեցեալք:

39 իգ. Սարմատացւոց աշխարհին հասարակն է՝ որ բաժանեալ է արեւելեան ծայրին Ռիպիա լեռամբ եւ Տաւնաւիս գետով եւ Միովտիս ծովակաւ. եւ անտի ընդ կովկասային լեռինս առ Վրաւք եւ Աղուանիւք մինչեւ ցԿասբից ծովն: 40 Եւ ունի Սարմատիա լեռինս զՇանթայինն եւ զԶիականն, եւ այլ լեռինս եւ գետս բազումս, եւ գեւթանասնավտակեանն էթիլ, յորում ամրանան ազգ Բասլաց: 41 Եւ բնակին ի Սարմատիա ազգք բազումք որք են այսոքիկ. Խազիրք, Բուշք, Բասլիկք, Ապշեղք, Ապխազք, Թագաւորական Սարմատք, Զիակերք, Նախճամատեանք, Որջլակերք, Սիւռիկացիք, Միթռիկացիք, Ամագոնք, Ալանք, Խեբարք. Քուգետք, Սիլիմիք, Արգաւետք, Մարգոլք, Թակոցիկք, Արգոզք, Դաճանք, Փինճք, Դուալք, Հոնք, Ափուլք, Ծանարք յորում Ալանաց դուռն, եւ Ծեքան դուռն, Թուշք, Խուշք, Քուստք, Մարդակերք, Յիւաւատք, Գուդամակարք, Դուրիճիկք, Դիդոցք, Ղեկք, Կատապաստիանք, Աղուտականք, Խենուկք, Շիդեայք, Ծիւղայք, Խեղայք, Կասբք, Փուխք, Շրուանք, Խարանք, Թաւասպարք, Հեճմատակք, Իժամախք, Փասխք, Փուսխք, Փիքոնակք, Բաքանք, Մասքութք, մինչեւ ցԿասբից ծովն՝ յոր եւ բազուկն Կովկասայ հպի, ուր ածեալ է զպարիսպն Դարբանդայ՝ աշտարակ ահագին ի ծովուն կացեալ: 42 Իսկ ի հիւսիսոյ նոցա Հոնք, եւ քաղաք նոցա Վառաչան, եւ այլք ընդ նմա. եւ Թագաւորն հիւսիսոյ է Խաքանն՝ որ է տէր Խազրաց, եւ ղշխոյն Թագուհի կին Խաքանայ ի Բասլաց ազգէն:

43 իդ. Կողքիսէ, այս ինքն է Եգեր, յելից կալով Պոնտոս ծովուն առ երի Սարմատիոյ, առ Վրաւք եւ մեծ Հայովք. եւ ունի Եգեր փոքր աշխարհս չորս. զՄանուիդի, զԵգուելիկա, զՂազիւ, զՃանեթ որք են

Խաղտիք: 44 Ունի լերինս բազումս, եւ գետս եւ քաղաքս եւ բերդս, եւ այլ գաւառս եւ գեղաքաղաքս եւ վաճառատեղս:

45 Իե. Վեռիա, այս ինքն է Վիրք, յելից կալով եգերայ, առ Սարմատեաւ առ Կովկասու մինչեւ ցԱղուանից սահմանն առ Կուր գետով: 46 Եւ գաւառք են ի Վիրք այսոքիկ. Կղարջք, Արտահան, Շաւշեղք, Ջաւախք, Սամցխէ, Աճարա, Գորգովաթիսի, Տոռնիսիսեի, Մանգղեացիոր, Քուրչափոր, Բոզնոփսր, Թեղք, Կանգարք, Տաշիր եւ Աչալի եւ Գուան, Երիսիք, Քուրդիդ, Կոսիս, Սացխումէթ, Խանիցիս. եւ քաղաք Տիգրիս, Շամշուղէ, Մցխիթայ՝ ուր խաչն է: 47 Ունի գետս լի ձկամբք:

48 Իգ. Աղբանիա, այս ինքն է Աղուանք, յելից կալով Վրաց, առ երի Սարմատիոյ առ Կաւկասաւ մինչեւ ցԿասբից ծովն եւ ցՀայոց սահմանսն առ Կուր գետով: 49 Ունի դաշտս արգաւանդս, քաղաքս եւ բերդս եւ գեղաքաղաքս, գետս բազումս, եղեգունս հզաւրս: 50 Եւ գաւառք են այսոքիկ. Եխնի, Բեիս, Քամբէճան, Շաքէ, Ոստանի Մարծպան, Դաշտի Բալասական. եւ այլ գաւառս զորս ի Հայոց հանեալ է, Շիկաչէն, Գարդման, Կողթ, Ջաւէ, եւ այլ քսան գաւառ մինչեւ ցխառնումն Երասխայ ի Կուր գետ:

51 Իէ. Մեծ Հայք յելից կալով Կապադովկիոյ եւ փոքր Հայոց առ Եփրատ գետով մերձ ի Տաւրոս լեռոն, որ բաժանէ զնա ի միջագետաց. եւ ի հարաւոյ սահմանի Ասորեստանիւ, եւ դառնայ առ Ատրպատականաւ ընդ Մարս մինչեւ ի մուտս Երասխայ ի Կասբից ծով. իսկ ըստ հիւսիսոյ առ երի կայ Աղուանից եւ Վրաց եւ Եգերայ մինչեւ ցնոյն դարձուածն Եփրատայ ի հարաւ կոյս: 52 Եւ ունի Հայք լերինս անուանիս, եւ գետս մեծամեծս եւ մանուկս, եւ ծովակս վեց: 53 Եւ ունի մեծ Հայք փոքր աշխարհս հնգետասան՝ որ են

այսոքիկ. Բարձր Հայք, որ է կողմ Կարնոյ, չորրորդ Հայք, Աղձնիք, Տուրուբերան, Մոկք, Կորճայք, Պարսկահայք, Վասպուրական, Արցախ, Սիւնիք, Փայտակարան, Ուտիա, Գուգարք, Տայք, Այրարատ: 54 Արդ կամիմ գրոսս մանրամասնաբար պատմել, թէ եւ սակաւ ինչ աշխատիցիմ ի գիր եւ ի քարտէս:

55 Արդ ունի Բարձր Հայք գաւառս ինն. Դարանաղի, Առիւծ, Մընձուր, Եկեղեաց, Մանանաղի, Դերջան, Սպեր, Շատգոմք, Կարին: 56 Եւ ըստ անուանդ արդարեւ բարձր է Հայք քան գամենայն երկիրքանգի ընդ չորս կողմունս գետս արձակէ: 57 Ունի եւ լերինս երիս, եւ էրէս բազումս, եւ հաւս պիտանիս, եւ ջերմուկս եւ աղտս, եւ գամենայն պարարտութիւն, եւ քաղաք գթէոգուպաւլիս:

58 Չորրորդ Հայք յերի կայ բարձր Հայոց. եւ գաւառք են ի նմա ութ. Խորձէն, Հաշտեանք, Պաղնատուն, Բալահովիտ, Ծոփք, Հանձիթ, Գորեք, Դէգիք: 59 Ունի բերդս եւ գետս եւ լերինս եւ բիւրեղ. ունի եւ էրէս եւ հաւս, եւ ձկունս, եւ ի գաղանաց գառեւծ:

60 Աղձնիք առ Տիգրիս գետով կայ. եւ գաւառս ունի տասն. զԱրզն, զՆփրկերտ, զՔեղ, զԿէթիկ, զՏատիկ, զԱզնուածոր, զՆերհեթս, զԳեղ, զՍանոճոր, զՍասունս: 61 Ունի նավթ եւ երկաթ առաւել, եւ գղթոր, եւ հաւ՝ դեզուկ:

62 Տուրուբերան յերի կայ Չորրորդ Հայոց. գաւառք են ի նմա վեշտասան. Խոյթ, Ասպակունիք, Տարաւն, Աշմունիք, Մարդաղի, Դասնաւորք, Տուարածատափ, Դալառ, Հարք, Վարաժնունիք, Բզնունիք, Երեւարք, Աղիովիտ, Ապահունիք, Կոր, Խորխոռունիք: 63 Ունի եւ ծով զբզնունեացն յերկայն հարիւր մղոն, եւ ի լայն վաթսուն: 64 Ունի եւ գազպէն եւ մեղր եւ մաշկամիրգ, եւ սպիտակ նավթ եւ երկաթ:

65 Մոկք յելից կալով Աղձնեաց յամուրս Տաւրոս լերինն, գաւառս ունի ինն. զԻշայր, զմիւս Իշայր, զԻշոց գաւառ, զԱռուենից ձոր, զՄիջա, գառանձնակ Մոկս, զԱրքայից գաւառ, զԱրգաստովիտ, զՋերմածոր: 66 Եւ ունի ի մրգոց գահրչակ եւ մանրագոր, եւ ի գագանաց զինձ գեղեցկախայտուց, եւ ի հաւուց գկաքաւ:

67 Կորճայք յելից կայ Մոկաց առ ասորեստանիւ. գաւառս ունի մետասան. զԿորգուս, զԿորգրիս վերին, զԿորգրիս միջին, զԿորգրիս ներքին, զԱյտուանս, զԱյգառս, զՄոթողանս, զՈրսիրանս, զԿարաթուենիս, զՃահուկ, զԿիոքր Աղբակ: 68 Ունի գառիկ, եւ ի պտղոց շահնդակ (.....):

69 Պարսկահայք յելից կայ Կորճէից առ Ատրպատականաւ, եւ ունի գաւառս ինն. Այլի՛ որ է Կուռիճան, Մարի, Թրափի, Ացուերս, Ըռնա, Տամբերս, Ջարեհաւան, Ջարաւանդ, Հեր: 70 Ունի էրէ՛ գցիւ եւ գայծեամն:

71 Վասպուրական ի մտից կայ Պարսկահայոց եւ առ երի Կորճէից. ի նմա գաւառք են երեսունեւվեց. Ռըշտունիք, Տոսք, Բուզունիք, Արճիշակովիտ, Աղովիտ, Կուղանովիտ, Առբերանի, Դառնի, Բուժունիք, Առնոյտն, Անձեւացիք, Ատրպատունիք, Երիթունիք, Մարգաստան, Արտագ, Ակէ, Աղբակ մեծ, Անձախաճոր, Թոռնաւան, Ճուաշ, Ռոտկրճունիք, Մեծնունիք, Պալուենիք, Գուկան, Աղուանդուոտ, Պատսպարունիք, Արտաշէգեան, Արտաւանեան, Բաքան, Գաբիթեան, Գագրիկան, Տանկրիայն, Վարաժնունիք, Գողթն գինեւէտ, Նախճուան՝ յորում քաղաքն, եւ Մարանդ:

72 Միւնիք յելից կայ Այրարատոյ ընդ մէջ Երասխայ եւ Արցախայ. ունի գաւառս երկոտասան. Երնջակ, Ճահուկ, Վայոց ձոր, Գեղաքունի եւ ծովն, Սոտք, Աղահէճք, Ծղակ, Հաբանդ, Բաղք, Ջորք, Արեւիք,

Կուսական: 73 Լինի ի նմա մուրտ եւ գերերի եւ նուռն, եւ ամուր տեղիք :

74 Արցախ յերի կայ Միւնեաց. գաւառք են ի նմա երկոտասան, զոր Աղուանք ունին. Միւս Հաբանդ, Վակունիք, Բերդաճոր, Մեծկուանք, Մեծիրանք, Հարճլանք, Մուխանք, Պիանք, Պանծկանք, Սիսական ոստանն, Քուստիփառնէս, Կողթ՝ յորում լինի քարախունկ:

75 Փայտակարան յելից կայ Ուտիոյ առ Երասխաւ. գաւառս ունի երկոտասան, զոր այժմ Ատրպատական ունի. Հրաքոտպերոժ, Վարդանակերտ, Եթնփորակեան բագինք, Ռոտիբաղա, Բաղանուոտ, Առոսպիժան, Հանի, Աթլի, Բագաւան, Սպանդարանպերոժ, Որմզդպերոժ, Ալեւան: 76 Լինի ի նմա բամբակ անբաւ, եւ գարի ինքնաբոյս:

77 Ուտի առ մտից կայ Երասխայ ընդ մէջ Արցախայ եւ Կուր գետոյ. ունի գաւառս զոր Աղուանք ունին՝ եւթն. Արանուոտ, Տուի, Ռոտպացեան, Աղուէ, Տուչքատակ, Գարդման, Շիկաշէն, Ուտի առանձնակ՝ յորում Պարտաւ քաղաք: 78 Լինի ի նմա ձիթենի, վարընկենի, եւ ի հաւուց՝ կատակ:

79 Գուգարք ի մտից կայ Ուտիոյ, եւ ունի գաւառս ինն զոր Վիրք ունին. Չորոփոր, Ծորոփոր, Կողբոփոր, Տաշիր, Թուեղք, Կանգարք, Արտահան, Ջաւախք, Կղարջք:

80 Լինի ի նմա անալութ, եւ հաճարածառ եւ սերկեւիլ եւ տաւախ:

81 Տայք առ երի կայ Գուգարաց, ամրոցաւք եւ բերդաւք կառուցեալ. եւ ունի գաւառս ինն, զԿող, զԲերդացփոր, զՊարտիզացփոր, զՃակս, զԲուխա, զՈքաղէ, զԱզորդ, զԿափոր, զԱսեացփոր: 82 Եւ լինի ի Տայս թուգ եւ նուռն, աղտոր, սերկեւիլ, պտղախունկ եւ նուշ:

83 Այրարատ ի մէջ կայ յառաջասացեալ աշխարհացդ. եւ գաւառք են ի նմա քսան. Բասեան, Գաբեղեանք, Աբեղեանք,

Վահաւուներք, Արշարուներք, Բագրեւանդ, Ծաղկոտն, Շիրակ, Վանանդ, Արագածոտն, Ճակատք, Մասեացոտն, Կոգովիտ, Աշոցք, Նիգ, Կոտայք՝ Մազազ, Վարաժնունիք, ոստանն Դենայ՝ մինչեւ ցղաշտն Շարուր: 84 Եւ ունի Այրարատ լերինս եւ դաշտս, եւ զամենայն պարարտութիւն, եւ ծովակն Գայլատոյ, եւ որդն յարմատոյ սիզոյ առ ի զարդ կարմրութեան գունոյ. եւ զմայր եկեղեցեացն ի թագաւորաբնակ եւ յարքայանիստ Վաղարշապատ քաղաքի:

85 Ահա կատարեցան ամենայն Հայք:

86 Իւ. Ասորիք յելից կալով իւրեանց ծովուն եւ հիւսիսոյ հրէաստանի. եւ ունի Ասորիք փոքր աշխարհս ինն, լերինս անուանիս զԼիբանան եւ զԿարմեղոս, եւ գետ հզաւր զՅորդանան, եւ քաղաքս բազումս, եւ մայրաքաղաք զԱնտիոք եւ զԴամասկոս, զԿըրիմ եւ զՍամարիա, եւ դրունս երկու, եւ վայրս ընդարձակս եւ բարիս:

87 ԻԹ. Հրէաստան յելից կալով փիւնէական պեղագոսին, եւ սահմանի Եգիպտոսի եւ ապառաժ Արաբիաւ: 88 Եւ ունի Հրէաստան աշխարհս փոքունս երիս, զԳալիլիա, զՍամարիա, զԻդումիաս, եւ լիճս երկու՝ զՏիբերիդայ եւ զՄեռեալ ծովն, եւ գետ զՅորդանան, եւ քաղաքս բազումս, եւ մայրաքաղաք զսուրբն Երուսաղէմ: 89 Եւ է Հրէաստան քաղցրաբեր եւ պտղալից եւ անուշահոտ, եւ բղխէ զկաթն եւ զմեղր:

90 Լ. Ապառաժ Արաբիա յելից կալով Եգիպտոսի եւ արեւմտեան ճղիւ Կարմիր ծովուն՝ ընդ որ անցն Իսրայէլ, յերի կալով Ասորւոց եւ Հրէաստանի: 91 Եւ ունի փոքր աշխարհս երկու՝ զՏաճկաստան եւ զՓառնիտիս, ուր գտունն Աբրահամու բաղադեն լինել. եւ այլ եւս երեք աշխարհք. քաղաք եւ գետ՝ եւ ոչ մի:

92 Լա. Միջագետք յելից կալով Ասորւոց եւ Եփրատ գետոյ եւ մտից Ասորեստա-

նի առ Դիղաթ գետով, յերի կալով մեծ Հայոց. եւ ունի լերինս երկու, եւ գետս երկու, եւ քաղաքս բազումս, յորոց մի է Ուռհա՝ ուր անձեռագործ պատկերն է Փրկչին:

93 Լբ. Բաբելոն յերի կալով Միջագետաց առ Դիղաթաւ մինչեւ ցպարսկական ծոցն, եւ ունի աշխարհս չորս. զԱկողա, զՊասրա, զՏիսբոն, զԲաբելոն. եւ գետ ունի զԵփրատայ վտակսն եւ զԴիղաթայ. եւ ունի այլ քաղաքս եւ գաւառս բազումս: 94 Լինի ի սահմանս այսորիկ ակն սարդիոն եւ ոսկէքար: 95 Եւ է Պասրա ամենալից վաճառաւք, եւ եկք նաւաց ի հնդկաց եւ յամենայն կողմանց արեւելից:

96 Լգ. Անապատ Արաբիա յերի կայ Միջագետաց ըստ հիւսիսոյ, յելից կալով ապառաժ Արաբիոյ եւ ի մտից խոժաստանի: 97 Եւ ունի ազգս ինն. լեառն եւ գետ՝ եւ ոչ մի:

98 Լդ. Երջանիկն Արաբիա յերի կալով անապատ եւ ապառաժ Արաբիոյ, մտանէ ընդ մէջ խորշից Կարմիր ծովուն որպէս ցամաք կղզի: 99 Եւ ունի ազգ մի, եւ գաւառս յիսունեւերիս, լերինս երկոտասան, գետս երիս, աղբեր մի, կղզիս բազումս: 100 Եւ աշխարհ ամենաբեր եւ ամենագիւտ է, է որ յիւրմէ աշխարհէն, եւ է որ ի վաճառաց եկաց ի ձենաց եւ ի Հնդկաց: 101 Գտանի անդ ոսկի եւ ականք պատուականք, խունկք բազումք եւ եւղք անուշունք եւ փայտք անփոտք. անտի էր եւ տիկինն Սաբայ: 102 Եւ բնակիչք աշխարհին ոմանք քաջասեւք, եւ այլք կիսասեւք, ոմանք սպիտակասեւք թխագոյն քան զմեզ: 103 Եւղք անոյշք ի նմա, եւ ծաղիկք վեշտասան՝ հալի, ջափու, մաղապ, խալսի, քթի, աղխունա, խալար, բուխտակ, նարդոս, բալասան, բան, յասմիկ, նարան, վարդ, մանուշակ, մարգգոշ:

104 Լե. Մարք, որ կոչին Քուստիկ Քապկողք, յելից կալով Հայոց եւ առ երի Կասբից ծովուն. եւ ունի աշխարհս զայսո-

սիկ. զԱտրպատական, զՌէ, զԳեղան, զՄուկան, զԴիլուժն, զԱհմաղան, զԴամբ-վար, զՏապարաստան, զԱմաղ, զՌուան: 105 Ունի լերինս եւ գետս, եւ զծովակն որ կոչի Կապուտան՝ ուր զքուռամղիղն գործեն: 106 Ունի քաղաքս բազումս, յորոց մինն Գանձակ շահաստան:

107 լգ. Արուաստան, որ կոչի Ասորեստան՝ այս ինքն Մուծղ, յելից կալով Միջագետաց առ երի Հայոց. ունի լերինս եւ գետս, եւ քաղաք զՆինուէ:

108 լե. Եղիմացիք, որ կոչին Քուստիկք խորայարանք, յելից կալով Դիզաթայ եւ ի մտից՝ Պարսից: 109 Եւ ունին Եղիմացիքն աշխարհս փոքունս զայսոսիկ. զԽուժաստան, զՄաժ, զՄասպան, զՄիհհրան, զՔրտակ, զՔաշքար, զԳարմական, զԵրանաստան, զԿարկաւատ, զՆոտատր, զՇիրական, զՄարձին, զԱրհեն: 110 Ունի գետս երիս, քաղաքս հինգ՝ յորոց մին է Գունդիշապուհ, յորում զազնիւ շաքարն գործեն. եւ կղզիս երկու հանգէպ իւր ի պարսկային ծոցին:

111 լւ. Պարսք, որ կոչին Քուստի Նեմուզք, յելից կալով Խուժաստանի եւ առ երի Մարաց, ունի յինքեան աշխարհս փոքունս զայս. զՊարս, զԱսպահան, զՄէշուն, զՀակար, զԱնայիդ, զԿրման, զԿուրան, զՄակուրան, զՄնդ, զՄրան, զՊէտվաշտ, զՍագաստան, զԱպլաստան, զԳեր, զՄեղ, զՄահիկ, զՄառն, զԽոճէհրաստան, զՊալհ: 112 Ունի գետս եւ կղզիս եւ քաղաքս բազումս, յորոց մի է Ռէշիր ի Պահրսան քաղաք՝ յորում ազնիւ մարգարիտն ելանէ, եւ գոհարք:

113 լթ. Արիք, որ կոչին Քուստի Խորասանք, յելից կալով Մարաց եւ Պարսից մինչեւ ի Հնդիկս եւ յերի Վրկանի ծովուն. եւ աշխարհք են Արեաց այսոքիկ. Կոշմ, Վրկան, Ապրշահր, Մրում, Արուաստհրեւ, Կատեղան, Նմանիմակ, Բժին, Սաղկան, Գողկան, Անապլահ, Հրում, Ջամ, Պերոզ,

Նախճեր, Դիլուաղակ, Վարջան, Մանշան, Զակստան, Բահլ որ են Պարթեւք, Գովմատ, Վարիմանակ, Շիրի, Բարիկան, Դովբոն: 114 Ունի Արիք լերինս եւ գետս բազումս: 115 Լինի հրամուշկ չպէտ եւ ոչ ազնիւ: 116 Եւ կղզի մի է հանգէպ Արեաց ի հնդկաց ծովուն, յորում թզուկք լինին երեքթգեան հասակաւ, որք պատերազմին ընդ խորդուց հաւուց վասն ճարակելոյ նոցա զանդաստանս թզկացն:

117 խ. Սկիւթիա, որք են Ապախտարք այս ինքն Թուրք. որ սկսանին յէթիլ գետոյն. մինչեւ ցեմաւոն լեառն եւ անդր, եւ ձգի մինչեւ ցձենս: 118 Եւ Եմաւոն լեառն է բարձր եւ երկայն քան զամենայն լերինս: 119 Եւ ունի Սկիւթիա ազգս քառասունհազորս. Սաւդիք, Թուխարիք, Հեփթաղք, եւ այլ խոժաղուժ անուանք: 120 Եւ ունի Սկիւթիա լերինս եւ գետս հզաւրս, եւ զդաշտս անապատս եւ Ջերմ երկիր եւ անջուր. ի նմա հրազոյն դաշտն: 121 Եւ են Սաւդիք հարուստք եւ արուեստաւորք, վաճառականք, որ բնակեալ են ի մէջ Թուրքաստանի եւ Արեաց աշխարհին:

122 խա. Հնդկաստան յերից կալով Արեաց աշխարհին եւ յերի Սկիւթիոյ. եւ են Հնդիկք բաժանեալ յերկուս աշխարհս զոր բաժանէ Գանգէս գետ՝ որ է Փիսոն. եւ ունի յարեւմտեան կողմանն ազգս յիսունհազինգ, իսկ յարեւելեանն եւթանասունհազուր, ոմանք ի նոցանէ մարդակերք են, եւ այլք վայրենակերք. ոմանք ազեւորք են, եւ այլք կարճահասակք, տափաքիթք, լայներեսք, սպիտակք. եւ ոմանք մերկիմաստակք, որք գործս անիրաւս ոչ գործեն, եւ զմարմինս կենդանեաց ոչ ուտեն: 123 Ունի հնդիկք լերինս եւ գետս եւ կղզիս բազումս: 124 Լինի ի հնդիկս էրէ յամոյրանման սրեղջիւր՝ որ սպանանէ զառիւծ, եւ հրեշերէ, եւ այլ զազան նման առիւծու, բայց կնճիթն սուր եւ երկայն. եւ ընծուղտք եւ կորեանք եւ կապիկք, եւ աքա-

ղաղք փետրամալրուսք, եւ փիղք եւ վագերք եւ վիշապք, եւ մրջմունք մեծամեծք եւ մրջմնառիւծք եւ մկունք, բէշկ մշկոյ եւ կոկորդիլ գազան, եւ միեղջերու՝ որ է մեծ գազան, եւ ի վերայ ողինն ճանկ, եւ զփիղ լեզուաւն սպանանէ. եւ պասկուճ հաւ եւ մուշկ էրէ եւ էշ եղջերաւոր: 125 Լինի անդ ոսկի եւ արծաթ եւ պղինձ, անագ մարգարիտ եւ ակն ամենագոհար. պղպիղ եւ սնդրուէզ եւ ամենայն բովիճայք, հալուէ, փաղանգամուշկ, քափուր, ճանդան, նայիրեակ, հրբուակ, գագերբուակ, գոյիբուակ, կասիմոն, գովողակ, շահաւոր մարգաշիղա, եւ բազում դեղք բժշկականք. եւ գոհարք հալուէից չորս, ինդրէ, սանդրատարագ, ժեռաւոր, ծակոտկէն:

126 Խբ. Տապառքանիա է մեծ կղզի քան գամենայն կղզիս, հազար հարիւր մղոն յերկայնն, հինգ հարիւր տասն ի լայնն, յելից կալով. ունի այլ կղզիս մանունս շուրջ զիւրեւ հազար երեք հարիւր եւթանասունեութ: 127 Ունի լերինս եւ գետս, եւ ազգս երկոտասան: 128 Լինի ի նմա ոսկի եւ արծաթ եւ ակունք պատուականք եւ բովիճայք. լինի անդ փիղք եւ վագերք. եւ արք աշխարհին վարսիւք կնոջ պսակեն զգլուխս իւրեանց:

129 Խգ. Ճենաստան յելից կալով Սկիւթիոյ մինչեւ ցանձանաւթ երկիրն: 130 Եւ է Ճենաստան ընդարձակ դաշտս տարածեալ. եւ են ի նմա ազգք քսանեւինն, յորոց մին մարդակերք են. եւ ունին լերինս եւ գետս բազումս: 131 Լինի ի Ճենաց աշխարհին դարիճենիկ եւ հոշիբուակ եւ բուիճենիկ եւ կասիմոն եւ սրիկոն: 132 Ունի եւ հրէշ եւ մուշկ եւ սիրամարգ շատ, քրքում անբաւ, ապրիշում շատ եւ ազնիւ. վասն որոյ եւ բնակիչքն արուեստաւորք կերպասագործք հարուստ ընչեղք, որոյ թագաւոր Ճենբակուր կոչի, որ ի քաղաքին Սիւուիայ նստի առ անձանաւթ երկրաւ:

133 Խդ. Սինէացւոց առ երի կալով Ճենաց մինչեւ ցանձանաւթ երկիր, յորում բնակեալ են ազգք եւթն. ունի լերինս եւ գետս բազումս: 134 Բայց անտի յանձանաւթ երկիրն որ ինչ պատմի՝ անհաւատալի է. գազանք անձանաւթ մարդակերպք կիսանձնեայք երկդիմիք վեցձնունիք փոկոտունք վիշապատտունք կիսահաւք կիսանդամք, անգլուխք:

135 Ահա կատարեցան ամենայն տիեզերք եւ պատմութիւնք խաւսից:

Գ. ՅԱՂԱԳՍ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ԱՏՈՅԳ

1 Յաղագս աշխարհագրութեանց յաստուածային գիրս ոչ ուրեք գտանեմք ոճով ասացեալ, այլ դոյզն ինչ դուն ուրեք, եւ այն դժուարահաս եւ տաժանելի: 2 Արդ վասն զի անհասք դոցա եղեալ, մեք հարկաւորիմք յարտաքինս ձեռնարկել, որք զաշխարհագրութիւնս յարմարիցին ի ճանապարհորդութենէ եւ ի նաւարկութենէ եւ ստուգեցին յերկրաչափութենէ: 3 Եւ ինքն երկրաչափութիւնն¹ գտաւ յաստեղաբաշխութենէ: 4 Քանզի ուշ եղեալ առաջինքն խոկային² թէ որ տեղիք երկրի ընդ որով կացեալ իցեն մասամբք երկնային բոլորակին: 5 Եւ զմեծութիւն տուրնջեան եւ գիշերաց, եւ զոր ի վերայ երկրի, եւ զոր ի ներքոյ երկրի, միշտ բերելով յայտնեն: 6 Եւ զբնակութիւն մարդկան ի միջաւրէական³ գծէն զգիրն առնելով ասպարիսական չափով ըստ նաւարկութեան եւ ըստ ճանապարհորդութեան իմացեալ զկայանսն եւ զփոփոխելն զայլ՝ այլուր այլակերպ երեւեալ: 7 Քանզի որ⁴ ի վերայ այրեցածին բերին կենդանատեսակքն, ամենեքեան մտանեն եւ ծագեն, բայց փոքր արջն գեր ի վերոյ գոլով երկրի ի հիւսիսական կողմանն ասպարիսաւք հինգ հարիւր եւ երկու հինգերեկաւք: 8 Աւանդեն զԹուղիս կղզի, որ մեկնէ զհիւսիսականացն եւ ծանուցանելոյ երկրի զգէտ ըստ լայնութեան վաթսուն եւ երեք եւ յիսուն եւ եւթն, որպէս եւ միջաւրէական շրջանակն երեք հարիւր վաթսուն եւ երեք թիւ բիւրովք եւ վեց հազարեկաւք մասամբ՝ հինգ հարիւր չափուց ասպարիսաց մեծ շուրջունողութեամբ: 9 Իսկ հարաւայինն

խոնարհի ի սուգականն եւ այլակերպ զայլսն երեւեցուցանեն: 10 Որպէս Դիողորոս⁵ Սամեացի պատմէ զՀնդկաց՝ թէ Ղիմեռիկոնն նաւելով՝ յերկիրն ունելով զՏաւռոնն Միջերկնայ եւ զՊղայիդա⁶ ընդ մէջ Կիսեայ: 11 Իսկ զՏալիս նաւելով ընդ Միջերկրական զԿանաբոս⁷ աստղ, որ է Իպպոս, ի նոցանէ երեւեալ. եւ ի մէջ նոցա Ապոտիկոն Հնչական, եւ այլ բազում ինչ: 12 Եւ զցամաքեալ գաւտին բերելով ընդդէմ տիեզերականին առ ի եթոպացուց ճանապարհորդութեան յԱկիւսիբա⁸ աշխարհն, եւ զՊուսոն ծայր ընդ ձմեռնային շաւղաւք յերեւակն եւ ի սուգականն⁹ կոյս: 13 Քանզի յեւթնէ նահանգացն զառաջինն¹⁰ տուեալ է հարաւային միջաւրեական գծին, եւ զայլ եւս վեցն ի նմանէ յառաջնային կոյս: 14 Եւ է այսպէս: 15 Երկրորդն՝ ընդ Սիւնիս¹¹, ժամս ունելով երեքտասան եւ C Գ: 16 Իսկ երրորդն¹² ընդ Աղեքսանդրիա, կիսածամաւ յառաջ մատուցեալ, որպէս եւ ամենեքեան: 17 Չորրորդն¹³ ընդ Ռոդոս¹⁴, որ է միջին նահանգացն եւ կարեւոր ի համաչափութիւնս ըստ գնդական յայտնութեանցն: 18 Հինգերորդն՝ ընդ Հոռոմ: 19 Վեցերորդն՝ ընդ Կոստանդինուպաւլիս: 20 Եւթներորդն՝ ընդ Սկիւթիա: 21 Եւ ամենայն աշխարհ ի դոսին դասեցան: 22 Յորս նախ առնելի է, զտիեզերաց ստորադրութիւնս նմանութեամբ գնդական պատկերին, եւ

1 E երկրաչափութիւն
2 E խոկասցիւն
3 E մէջաւրեական
4 E չի՞ որ

5 E Դիողորոս
6 E գլայիդա փխ զՊղայիդա
7 E Տանարոս
8 E յԱկիւսիմիբա
9 E սուսական
10 E գմիւն փխ գառաջիւն
11 E ընկալ գաւնեալ? փխ ընդ Սիւնիս
12 E Իսկ զ եւ C փխ երրորդ
13 E զ փխ Չորրորդն
14 E Պոռոս փխ Ռոդոս

ապա ձեւեալ ըստ նորին նմանութեան: 23 Երկրորդ գնդակն աստղականաւ զկէս շրջանակին մեծի ունելով հարիւր ութսուն եւ երեք բնակութիւն մարդկան. եւ զվերնաչափութիւն¹ առնելով ժամագիտական ի ձեռն երեւելոց աստուղաբոն եւ զսկիաթիւռովն գործարանաց: 24 Բայց կարեւոր է դեռ պատուեայ առ ցամաքաչափութիւնն, որով Պտղոմէոս Կղաւղէոս չափեալ ասպարիսաւք ամենայն բնակութիւն մարդկան երկայնութեամբ, յարեւմտից սկիզբն արարեալ, որ է ծով անձանաւթ Ովկիանոսի², ի ծայրէն Սպանիա աշխարհէն մինչեւ յարեւելս, զեզեր Սիւնացոց աշխարհին, յանձանաւթ երկիր, մասունս հարիւր ութսուն: 25 Սապէս եւ լայնութիւն սկիզբն արարեալ յայրեալ գաւտեան, չափեալ զհիսիւսի յանձանաւթ ծով եւ երկիր՝ մասունս եւթնեւտասն, որպէս լինել ընդամէնը լայնութեան մասունս ութսուն: 26 Եւ առաւել արտաքս կոյս քան զայն, չէ ուրեք զեզր երկրի տեսեալ կամ գիտացեալ, որպէս ասէ Պտղոմէոս, այլ անձանաւթ³ կոչի երկիր եւ ովկիանոս: 27 Յորում ինքնագիր բոլորակին տիեզերագրութեանց առեալ Պապայ Աղեքսանդրացոյ համառաւտաբար երկրագրութիւն, յորմէ մեր եւ այլ ծայրաքաղ արարեալ գրեցաք զմեծամեծսն եւ զնշանաւորսն միայն. եւ զչափս որչափութեանց չափուցն ոչ ըստ յատակի, այլ ըստ կատարաց բարձր լերանց տեսութեան՝ ընդ աւղսն անցանելով ի ձեռն գործարանացն, կատարելով զնշոյլս արեգական եւ լուսնի եւ աստեղաց ըստ անցնիւր եւթն նահանգացդ փոփոխման սահմանաց: 28 Եւ է սահմանն բան կարճառաւտ՝ յայտնիչ բնութեան իրակայ իրողութեան, այսինքն որ զիւրն ի ներքս փակէ եւ զայլոցն ի բաց որոչէ, եւ չափէ

զմասնն: 29 Եւ մասն է հինգ հարիւր ասպարէս⁴, եւ ասպարէսն է հեռակացութիւն՝ այսինքն է վտաւան մի: 30 Եւ է ասպարէսն ըստ աւղաչափութեան քայլս հարիւր, եւ քայլն է վեց ոտն. եւ ոտն՝ վեց տասան մատն⁵. մղոնն է ասպարէս մի: 31 Իսկ ասպարիսաց ասպարէսն է հարիւր քառասուն եւ երեք քայլ, միով պակաս. եւ մղոնն է եւթն ասպարէզ, որպէսզի լինել գետնաչափութեամբ մղոնն հազար քայլ. եւ խրասախն երեք մղոն է⁶: 32 Բայց աւղաչափութեամբ երկրաչափութեան մասն՝ հինգ հարիւր ասպարէս՝ ի լայնն եւ նոյնչափ յերկայնն չորեքկուսի, որպէսզի լինել մասինն եւթանասուն եւ մի մղոն, չորք, եւթն, քսան եւ ութ:

33 Արդ չափով չափեցին զերկիր եւ զծով, սկիզբն արարեալ յայրեալ գաւտուոյն՝ զոր կոչեն միջաւրէական գիծ, յորում բնաւին ոչ բուսանի ինչ յաղագս միշտ յաճախելոյ ընդ այն արեգականն, յեղանակէն ամրանոյ, եղանակ ձմեռնային փոխանցեալ եւ անդրէն վերադարձեալ: 34 Վասն որոյ ասացին զարեգակն շատ փոքրագոյն քան զերկիրս զայս լինել, քանզի վեցերորդ, վաթսներորդ մասին լինել չափ արեգական, զերկուս նահանգսն ասելով բովանդակութիւն արեգական, այսինքն աւթեւանս քառասուն. յորմէ ըստ հեղման շողոյն նրբացելոյ բորբոթեան ասացին զայրեցական գաւտին: 35 Եւ աստի անտի նորա զՈվկիանոս ընդմիջելով ի բնակութենէս եւ խաւարային կիսագնդէն, զոր ընդդէմ երկրի կոչեցին՝ բնակելոյ երկրիս մեծութեամբ, ոչ ըստ սմա, այլ ըստ հիւսիսային կիսագնդին, զոր կոչեն գաւտացեալ, քանզի նմա ասեն փոքրագոյն գծագրեալ վասն անձուկ գոլոյ բոլորակին. եւ զզէմսն նմանապէս նորին ի հարաւա-

¹ Ե վերնափութիւն փխ վերնաչափութիւն

² Ե Օվկիանոս

³ Ե ծանաւթ փխ անձանաւթ

⁴ Ե չիֆ ասպարէս

⁵ Ե չիֆ մատն

⁶ Ե չիֆ է

յին եզրն, զոր կոչեն ցամաքեալ: 36 Եւ ոչ միայն զայրեցեալ գաւտեաւն ասեն զՈվկիանոս, այլ եւ զամենայն երկրաւ շուրջ գոլ. զոր եւ Կոստանդիանոս Անտիոքացի¹ ի Քրիստոնէական տեղագրութեան ասէ յազգս տապանակին անցանելով յարեւելս երկրէն առ մեզ ի մէջս կոյս: 37 Բայց Պտղոմէոս, որոյ արք բազմաշրջութեամբ զամենայն չափեցին, ոչ ասեն շուրջ լինել, այլ ի մի կողմանէ յանգեան հիւսիսոյ յարեւմտից. եւ տարածի ընդ հիւսիսի յարեւելս կոյս. յերից մասանց մասն մի ընդ արեւմուտս ի հարաւակոյս ի չորից մասանց երեք մասունք: 38 Եւ ի նմանէ սկսեալ զանծանաւթ երկրէ ասէ շրջապատել զբնակութիւն մարդկային բնութեանս: 39 Եւ զերից ծովուցն մեծամեծաց, զՀնդկայնոյն ասեմ եւ զՅունականէն, եւ զԿասբիականն, որ է Վրկանի ծով: 40 Եւ զերկիր բնակութիւն մարդկան ասէ շուրջ լինել զնոքաւք. եւ ճշմարիտ է:

ԱՅՆԱՐՀԱԳԻՐ ՀԱՏԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

1 Քանզի զՅունականաւն եւ զԿասբիականաւն² մերոց իսկ արանց պատահեաց³ շուրջ անցանել, յորմէ վարկանիմք եւ Հնդկականն նոյնպէս լինել, եւ ոչ որպէս ոմանք ասացին՝ Ովկիանոսի պարունակել զամենայն. այլ հաւանեալ մեր Պտղոմէոյ պատմութեանն, որոյ արք զայրեալ գաւտեաւն անցին ի հարաւակոյս եւ զազգն զայնոսիկ ճշդիւ գրեցին եւ սահման ճարակաց նոցա չափեալ յԱկիւսիմբեայ մինչեւ ի Լուսնի լեռնն, եւ անդր եւս՝ յանծանաւթ երկիր եւ շուրջ եկեալ զանծանաւթ երկրաւ յՈվկիանոսէ մինչեւ զՈվկիանոս. եւ զեւս առաւելսն լռեաց, զոր ոչ երբեք կոխեաց ոք եւ կամ ետես ակն մարդոյ: 2 Որում եւ աստուածային գրոց ի

ճահ գան վկայութիւնք: 3 Որպէս Յոբ ասէ. Զգեաց զհիւսիսի գոչընչիւ՝ եւ հրաման պատեաց զերեսս ջուրցէ, այսինքն է հրաման աստուածային բաւական՝ ունել զեզր ջրոյ անծանաւթ ծովու: 4 Ոչ պիտաց երկրի եւ եզեր սպառուածին անծանաւթ երկրի, ոչ պիտոյացեալ ջրոյ: 5 Բայց թէ եւ է շուրջ զանծանաւթ երկրաւ ծով, կամ շուրջ զանծանաւթ ծովու երկիր, մեք, անհաս եղեալ մտածութեանց, լռեմք եւ գրեմք զայս միայն, զոր կոխեաց ոտն եւ ետես ակն մարդոյ:

6 Արդ՝ սկսեսցուք ըստ Պապայ Աղեքսանդրացուց Երկրագրութեան, որ ըստ ինքնագիր բոլորակն Կղաւղէոս Պտղոմէոյ Տիեզերագրութեանցն չափուց, սկսեալ յայրեալ գաւտոյն կրկնակի ի հիւսիսի եւ հարաւ: 7 Բայց սկսանի այրեալ գաւտին յանծանաւթ երկրէ Սիւնացուցն, անցանելով ընդ Տապուբանիա կղզոյ ստորոտն եւ ընդ Նիւղոս գետոյ վտակսն, եւ ընդ ամենայն Եթովպայսն, ըստ հարաւոյ կողմանէ Թէոքիմաց լերինն, որ կոչի աստուածոց արթոն, ձկնկեր եթովպացիսն, յանծանաւթ երկիր: 8 Իսկ ովկիանոս է զկողմամբք զեփիւռոս հողմոյ: 9 Սկսանի քսան եւ մի մասնէ զլայնութիւնն, առ ձկնկեր եթիոպացիս, եւ Թէոքիմաց լերամբք, եւ պատէ զարեւմուտս մինչեւ ի սպառ լայնութիւն չափոյ՝ դառնայ ընդ հիւսիսի յարեւելս մինչեւ ի վաթսուն մասն լայնութեան, որ է հանդէպ Կարկինեան ծոցոյն Պոնտոսի առ Քեռսոնիւ: 10 Եւ անտի յառաջ՝ անծանաւթ երկիր. եւ պատէ զմնացեալ մասունս հիւսիսոյ, եւ զարեւելս, եւ զհարաւ եւ քսան մասն յարեւմտից՝ մինչեւ ցնոյն Ովկիանոս: 11 Իսկ զաւելիսն քան զայս չափ, չէ ուրեք տեսեալ կամ ծանուցեալ, վասն այնորիկ անծանաւթ կոչի երկիր եւ Ովկիանոս: 12 Եւ է Ովկիանոս ծանաւթ

¹ Ե Անդիոքացի

² Ե չի՞ գԿասբիականաւն

³ Ե պահեաց փխ պատահեաց

՝ Յ.Ք. Ի.Չ. 7

է Յ.Ք. Ի.Չ. 10

նաւազնացութեամբ կղզիք վեց հանդէպ ներքսագոյն Լիբիոյ, որ Երանելեաց կղզիք կոչին: ¹³ Եւ դոցա ըստ արեւմտից՝ վեց կղզի այլ է: ¹⁴ Եւ սոցա ի հիւսիսոյ են չորս կղզիք հանդէպ Մաւրիտանիա¹, եւ նեղուցն, որ կոչի Սեփտէ, այսինքն է եւթնեակ քան զեւթն մղոն ունի լայնութիւն տեղոյն, որ գետաբար ելանէ յովկիրանոսէ եւ ծնանի զՅունաց ծովն, որոյ յարեւմտից կայ այլ կղզի մի: ¹⁵ Իսկ Ովկիրանոս երթեալ ընդ հիւսիսի եւ դարձեալ ընդ յարեւելս առնէ երկու կղզիս, որ կոչին Բրիտանացոց աշխարհք: ¹⁶ Եւ կղզի մի այլ, որ զՍկանդրէ անուանի, յորում Գոլթք լեալ են: ¹⁷ Եւ քան զայս կղզիս, այլ նաւազնացութիւն չիք² եւ ոչ հասեալ է մարդ անդ. վասն այնորիկ կոչի անծանալթ ծով: ¹⁸ Մտանեն եւ գետք քսան եւ մի յարեւմտեայ յովկիրանոս:

¹⁹ Իսկ երեք³ ծովք զորով երկիր շուրջ է: ²⁰ Առաջին ծով Հնդկայինն, որ կոչի Կարմիր ծով, յորմէ ծոցոյ ելանեն Պարսից եւ Արաբացոց ծովք: ²¹ Իսկ յարեւելից Սիւնացոց աշխարհաւն, եւ ի հիւսիսոյ՝ Հնդկաւք եւ Պարսիւք եւ Արաբացովք. իսկ յարեւմտից՝ Եգիպտացովք եւ Եթովպացովք:

²² Երկրորդ ծով՝ Յունաց, որ ծնանի յովկիրանոսէ եւ լայնացեալ ձգի մինչեւ յԱսորիս. Եւ սահմանի՝ յարեւելից Ասորովք եւ Փիւնիկեցովք. իսկ յարեւելից հարաւոյ՝ Հրէաստանիւ մինչեւ ցԵգիպտոս. իսկ յարեւմտից հիւսիսոյ՝ Մէջնեակայք մինչեւ զՔաղկեդոն, յորմէ ծոցոյ ելանէ Պոնտոսի ծովն եւ ձգի մինչեւ ցԵգեր⁴. իսկ հիւսիսոյ՝ Եւռոպի մինչեւ զՍեփտէ. իսկ հարաւոյ՝ Լիբիա⁵ մինչեւ ցնոյն Սեփտէ:

²³ Երրորդ ծովն՝ Վրկանի, որ կոչի Կասբից ծով: ²⁴ Զգի երկայնութիւն նորա ի բերանոյ Երասխայ եւ Կուր գետոյ՝ մինչեւ ցմուտս Պողիտովմետեայ գետոյն: ²⁵ Եւ սահմանի յարեւմտից Հայովք. իսկ յարեւմտից հիւսիսոյ՝ Աղուանովք. իսկ հիւսիսոյ՝ Սկիւթացովք. իսկ յարեւելից՝ ազգաւն, որ կոչի Արա Ոմբաստակեք. իսկ յարեւելից հարաւոյ՝ Վրկան աշխարհաւն. իսկ հարաւոյ՝ Մարաւք⁶, Գեղաւք եւ Դիդմովք եւ Կասբիւք՝ մինչեւ ի մուտս Երասխ գետոյ:

²⁶ Նոյնպէս յերկիր բաժանեալ յերիս՝ յԵւռոպէ, ի Լիբիա, եւ յԱսիա: ²⁷ Եւ ունի զարեւմտական հիւսիսային կողմն Եւռոպի⁷ մինչեւ Տաւնաիս գետ. եւ զարեւմտական հարաւային կողմն Լիբիա մինչեւ ի Կարմիր ծով: ²⁸ Իսկ յայտոցիկ սահմանաց յարեւելակոյս հիւսիսի եւ զհարաւ զՄէջն Ասիա ունի մինչեւ ցանծանալթ երկիր, վասն որոյ մեծագոյն է քան զայլ հատածսդ: ²⁹ Իսկ միջոց աշխարհի բնակութիւն մարդկան Պողոմէոս զԵրջանիկն Արաբիա⁸ ասէ, բայց ես ոչ հաւատամ, քանզի զԵրջանիկն Արաբիա Աւետարանն ծագս երկրի կոչէ, ուստի եկն դշխոյն հարաւոյ: ³⁰ Բայց մէջ լսի, որ մի չափ հեռակացութիւն ունի ի ծայրիցն եւ յեզերացն, եւ այն է Երուսաղէմ, որում աստուածային գիրք վկայեն, թեպէտ եւ ըստ չափուցն Պողոմեայ երկայնատարած է յարեւելս կոյս: ³¹ Այլ զերկու չափս ի մի դնելով նկարագրեսցուք: ³² Սապէս եւ հարաւայինն ութ աւելի գայ քան զհիւսիսայինն ըստ Պողոմէական չափուն, զոր երկու ի մի եղեալ կերպագրեսցուք զերկայնութիւն չափիցն. ութսուն ամբողջ պահեսցուք, վասն զի⁹ նեղ է, եւ զհարիւր կրկնեսցուք.

¹ Ե Մորիտանիա

² Ե չկայ փխ չիք

³ Ե երկրորդ փխ երեք

⁴ Ե ցեգր

⁵ Ե Լիբի

⁶ Ե Մարաւք

⁷ Ե Եւռոպ

⁸ Ե չիք ասէ ... Աւետարանն

⁹ Ե չիք գի

եւ լինի յիսուն, այնպէս նման գրեսցուք: 33 Նոյն գունակ եւ ըստ հարաւոյ այրեցական գաւտովն կրկնեսցուք զուրբն՝ չորս, եւ բերէ ստուգապէս ըստ նմանութեան Պտղոմէական երկրագրութեանց:

34 Եւ արդ՝ որովհետեւ¹ բովանդակեցաք զհասարակախաւսութիւնն², այսուհետեւ սկսեսցուք պատմել աշխարհ աշխարհ³ առանձինն ըստ գրից դեղագրից Տեղագրութեանց Պապայ Աղեքսանդրացւոյ, սկիզբն արարեալ յԱրեւմտեայ Ովկիանոսէ, ի Սպանիա աշխարհէ:

ԱՍՏՄԱԻՐ ԱՇԽԱՐՀ ԵՒՐՈՊԵԱՅ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ

1 Առաջին⁴ Սպանիա երեքանկիւնի իմն⁵ ձեւով կալով ի մէջ ծովուց որպէս կղզի, սահմանի յարեւմտից եւ ի հիւսիսոյ Ովկիանոսիւ, իսկ յարեւելից՝ Պիւռինէ⁶ լեւամբ. իսկ ի հարաւոյ՝ Յունաց ծովու: 2 Բաժանի նա փոքր աշխարհս երիս, որք ունին գաւառս բազումս եւ զքաղաքս, զորս անուամբ յիշատակել աշխատութիւն անշահ համարեցաք: 3 Եւ ո՛չ միայն⁷ զգաւառս եւ զքաղաքս՝ այլ խորհեցաք միայն գրել զլերինս անուանիս եւ զգետս հզաւրս եւ զքաղաքս հոյակապս: 4 Եւ թէ այլ ինչ նշանաւոր՝ թողլով ի բաց զթիւս եւ զչափս եւ զմանրամասնաբար⁸ պատմութիւնս:

5 Երկրորդ՝ Բրիտանացւոցն է, որ են երկու կղզիք ի հիւսիսային Ովկիանոսէ, ի վերոյ կողմանէ Սպանիոյ: 6 Եւ անուն արեւմտեան կղզոյն Իւոբառնիա⁹. եւ է դա-

րեհատածեւ ճղճղկէն, յորում գետք հզաւրք վեշտասան եւ ազգք բազումք: 7 Իսկ անուն արեւելեան կղզոյն՝ Աղուիոն, որ է մեծ քան զնա: 8 Եւ է տղրկածեւ բազմաճիւղք, յորում գետք հզաւրք քսան եւ հինգ եւ յոյժ մեծածառ անտառ: 9 Եւ շուրջ կղզեաւն մանունք կղզիք¹⁰ քառասուն եւ մի. եւ Թուղիս մեծ կղզի:

10 Երրորդ՝ Գաղիոս է, յարեւելից կալով Սպանիոյ: 11 Եւ սահմանի ի հիւսիսոյ եւ յարեւմտից Ովկիանոսիւ. իսկ ի հարաւոյ եւ յարեւելից՝ Յունաց ծովուն: 12 Եւ բաժանի Գաղիոս յաշխարհս չորրիս, յորում են լերունք մեծամեծք երկուս, գետք հզաւրք քսան եւ ինն, եւ կղզիք շուրջ չորեքտասան: 13 Ունի եւ քաղաքս եւ ազգս բազումս: 14 Ազգն փրանդ լինի եւ ի նմա. եւ հզաւրս գոմէջ սպիտակ եւ սպանող մարդոյ¹¹:

15 Չորրորդ՝ Գերմանացւոցն է, յելից կալով Գաղիոյ, առ հիւսիսային Ովկիանոսիւ մինչեւ զՍարմատացւոց լերունս եւ ցԴանուբ գետն: 16 Ունի Գերմանիա ազգս հինգ, յորոց մի՝ Գուլթ¹²: 17 Ունի եւ լերունս անուանիս երիս: 18 ¹³Ունի գետս հզաւրս մետասան եւ կղզիս ինն: 19 Ունի անտառ չորս՝ յոյժ մեծածառս: 20 Ունի եւ երկաթկտրութիւնս:

21 Հինգերորդ՝ Դաղմատիա է, յարեւելից Գաղիոսի եւ առ երի Գերմանիոյ: 22 Եւ սահմանի. յարեւելից Դանուբ գետոյ ակամբքն, իսկ ի հիւսիսոյ յարեւելից նոյն Դանբոյ դարձովքն. իսկ ի հարաւոյ Յունիոն ծոցաւն: 23 Եւ ունի Դաղմատիա աշխարհս վեց, եւ ¹⁴քաղաքս եւ գաւառս բազումս: 24 Ունի եւ լերունս վեց, եւ

1 E որով փխ որովհետեւ
2 E չի՛ք բովանդակեցաք գիտարակախաւսութիւնն
3 E գաշխարհի փխ աշխարհի
4 E չի՛ք Առաջին
5 E մի փխ իմն
6 E Պիւռինա
7 E չի՛ք միայն
8 E բազմաբար փխ զմանրամասնաբար
9 E Նիոբրաոնիա

10 E կղզիս
11 E չի՛ք մարդոյ
12 E գունդիք
13 E չի՛ք Ունի գետս ... կղզիս ինն
14 E չի՛ք քաղաքս ... լերունս վեց

գետս քսան եւ կղզիս հինգ: 25 Եւ լինի ի Դաղմատիոյ գազան մի որպէս եղն մեծ, բոնոս անուս, որ¹ զկոյն ձգէ որսորդացն եւ այրէ:

26 Վեցերորդ՝ Իտալիա է, յարեւելից Գաղիոյ եւ առ երի Դաղմատիոյ՝ ի հարաւոյ կուսէ: 27 Եւ սահմանի. ըստ արեւմտից եւ հիւսիսոյ Ալպիացովքն² եւ Ոկուէ լեռամբքն. իսկ ի հիւսիսոյ եւ յարեւելից Յունական եւ Ագրիական խորշիւն. իսկ ի հարաւոյ Տիւրքական պիւղազոսիւն: 28 Եւ ունի Իտալիա աշխարհս վեց, եւ քաղաքս, եւ գաւառս բազումս: 29 Ունի լեռունս եւ գետս վեշտասան, եւ կղզիս եւթնեւտասան, յորոց մինն՝ Պոնդիա, ուստի՝ Պիդատոսն: 30 Ունի եւ մայրաքաղաքս՝ զհոյակապն Ռաւինա եւ զմեծն Հոռոմ: 31 Բայց է Իտալիա համար եւ այլ աշխարհ մի Կաւսիկ³ անուս՝ ի Սկիւռնիայ կղզւոջն՝ չորս հարիւր մղոնաւ շրջապատելով, յորում գաւառք երեքտասան, եւ գետք վեց, եւ մի Ոսկի անուն լեառն, ուր ոսկի եւ արծաթն հատանի, երկրաբուսակ ծնեբեկ:

32 Եւթներորդ՝ Սաուդոնիա է, մեծ կղզի հուպ կալով ընդ Խոնիոս կղզին ըստ հարաւ կոյս երկայն ձեւով՝ ի հիւսիսոյ ի հարաւ կոյս: 33 Եւ ունի գետս հինգ, եւ լեռունս դժարս, եւ ամուր տեղիս, յորում քաղաքս ինն, եւ գաւառս քսան. մանր կղզիք՝ ինն: 34 Եւ շրջապատելովիւն Սարդոնիայի՝ ինն հարիւր ութսուն:

35 Ութերորդ՝ Սիկիլիա է, մեծ կղզի, յարեւելից կալով Սարդոնիոյ կղզոյն: 36 Եւ է Սարդոնիա երեքանկիւնի ձեւով ծայրէ ի ծայր հարիւր մղոն, յորում գաւառք հինգ, քաղաքք ինն, գետք իննեւտասան, կղզիք վեշտասան, լեռունս երկուս՝ Պառթենոս, յորմէ գետք բղխեն եւ

Բաուկանոս, որ կատարն հանապազ հրով տոչորի: 37 Եւ է Սիկիլիայ յոյժ արգաւանդ:

38 Իններորդ՝ Սարմատացւոց հասարակն է, յարեւելից կալով Գերմանացւոց՝ առ հիւսիսային Ովկիանոսիւ մինչեւ յանձանաւթ երկիր եւ ցՌոպիա լեառն, յորմէ ելանէ Տաւնայիս⁴ գետն: 39 Եւ ունի Սարմատիա աշխարհս փոքունս՝ ի քրիստոնէից⁵ զՔոստն ցամաք կղզի եւ ի հեթանոսաց բազումս: 40 Ունի եւ զլեռունս եւթն, եւ գետս երեքտասան, եւ փոքր լիճ մի, եւ կղզիս երկուս: 41 Ունի եւ բազինս երկուս, մին կոչի Աղեքսանդրու եւ միւսն՝ Կեդարու:

42 Տասներորդ՝ Թրակացւոց աշխարհն յարեւելից կալով Դաղմատիոյ: 43 Եւ ունի Թրակիայ փոքր աշխարհս եւթն, մի մեծ, յորում են Սկղաւանիացւոց ազգն քսան եւ հինգ, որոց փոխանակ մտին գուլթքն⁶: 44 Ունի եւ լեռինս եւ կղզիս եւ լիճս, եւ քաղաքամայր գերջանիկն Կոստանդինուպաւլիս:

45 Մետասաներորդ՝ Մակեդոնիա<է>, յելից կալով Յունական պեղազոսին, առ երի Դաղմատիոյ եւ Թրակիոյ՝ ի հարաւ թողլով զԵլլադա: 46 Եւ ունի Մակեդոնիա լեռինս վեց, եւ գետս տասն, եւ գաւառս երեսուն, քաղաքս վեշտասան, ծովս վեց, եւ կղզիս չորս: 47 Եւ լինի ի Մակեդոնիա մարմարիոն կանաչ սպիտակախայտ:

48 Երկոտասաներորդ՝ Ելլադա է, առ երի կալով Մակեդոնիոյ⁷ ի մէջ պեղազոսից: 49 Եւ ունի Ելլադա փոքր աշխարհս վեց՝ զԵպիւռիա, զԱքիա, զԱտտիկէ, զԵբիա⁸ ապառաժ եւ զԿրետ⁹ մեծ կղզի եւ

¹ Ե եւ փխ որ

² Ե Ապիացովքն

³ Ե Կաւսիկ

⁴ Ե Գանիս փխ Տաւնաիս

⁵ Ե Իֆոնէից փխ ի քրիստոնէից

⁶ Ե գուլթքն

⁷ Ե Մակեդոնիա

⁸ Ե զԻոիա

⁹ Ե չիֆ զԿրետ

զՊեղոպոնեոս¹ ցամաք կղզիս: 50 Ունի եւ լերունս, եւ գետս, եւ գաւառս, եւ քաղաքս եւ կղզիս բազումս յոյժ: 51 Ունի եւ մեհեանս երիս՝ զԻւռիա, եւ զԱրտեմիա եւ զՊոսիտինոս: 52 Եւ ունի մայրաքաղաք հոյակապն զԱթէնս: 53 Ունի ջուր ի կղզոջն զՄիւռտիոյ, որ անպատճառ այսր² եւ անդր հոսի, ուր խորասոյգ եղեւ Արիստոտէլ:

ԱՇԽԱՐՀ ԼԻԲԻԱ ՈՒԹ

1 Առաջին՝ Մաւրատանիա Տինգիտանիա³ է, որ տարածի ի Սեփտիոյ, առ հարաւ կոյս, առ Արեւմտեայ ովկիանոսիւ: 2 Եւ ունի Մաւրիտանիայս լերունս վեց, գետս վեշտասան, ազգս վեշտասան եւ Պիւռոն Պոնդիոն, որ է հրագոյն դաշտ:

3 Երկրորդ՝ Մաւրատանիա է Կեսառնիսեան⁴, յելից կալով Տինգոտանեոյ, տարածի ի հարաւոյ կոյս, առ ի շեղ զելիւք: 4 Եւ գետս ունի եւթնեւտասն եւ փոքրալիճս երիս, եւ լերինս հինգ, քաղաքս բազումս, եւ գաւառս քսան՝ եւ հինգ եւ պղնձփողանոցս երկրին: 5 Լինին սյանս եւ ընտիր կինաբառիս, այսինքն դեղ կարմիր:

6 Երրորդ՝ Ափրիկէ է, յելից կալով Մաւրատանիոյ, առ ծովեզերքն: 7 Եւ բաժանի Ափրիկէ յերկուս աշխարհս եւ մի այլ առանձնական, որ Տոբպալիսն անուանի: 8 Եւ ունի Ափրիկէ լերունս ութ, գետս ութեւտասն, գաւառս քառասուն եւ մի, լիճս ութ, ծովս հինգ, կղզիս վեշտասան, եւ քաղաքս բազումս. եւ զԿարկեդոնիա մայր քաղաքաց: 9 Լինի եւ յԱփրիկէ բանճար ինչ լուտաս անուն, զոր եթէ ուտէ ոք՝ զհայրենիսն մոռանայ: 10 Լինի անդ եւ կարմիր յակուսդ: 11 Լինի անդ եւ սաթ,

բոյս փափուկ ի ծովու, որ ելեալ յարեւ եւ յաւդ՝ կարծրացեալ քարանայ:

12 Չորրորդ՝ Կիւռենական, որ է Պաւնդապաւլիս, յելից կալով Ափրիկոյ, յերի ծովեզերք: 13 Ունի գաւառս մետասան եւ գետս երիս, եւ լիճ մի, եւ կղզիս երկուս, քաղաքս բազումս, եւ Հերակլեան լերունս, եւ զանգժտաբեր երկիրն, եւ տեղիս ինչ նորակերպ գազանուտս, եւ զերէ կորնական, պարտէզսն եւ քարայրս Ղակենիկացոցն:

14 Հինգերորդ՝ Մարմառական է. Լիբի եւ ամենայն Եգիպտոս, յելից կալով Կիւռենական աշխարհին, առ երի ծովեզերն արեւմտեայ խորշ երկճղին Կարմիր ծովուն: 15 Եւ ունի Եգիպտոս լերինս երկուտասան եւ գուբս երկուս շինուածոյս եւ լիճս երիս ինքնեղս, եւ երիս լիճս այլ, զոր Նեղոսի վտակքն առնեն: 16 Եւ գետս ունի զՆեղոս, որ է Գեհոն: 17 Ունի եւ գաւառս քառասուն եւ մի, եւ քաղաքս բազումս եւ մայրաքաղաք զմեծն Աղեքսանդրիա: 18 Ունի եւ կղզիս ի Յունաց ծովուն մետասան, եւ ի Կարմիր ծովուն երիս: 19 Ունի եւ կղզիս գաւազուտ եւ զանանձրեւ⁵ երկիր:

20 Վեցերորդ՝ Ենտոս⁶ Լիբի, որ թարգմանի⁷ Ներ[ք]սագոյն Եթէոպիա, յելից կալով յԱրեւմտական ծովուն Ովկիանոսի, առ այրեալ գաւտեաւն: 21 Եւ ունի Ենտոս Լիբի լերունս ութ, եւ գետս քսան եւ մի, լիճս վեց, եւ կղզիս երեքտասան: 22 Եւ ճարակեն զԵնտոս Լիբիա ազգս վեշտասան, աճեալ եւ բաժանեալ յետ աշտարակին: 23 Եւ են բնակիչք աշխարհի սաստիկ սեաւք, եւ ձկնակերք, եւ մարախակերք. որ են գլխաւոր ազգս՝ նաւապին, փուն, քաւթական, կըրնաւապին եւ այլ բազումք: 24 Լինին եւ թղուկ[ք] մաւտ ի

1 E զՊեղոսնեոս
 2 E այրս փխ այսր
 3 E ամենուրեք այսպէս՝ Տիւգամիա
 4 E Կեսառնիսեան

5 E զանանձրեւ
 6 E Ենտոս
 7 E թարգմանի

յՈվկհիանոս Սպիտակ լերինն: 25 Անցանեն ընդ Լիբի եւ ըռնգեղջիւր գազանք յՈվկհիանոսէ ի Նիլոս, ուր կոկորդիլոս գազանն անցանեն ընդ Լիբի եւ այլ գազանք, որ կոչին ափինդք, մարդակերք են եւ գինեսէրք:

26 Եւթներորդ՝ Վերին Եթոպիա է, յելից կալով Ենտոս Լիբիոյ եւ յերի Եգիպտոսի առ Կարմիր ծովուն, Արաբացւոց ծովուն, անցանելով գայրեալ գաւտեաւն Հարաւակոյս առ Ներքսագոյն Եթոպացիովք ցնոյն սահմանէ Ենտոս Լիբի: 27 Եւ ունի Եթոպիայս այս փոքր աշխարհս երիս՝ գրարբառնա, եւ զԱզանիա եւ զՏրոգլոդիթայիկոն¹ եւ գաւառս ազգաց երեսուն եւ վեց: 28 Ունի գետս երիս, եւ լերունս տասն: 29 Ունի եւ կղզիս յԱրաբացոց ծոցին քսան եւ եւթն: 30 Ունի եւ զմռաբեր երկիր եւ խնկաբեր եւ զկինամոնաբեր գաւառս:

31 Ութերորդ՝ Ներքին Եթոպիա է, որ սկսանի յԱրեւմտական անձանաւթ երկրէ՝ յերի կայով Ովկհանու եւ Ենտոս Լիբիոյ: 32 Ի Հարաւոյ սահմանի անձանաւթ երկրաւն, առ որով բնակեալ են երկորականքն Եթոպացիք. ի Հարաւոյն կողմանէ յայրեալ գաւտոյն մերկք վիշապամարդք: 33 Եւ յերի նոցա ըստ Հիւսիւսոյ, առ Ովկհիանոսիւ, Ձկնկեր Եթոպացիք, յորում կենդանի ինչ տոբոս անուն՝ ոչխարանման երկակենցաղ եւ ձկնկեր: 34 Առ որով Սթակեանք Եթոպացիք, յորում առեւծաշուն գազանն: 35 Որոյ ըստ Հիւսիւսոյ փոքրեղջերք Եթոպացիք, յորում կենդանի ինչ նման զանալուտ մարդամարտ եւ անուշահոտ: 36 Առ որով դեռբեկէ եւ դեմոնայք, յորում քաղծասէր եւ մարդամարտք եւ ընծուղտք: 37 Որոց ի Հարաւոյ մինչեւ ցՆիլոս աշխարհն մի Եթոպացոց, յորում փիղք սպիտակք, եւ եղջիւրակնջիթք եւ վագերք: 38 Որոց արեւելից լե-

րունք՝ յորում վագերածիք, եւ այծամարդք եւ ինձք գեղեցկախալտուցք: 39 Եւ սոցա ի Հարաւոյ աշխարհ մի առ անձանաւթ երկրաւ, յորում գազան ինչ կանացի ունելով գլուխ եւ ձեռս, ապա անձն՝ չորքոտանի գազանի: 40 Այլ մարդակերպ գազան ինչ՝ մերկք, շանկնճիթք, եւ մեծականջք, ագեւորք որպէս առիւծակապիկք: 41 Որոց ելից բարձրագագաթունք Եթոպացիք, եւ այլք մինչեւ ցԼուսնի լեառն, յորում լինի քաւշք սպիտակք, գաւրաւորք եւ բեռնաւորք: 42 Որոց յելից կուսէ են գաբասացիք: 43 Եւ ի ներքոյ սոցա՝ մարդակեր Եթոպացիք, յորում գազան ինչ Հրաշունչ² վարազանման: 44 Եւ սաղմանդար գազան, որ նման կովդից է³, անցանէ ընդ հուր եւ շիջուցանէ:

ԱՇԽԱՐՀՔ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՍԻԱՑԻՈՑ ՔԱՌԱՍՈՒՆ ԵՒ ՉՈՐՍ

1 Առաջին բաժին Ասիա է: 2 Եւ ունի Ասիա կողմունս կողմունս: 3 Եւ նախ զկողմն Մէջերկրեայս, որք մտանեն ի մէջ Յունաց ծովուն եւ Պոնտոսի:

4 Առաջին Բիւթանիա⁴ է, յելից կալով Թագաւորական քաղաքին Կոստանդնուպաւլսի: 5 Եւ ունի Բիւթանիա լերինս, եւ գետս վեց⁵, եւ լիճս մի⁶, եւ կղզիս: 6 Ունի եւ մայրաքաղաքս երիս՝ զՆիկիա, զՔաղկեդոն, զՆիկոմիդա, որք ունին⁷ ընդ ինքեանս քաղաքս երեքտասան⁸ եւ զեղաքաղաքս ծովեզրայինս եւ վաճառատեղիս: 7 Լինի ի⁹ Բիւթանիա հող սպիտակ, զոր մանր աղացեալ եւ ցանեալ ի վերայ ցորենոյ ի քանդուկս ճիճի չուտէ:

¹ Ե Տոլոդիտիկի

² Ե աիրաշունց
³ Ե կոզից է փխ կովդից է
⁴ Ե Բիւրգիմիա փխ Բիւթանիա
⁵ Ե չի՛ վեց
⁶ Ե չի՛ մի
⁷ Ե չի՛ ունին
⁸ Ե երեք փխ երեքտասան
⁹ Ե չի՛ ի

8 Երկրորդ՝ Միւսիա է, որ կոչի Ելիսպոնտոս, առ երի կալով Բիւթանիոյ: 9 Եւ ունի Միւսիա լերինս երիս, գետս երկուս, կղզիս երկուս, քաղաքս քառասուն եւ մի, եւ մայրաքաղաքս ծովեզերեայ¹ զԿիւղիկոն², յորում տաճարն է Աստուծոյ անուանեալ Հրաշից:

10 Երրորդն՝ Ասիա առանձնակ է, յերի կալով Միւսիոյ, առ ծովուն: 11 Եւ ունի Ասիա փոքր աշխարհս չորս՝ զԼիւզիա, զԵւոզիա, զՅոյնս, զԿառիա: 12 Ունի Ասիա լերինս Հինգ, եղզիս տասն, գետս Հինգ, քաղաքս Հնգետասան³, մայրաքաղաքս զԵփեսոս, եւ այլ եւս՝ վեց: 13 Լինի յԱսիա մագդիկ խիթ⁴ ի ծառոց:

14 Զորրորդ՝ Լուսիա է, յելից կալով Ասիոյ: 15 Ունի Լուսիա լերունս երկուս, գետս երիս, կղզիս Հինգ, քաղաքս երիս եւ մայրաքաղաքս Զմիւռնիա⁵: 16 Եւ լինի ի Լուսիա խունկ, զիւզին, եւ տրատէ՝ ի ծառոյ ծորելոյ որպէս զխիթ լոյծ, որպէս մեղր կամ որպէս մրուր:

17 Հինգերորդ՝ Փռիւզիա է, յելից կալով Առանձնակ Ասիոյ, յերի Լուսիոյ: 18 Եւ ունի յինքեան Փռիւզիա աշխարհս Պիսիդիա, որոյ մայրաքաղաքն՝ Անտիոք եւ այլ քաղաքք քսան եւ վեց, ուր ասեն շինեալ տապանն Նոյի, մայրաքաղաք Լաւոզոկիա, եւ այլ քաղաքս քառասուն: 19 Եւ աշխարհս Մաղատառիա, որոյ մայրաքաղաք Իզինիա եւ այլ քաղաքք երեսուն: 20 Եւ ունի Փռիւզիա լեառն Դիզոն, եւ գետս Հինգ, եւ լիճս չորեքտասան եւ դաշտս մեծամեծս:

21 Վեցերորդ՝ Ոնոռիա⁶ է, յելից կալով Բիւթանիոյ եւ առ երի Փռիւզիոյ մին-

չեւ ցՊոնդոսի ծով: 22 Եւ ունի Ոնոռիա մայրաքաղաք Կղաւիղիպաւլիս, ընդ որս⁷ այլ քաղաքս Հինգ: 23 Եւ գետ ունի զՊառթենոս զերեքարմատեան:

24 Եւթներորդ՝ Պափղագոնիա է, յելից կալով Ոնոռիա աշխարհին եւ առ երի ծովուն Պոնտոսի: 25 Ունի գետս երկուս, մայրաքաղաք զԳերմանիապաւլիս, որ բերդն Գանգրեայ: 26 Ունի եւ այլ քաղաքս Հինգ, եւ բերդս մետասան եւ գաւառս վաթսուն եւ մի:

27 Ութերորդ՝ Գաղատիա Առաջին է, յելից կալով Փռիւզիոյ եւ առ երի Պափղագոնիոյ: 28 Եւ լեառն ունի զերրորդն Դիզիոմս⁸: 29 Եւ գետս զնոյն, որք յառաջասացեալ աշխարհս թափին:

30 Իններորդ՝ Գաղատիա⁹ Երկրորդ է, յելից կալով Փռիւզիոյ եւ առ երի առաջին Գաղատիոյ մինչեւ ցՊանփիւլիա: 31 Ունի լերինս եւ գետս անուանիս, որ յառաջասացեալ գետքն անկանին եւ որք զլիճս առնեն:

32 Տասներորդ՝ Պանփիւլիա է, յելից կալով Լիւսիոյ եւ առ երի Գաղատիոյ: 33 Ունի յինքեան փոքունս աշխարհս Հինգ, եւ լեառն մի, գետս չորս, կղզիս երկուս, եւ քաղաքս բազում: 34 Լինի ի նմա խունկս ստիւրակի թփոյ միոյ ի կերուածէ ճճոյ:

35 Մետասաներորդ՝ Իսաւռիա¹⁰ է, յելից կալով Պանփիւլիոյ, առ երի ծովուն Հանդէպ Կիպրոս¹¹ կղզոյ: 36 Եւ ունի լեառն զՏաւրոս, եւ գետս Ոռիմակոս. ¹²ի նմա մայրաքաղաք Սելեւկիա, եւ այլ քաղաքս քսան եւ Հինգ: 37 Եւ լինի յաշխարհիս խունկ ստիւրակ, կուճաբոս, գոմ-

1 Ե ծովեզրացիս

2 Ե Կղզիկոն

3 Ե Ծե փիս հնգետասան

4 Ե խիթ փիս խիթ

5 Ե Սիմուցիա

6 Ե Ոնոռիատ

7 Ե ընդ որով փիս ընդ որս

8 Ե գերորդ Իռիմոս փիս Դիզմոս

9 Ե Գաղատիա փիս Գաղատիա

10 Ե Իստոռիա

11 Ե Կիւոս փիս Կիպրոս

12 Ե չիթ ի նմա... եւ այլ

փետ, կալամիտ, ամենեքեան ի ծառոյ ծո-
րելոյ՝ ի ճճոյ միոյ կերուածոյ:

38 Երկուտասաներորդ՝ Լիկայոնիա է,
յելից կալով Գաղատիոյ եւ առ երի Իսաւ-
ռիոյ¹, ունելով զտարածուամն իւր ի դաշտս
ընդարձակս, ²եւ լերունս, եւ զնոյն գետս
եւ լիճս:

39 ³Երեքտասաներորդ՝ Կապադովկիա
Երկրորդ է, յելից կալով Գաղատիոյ եւ առ
երի Լիկայոնիոյ, ունելով մանունս լերինս
եւ գետս. եւ լայնութիւն տարածեալ ի
դաշտս ընդարձակս:

40 Չորեքտասաներորդ՝ Լինոպոնտոս
է, յելից կալով Պափղագոնիոյ եւ առ երի
Կապադովկիոյ ծովու: 41 Ունի եւ լերինս
փոքունս եւ բազումս, եւ գետս հզաւրս
գիւռինս⁴, եւ այլ մանունս:

42 Հինգետասաներորդ՝ Պոնտոս Պոլե-
մենական է, յելից Պոնտոսի եւ առ երի
Պոնտոս ծովու: 43 Ունի լերունս փոքունս
եւ դժուարավայրս, եւ գետս զԹեոմոնտոն,
եւ մանունս⁵:

44 Վեցտասաներորդ՝ Կապադովկիա
Առաջին է, յելից կալով Երկրորդ Կապա-
դովկիոյ, առ երի Պելոմենական Պոնտոսին,
որ ունի լեառն զԱնտիտաւրոս, եւ այլ փո-
քունս, եւ գետ զՄելրաս եւ այլ՝ զԱղիւս է:

45 Եւթեւտասաներորդ՝ Կիւլիկիա, յերի
Առաջին եւ Երկրորդ Կապադովկիոյ, յելից
կալով Դիկոնիոյ եւ Իսաւռիոյ: 46 Լե-
րունս ունի զՏաւրոս, եւ գետս վեց, եւ
մայրաքաղաքս երկուս՝ զՏարսոն եւ զԱ-
նարզաբա. եւ այլ քաղաքս բազումս, եւ
բերդս, եւ դրունս երկուս՝ ելանելոյ Ասո-

րեաց: 47 Եւ Կիլիկիա է⁶ ամենաբեր հան-
գոյն երկրին Յորդանանու:

48 Ութեւտասաներորդ՝ Կիպրոս կղզի է,
յելից կալով Պանփիւլական պաղեգոսին,
առ երի Իսաւռիոյ եւ Կիւլիկիոյ: 49 Եւ ու-
նի Կիպրոս լեառն զՈվղիմպոս, եւ գետս ե-
րիս: 50 Լինի ի նմա լատան⁷ ի ցողոյ ան-
կեալ զխոտոյ կռուի ի Թափիչն զվարոցս,
եւ մաւրուս քաւչից: 51 Եւ ունի Կիպրոս
զսահմանս իւր ի յերկայն մասունս երիս
եւ մասն մի, իսկ լայնն՝ մասն մի⁸:

52 Իննեւտասաներորդ՝ Հայք են, յելից
կալով Լիկիոյ, առ Տաւրոս լերինն: 53 Եւ
ունի⁹ լերինս երիս, եւ գետս երիս, եւ
դրունս երկուս՝ ելանելով յԱսորոց:

54 Քսաներորդ՝ Առաջին Հայք են, յե-
լից կալով Կապադովկիոյ, առ երի Երկրորդ
Հայոց: 55 Եւ սահմանի յելից Եփրատու.
եւ լեառն ունի Առգէնոս, եւ գետ զԱլիւս
եւ այլ մանունս:

56 Քսան եւ միերորդ՝ Երկրորդ Հայք
են, որ կայ յելից Կապադովկիոյ. եւ եր-
կայն տարածի մինչեւ յԵփրատ: 57 Եւ ու-
նի այլ գետս երկուս, եւ լերինս բազումս
եւ ¹⁰մեծամեծս:

58 Քսան եւ երկուերորդ՝ Պոնտոս Կա-
պադովկիա է, յելից կալով Պողոմենական
Պոնդոսի, առ ի ծովուն ցՄոսքական լե-
րունս, որ բաժանեն ընդ նա եւ ընդ Մեծ
Հայս: 59 Ունի լերինս երեք, եւ գետս
չորս:

60 Ահա կատարեցան ի Միջերկրայֆս
կոչեցեալ:

61 Քսան եւ երեքերորդ՝ Սարմատաց-
ւոց աշխարհն հասարակն է, որ բաժանեալ
է արեւելեան ծայրիւն Ռիպիա¹¹ լերամբ եւ

1 E Կապակ (?) Ստաւրիոյ փխ Սաւրիոյ
2 E չի՞ք եւ լերունս... լիճն
3 E Տասներեքերորդ ամբողջ հատուածը բացա-
կայում էր ձեռագրում. լրացուած է W-ից:
4 E գնիւրիմս փխ գիւռնիս
5 E մասունս փխ մանունս

6 E ի Կիլիկա փխ եւ Կիլիկիա է
7 E Ղանգանս փխ լաղան
8 E մանն մի փխ մասն մի
9 E չի՞ք եւ ունի
10 W մեծամեծս քան եւ երկու
11 E Ուպիա փխ Ռիպիա

Տանայիս գետով եւ Միոտիս ծովակաւ. եւ անտի ընդ Կովկասային լեռինս՝ առ Վրաւք եւ Աղուանիւք՝ մինչեւ ցԿասբից ծովն: 62 Եւ ունի Սարմատիա լեռունս գՇանթայինն եւ գՁիականն, եւ այլ լեռինս եւ գետս բազումս, եւ գեւթանասնավտակեանն Աթրլ, յորում ամրանայ ազգն Բասլաց: 63 Եւ բնակին ի Սարմատիա ազգք բազումք, որք են այսոքիկ¹. Խազիրք, Բուխք, Բարսիլք, Ապչեղք, Ափխազք, Թագաւորական Սարմատք. Ձիակերք, Նախճամատակեանք, Որջլակերք, Սիսիկացիք, Միթոսիկացիք², Ամազոնք, Ալանք, Խեբուրք, Քուզեւոք, Սիլիմք, Արգաւետք, Մարգոյլք, Թակոյիք, Արգոյլք, Գաճանք, Փինճք, Դուաղք, Խոնք, Ափուրք Ծանաւք՝ յորում Ալանաց դուռն, եւ Ծիծեն դուռն, Թուժք, Խուժք, Քիսք, Մարդակերք, Յիսաւատք, Գուդամակարք, Դուրցուկք, Դիդոյք³, Ղեկք, Տապաստաւանք, Աղուտականք, Խենաւկք, Շիպղք, Ճիղք, Խեղայք, Կասք⁴, Փուխք, Շրուանք, Խարանք, Թաւասպարոտք, Հեճմատակք, Իժմախք, Փասխս, Քոսխ, Փոքոնակ, Բաքանք, Մագքութք, մինչեւ ցԿասբից ծովն՝ յորս բազումն Կովկասոս⁵ հպի, ուր ածեալ է զպարիսպն Դարբանդայ՝ աշտարակ ահագին՝ ի ծովուն կացուցեալ: 64 Իսկ ի հիւսիսոյ նորա՝ Հոնք. եւ քաղաք նոցա Վառաչան, եւ այլք ընդ նմա. եւ Թագաւորն հիւսիսոյ է հականն՝ որ է տէր Խազրաց, եւ դշխոյն Թագուհի է, Խաթունն, որ է կին հականայ ի Բարսլաց ազգէն:

65 Քսան եւ չորսերորդ՝ Կողքիս է, այսինքն Եգեր, յելից կալով Պոնտոս ծովու, առ երի Սարմատիոյ, առ Վրաւք եւ մեծ Հայովք. եւ ունի Եգեր փոքր աշ-

խարհս չորս՝ զՄառնիւղիւ, զԵգուեւիկիւ, զԽազիւ, զՃանիւ, որք են Խազտիք⁶: 66 Ունի լեռինս բազումս, եւ գետս, եւ գաւառս, եւ քաղաքս, եւ բերդս, եւ գեղաքաղաքս եւ վաճառատեղիս:

67 Քսան եւ հինգերորդ՝ Վեռիա է, այսինքն Վիրք, յելից կալով Եգեր, առ երի Սարմատիոյ, առ Կաւկասաւ մինչեւ ցԱղուանից սահմանն, եւ Հայոց սահմանն առ Կուր գետով: 68 Եւ գաւառք են ի Վիրս այսոքիկ. Կաղարջք, Արտահանք, Շաւչեթ, Ջաւախք⁷, Սամցխէ, Աճարա, Թորգով, Աթիսիս, Տառնիախ, Մանգղեաց փոր, Քուեչ փոր, Բողնա փոր, Թուեղք, Կանգարք, Տաշիր, եւ Աչաւ, եւ Գուան⁸, Երիսիս⁹, Քուղիթ, Կաւկիսիս, Սացխուճեթ, Խանիսիս, Յիւրաս, Չմա, Բալգալեթ, Կիսուեթ, Երցոյ, Խերկ, Թիանեթ, Ծուփա, Քեթ, Չելթ, Վեղիս, Յիսուքուէլդա, Շուշք, Պարուար, Ծորափոր, Չորոփոր եւ քաղաք Վրաց Տիսիք, Սամշուղէ, Մծիսեթի, ուր սուրբ խաչն է: 69 Ունի եւ բերդս եւ գետս լի ձկամբք:

70 Քսան եւ վեցերորդ՝ Աղբանիա¹⁰ է, այսինքն Աղուանք, յելից կալով Վրաց առ երի Սարմատիոյ առ Կաւկասաւ մինչեւ ի Կասբից ծովն եւ ցՀայոց սահմանն առ Կուր գետով: 71 Եւ ունի Աղուանք դաշտս արգաւանդս, եւ գետս բազումս, եւ եղեգունս հզաւրս, եւ քաղաքս, եւ բերդս, եւ գեղաքաղաքս: 72 Եւ գաւառք են այսոքիկ. Եխնի, Բեխ, Քամբեճան, Հողմաղ, Շաքէ, Գեգաւու, Ոստան, Հաբանդ, Իմարծ, Պանան, Քաղաց դաշտ, Իբազկան. եւ այլ գաւառք, զոր ի Հայոց հանեալ է. Շակաչէն, Գարդման, Քուստիփառնես, Կողթ, Ազուէ, Թուշքատակ, Ռառոստակ, Ռոտ-

1 Ե չի՞ որք են այսոքիկ
 2 Ե չի՞ Միթոսիկացիք
 3 Ե չի՞ Դիդոյք
 4 Ե չի՞ Խեղայք, Կասք
 5 Ե Կոկոսա փիս Կովկասայ

6 Ե Խազտիկ փիս Խազտիք
 7 Ե Շաւախփ փիս Ջաւախք
 8 Ե Գուան փիս Գուան
 9 Ե Երիսիս փիս Երիսիս
 10 Ե Աղբիան

պահակ, Մեծ Կուսանք, Մեծ Իրանք, Պիանք, Հարճլանք, Պածանք, Մոխանք, Վակուենիք, Փոքր Հաբանդ, Սիսական, Ռոտաստակ, Բերձոր, Ասոռոտ մինչեւ ի խառնումն Երասխայ ի Կուր գետ:

73 Քսան եւ եւթներորդ՝ Մեծ Հայք են, յելից կալով Կապադոկիոյ եւ Փոքր Հայոց, առ Եփրատ գետով, մերձ Տաւրոս լեռոն, որ բաժանէ զնա ի Միջագետաց:

74 Եւ ի հարաւոյ սահմանի Ասորեստանիւ եւ դառնայ առ Ատրպատականիւ ընդ Մարս մինչեւ ի մուտս Երասխայ եւ Կասբից ծով. իսկ ըստ հարաւոյ առ երի կալով Աղուանից՝ եւ Վրաց եւ Եգեր մինչեւ ցնոյն դարձուածք Եփրատայ ի հարաւակոյս: 75 Եւ ունին Հայք² լերունս անուանիս եւ գետս մեծամեծս եւ մանունս³. եւ ծովակս երիս: 76 Եւ ունի Մեծ Հայք փոքր աշխարհս հնգետասան, որ են այսոքիկ. Բարձր Հայք, այսինքն Կարնոյ կողմն, Չորրորդ Հայք, այսինքն Աղձնիք, Տուրուբերանք, Մոկք, Կորճայք, Պարսկահայք, Վասպուրական, Սիւնիք, Արցախ⁴, Փայտակարան, Ուտիացիք, Գուգարք, Տայք, Այրարատ: 77 Արդ կամիմ զգոսս մանրամասնաբար պատմել, թէ եւ սակաւ ինչ աշխատիցիմ ի գիր եւ ի քարտեզ:

78 Արդ ունին Բարձր Հայք գաւառս ինն. Դարանաղի, Առիւ, Մզուր, Եկեղեաց, Մանանաղի, Դերձան, Սպեր⁵, Շատգոմք, Կարին: 79 Եւ ըստ անուանդ, արդարեւ բարձր քան զամենայն երկիր, քանզի ի չորս կողմանս արձակ է: 80 Գետս ունի, եւ լերունս, եւ երէս բազումս, եւ հաւս պիտանիս, եւ ջերմուկս, եւ աղս, եւ զայլ պարարտութիւնս, եւ քաղաք զԿարնոյն:

81 Երկրորդ՝ Չորրորդ Հայք յերի կայ Բարձր Հայոց. եւ գաւառք են ի նմա ութ. Խորձեան, Հաշտեանք, Պաղնատուն, Բաղահովիտն, Ծոփք, Անծիթք, Գորիք, Գեգիք: 82 Եւ ունի Չորրորդ Հայք բերդս, եւ գետս, եւ լերինս եւ բերեղ: 83 Ունի եւ երիս, եւ հաւս, եւ ձկունս, եւ ի գազանաց՝ գառեւծ:

84 Երրորդ՝ Աղձնիս առ Տիգրիս գետոյ կայ. եւ գաւառս ունի տասն. զԱրզն, զՆփրկերտ, զՔեղ, զԿեղթիկ, զՏատիկ, Սաղու, Վանաց ձոր, զԽերհեթս, զԳեղ, զՍալնոյ ձոր, զՍանասուն: 85 Ունի նաւթ⁶ եւ երկաթ, առաւել եւ զղթոր, եւ հաւ՝ զդեղհուկ:

86 Չորրորդ՝ Տուրուբերան յելից կայ Չորրորդ Հայոց: 87 Գաւառք են նորա վեշտասան. Խոյթ, Ասպակունիք, Տարաւն⁷, Արշամունիք, Մարդաղի, Դաստարաւորք, Մուրաձատափ⁸, Դալառ, Հարք, Վարաժնունիք, Բզնունիք, Երեւարք, Աղիովիտ, Ապահունիք, Կորի, Խորխորունիք: 88 Ունի եւ ծովն Բզնունեաց երկայն հարիւր մղոն եւ ի լայն՝ վաթսուն: 89 Ունի եւ գազպեն, եւ մեղր եւ մաշկամիրգ եւ պիտակ, եւ երկաթ, եւ նաւթ:

90 Հինգերորդ՝ Մոկք յելից կալով Աղձնեաց, յամուրս Տաւրոս լերինն: 91 Գաւառս ունի ինն. զԻշայր, զԻշայր միւս եւ զԻշոց գաւառ, զԱռուենից ձոր, զՄիջա, զԱռանձնակ Մոկս⁹, զԱրքայից գաւառ, զԱղաստեայ ովիտ, զՋերմածոր: 92 Եւ ունի ի մրգոց արշակ եւ մանրագոր եւ ի գազանաց՝ ինձ գեղեցկախայտուց, եւ հաւուց՝ կաքաւս:

93 Վեցերորդ՝ Կորճէք յելից կայ Մոկաց առ Ասորեստանիւ: 94 Եւ գաւառս

1 Ե Առուանից
2 Ե չի՞ Հայք
3 Ե մասուն փխ մանունս
4 Ե Արձախ
5 Ե Պղիբ փխ Սպեր

6 Ե նոյն փխ նաւթ
7 Ե Տարուն
8 Ե Մարկատափ
9 Ե Մոկս

ուների մետասան. ¹զԿորդիս, զԿորդիս վերին, զԿորդիս միջին, զԿորդիս ներքին, զԱյտուանս, զՄոթղանս, զՈրսիրանս, զԿարատունիս, զՃահուկ, զՓոքր Աղբակ: ⁹⁵ Եւ ունի զառիկ. եւ ի պտղոց՝ շահգանակ:

⁹⁶ Եւթներորդ՝ Պարսկահայք յելից կայ Կործէից առ Ատրպատականիւ: ⁹⁷ Ունի գաւառս ինն, որ է. Կուռիճան, Մարի, Թրափի, Ացուերս, Ըռնա, Տաբերս, Ջարեհաւան, Ջարեւանդ, Հեր: ⁹⁸ Եւ ունի երէս, ջրու եւ այծեամն:

⁹⁹ Ութերորդ՝ Վասպուրական² ի մտից է Պարսկահայոց եւ առ երի Կործէից: ¹⁰⁰ Գաւառք նորա երեսուն եւ հինգ. եւ այսոքիկ Ռշտանիք, Տոսք, Բողունիք, Արծիշահոփիտ, Բոտիղոփիտ, Կուզանովիտ, Դառնի, Առբերանի, Բժունիք, Առնիոյտ, Անձաւացիք, Տրապատունիք, Երուանթունիք, Մարդաստան, Արտազ, Ակէ, Աղբակ մեծ, Անձախի ձոր, Թոռնաւան, Ճուաշ, Առոտ, Կրճունիք, Մեծնունիք, Պալունիք, Գուկան, Աղանտոտ, Պատսպարունիք, Արտաշեան, Արտաւանեան, Բաքեան, Գաբիթան, Գազրիկեան, Տագրեան, Վարաժնունիք, Գողթն գինեւէտ, Նախճաւան, յորում քաղաքն, եւ Մարանդն³:

¹⁰¹ Իններորդ՝ Սիւնիք⁴ յելից կայ Այրարատոյ ի մէջ Երասխայ եւ Արցախայ: ¹⁰² Ունի գաւառս երկոտասան. Երնջակ, Ճահուկ⁵, Վայու ձոր, Գեղարքունի, եւ ծովն, Սոտք, Աղահէճ, Ծղուկք, Խաբանդ, Բաղք, Չորք, Արեւիք, Կաւսական: ¹⁰³ Լինի ի նմա՝ մուրտ, եւ գերեր, եւ նուռն, եւ արմտիք⁶:

¹⁰⁴ Տասերորդ՝ Արցախ յերի կայ Սիւնեաց: ¹⁰⁵ Եւ գաւառք են նորա երկոտաս-

ան, զոր Աղուանքն ունին. մեւս Խաբանդ, Վակունիք, Բերձոր, Մեծիրանք, Մեծկուանք, Հարջլանք, Մուխանք, Պիանք, Պածկանք, Սիսականք, Քուակք, Քուստիփառնէս, Կողթ, յորում լինի քարախունկ:

¹⁰⁶ Մետասաներորդ՝ Փայտակարան յելից կայ Ուտիոյ առ Երասխաւ: ¹⁰⁷ Ունի գաւառս⁷ երկոտասան. Հրաքոտպերոժ, Վարդանակերտ, Եւթնփորակեան Բագինն, Քոնկեան, Ռովտիբաղա, Քաղանոտ, Բոռոսպիճան, Հանի, Աթլի, Բագաւան, Սպանդարանպերոժ, Որմզգեպերոժ, Ալաւան: ¹⁰⁸ Լինի ի նմա բամբակ անբաւ եւ գարի ինքնաբոյս:

¹⁰⁹ Երեքտասաներորդ⁸՝ Ուտի է, մտից կայ Երասխայ, ի մէջ Արցախայ եւ Կուր գետոյ: ¹¹⁰ Եւ ունի գաւառս, զոր Աղուանք ունին, եւթն. Արանուփտ, Տոի, Ռոտպտակ, Աղաւե, Տուչկատակ, Գարդմուն, Շակաշէն, Ուտի առանձնակ, յորում Պարտաւ քաղաք: ¹¹¹ Եւ լինի նմա ձիթենի, վարանդենի եւ յամիկ եւ հաւոց կատակ:

¹¹² Չորեքտասաներորդ՝ Գուգարք ի մտից կայ Ուտիոյ: ¹¹³ Եւ ունի գաւառս, զոր Վիրքն ունին, ինն՝ զՉորոփոր, զԿողբափոր⁹, Ծորոփոր, Տաշիր, Թոեղք, Կանգարք, Արտահանք, Ջավախք, Կաղարջք: ¹¹⁴ Լինի ի նմա անալուտ, եւ հաճար ծառ, եւ սրովիլ եւ տաւսախ:

¹¹⁵ Հնգետասաներորդ՝ Տայք առ Եգերք կայ ամրոցաւք եւ բերդաւք կառուցեալ: ¹¹⁶ Եւ ունի գաւառս ութ. զԿողբերաց փոր, զՊարտիզաց փոր, զՃակատաս, զԲոխա, զՈքաղէ, զԱզորդափոր, զԱրսեաց-

1 E չի՞ գԿորդիս... գԿորդիս Գերքի
2 E Կասրորական փիս Վասպուրական
3 E մարմանտո՞ փիս Մարանդ
4 E Սունիք
5 E Ճակուկ
6 E ամուրտեիք

7 E Գաւառս բառից յետոյ ընդմիջարկուած է՝ զոր այժմ Ատրպատականն ունի
8 E Մի գյուիս սխալմամբ աւել է նշանակել. թողնում ենք նոյնութեամբ
9 E գԿող, գԲիրաց փոր

փոր: 117 Եւ լինի Տայս՝ թուզ, եւ նուռն, ազատոր, սրովիլ պողախուռնկ նուշ¹:

118 Վեշտասաներորդ՝ Այրարատ ի մէջ կայ յառաջասացեալ աշխարհացդ: 119 Եւ գաւառք են ի նմա քսան. Բասեան, Գաբեղեանք, Աբեղեանք, Հաւուռնիք, Արշարունիք, Բագրաւանդ, Ծաղկոտն, Ճակատք, Մասեացոտն, Կոգայաւիտ, Աշոց, Նիգ, Կոտայք, Մաղաղ, Վարժնունիք, Ոստանն, Դուռայ քաղաքն, Արածոյ կողմն մինչեւ զգաշտն Շարուր: 120 Եւ ունի Այրարատ լերունս, գետս, եւ դաշտս պիտանիս, եւ երես, եւ հաւս եւ գամենայն պարարտութիւն, եւ զծովակն Գայլատու, եւ որդն սիգաբերեալ արմատոց առ ի զարդ կարմրութեանս գունոյ. եւ գմայր եկեղեցեացն ի թագաւորաբնակ եւ յարքայանիստ Վաղարշապատ քաղաքի:

121 Ահա կատարեցան ամենայն ձայն:

122 Քսան եւ ութերորդ՝ Ասորիք յելից կալով իւրեանց ծովուն եւ հիւսիւսոյ Հրէաստանիւ: 123 Եւ ունի Ասորիք փոքր աշխարհս ինն, լերունս անուանիս՝ զԼիբանան եւ զԿարմեղոս, եւ գետս հզաւրս զՅորդանան, եւ քաղաքս բազումս, եւ մայրաքաղաք զԱնտիոք, եւ զԴամասկոս, զԿն(ս)րիմ² եւ զԱմասիա³. եւ զգրունս երկունս, եւ վայրս ընդարձակս, եւ պիտանիս եւ բերրիս:

124 Քսան եւ իններորդ՝ Հրէաստան է, յելից կալով Փիւնիկական պեղագոսին: 125 Եւ սահմանի Եգիպտոսիւ եւ ապառաժ Արաբիաւ: 126 Եւ ունի Հրէաստան աշխարհս երիս՝ զԳալիլիա, զՍամարիա եւ զԻզուամիաս, եւ լիճս երկու՝ զՏիբերազայ եւ զՄեռեալ ծովն, եւ գետ զՅորդանան: 127 Ունի եւ քաղաքս բազումս, եւ մայրաքաղաք զսուրբն Երուսաղէմ: 128 Եւ է

Հրէաստան քաղցրաբեր, պտղալից եւ անուշահոտ, որ բղխէ զկաթն եւ զմեղր:

129 Երեսներորդ՝ Ապառաժ Արաբիա, յելից կալով Եգիպտոսի եւ արեւմտից ճղի Կարմիր ծովուն՝ ընդ որ անցն Իսրայէլ, յերի կալով Ասորոց եւ Հրէաստանի: 130 Եւ ունի Ապառաժ Արաբիա փոքր աշխարհս երկու⁴ զՏաճկաստան եւ զՓառանիտիս՝ յորում գտունն Աբրահամու բաղադեն լինել⁵. եւ այլ եւս երիս աշխարհս. եւ գետս՝ եւ ոչ մի:

131 Երեսն եւ միերորդ՝ Միջագետք են, յելից կալով Ասորոց առ Եփրատ գետով, եւ ի մտից Ասորեստանիւ առ Դիզաթ գետով, յերի կալով մեծ Հայոց: 132 Ունի լերունս երկու, եւ գետս երկու, եւ քաղաքս բազումս, յորոց մինն է Ուռհա՝ ուր անձեռագործ պատկերն է Փրկչին:

133 Երեսն եւ երկուերորդ՝ Բաբելացիք, յերի կալով Միջագետաց առ Դիզաթաւ մինչեւ ցՊարսկային ծոցն. եւ ունի աշխարհս չորս՝ զԱկոդա, զԲասրա, զԲաբելոն, զՏիւբոն: 134 Եւ գետ ունի զԵփրատայ վտակսն եւ զԴիզաթայ: 135 Եւ ունի այլ քաղաքս եւ գաւառս բազումս: 136 Եւ լինի ի սահմանս այսորիկ ակն սարդիոն եւ ոսկէքար: 137 Եւ է Բասրա ամենալից վաճառաւք, եւ եկք նաւաց Հնդկաց եւ ամենայն կողմանց արեւելից:

138 Երեսն եւ երեքերորդ՝ Անապատ Արաբիա է, յերի կալով Միջագետաց ըստ հիւսիւսի, յելից կալով Ապառաժ Արաբիոյ եւ ի մտից Խուժաստանի: 139 Եւ ունի Անապատ Արաբիա ազգս ինն, բայց լեռն եւ գետ՝ ոչ մի:

140 Երեսուն եւ չորրորդ՝ Երջանիկն Արաբիա է յերի կալով ապառաժ Արաբիոյ մտանէ ընդ մէջ խորշից Կարմիր ծովուն որպէս ցամաք կղզի: 141 Եւ է աշխարհս

¹ E նշաւշ փիս նուշ

² W կշրիմ

³ W Սամարի փիս զԱմասիա

⁴ E չիմ երկու

⁵ E զՓառանիտիս յորում Մաբալ

⁶ E չիմ լինել

ամենաբերա: 142 Եւ ունի յինքեան ազգա-
գաւառս յիսուն եւ չորիս, լերունս տասն,
գետս չորս, աղբիւր մի, եւ կղզիս բա-
զումս: 143 Եւ է աշխարհս ամենաբերա եւ
ամենագիւտս, է որ իւրմէ աշխարհէն. եւ է
որ ի վաճառուց եկելոցն՝ ի ձեռնաց եւ ի
Հնդկաց: 144 Գտանի անդ ոսկի եւ ա-
կունք պատուականք, խունկք բազումք եւ
եղք անուշուք, եւ փայտք անփուտք.
անտի էր եւ ի տիկիւնն Սաբայ: 145 Եւ
բնակիչք աշխարհին ոմանք քաջասեւք
են, եւ ոմանք սիկասեւք, ոմանք սպիտա-
կասեւք, տխրագոյն քան զմեզ: 146 Եւ զք
անոյշ ի նմա, եւ ծաղիկք¹ Հնգե-
տասան՝ Հալի, ջափրի, մաղապ, խալսի,
քեղխալհունա, խալարա, բուխտակ, նար-
դին, բալասան, բան, յասմիկ, նարդան²,
վարդ, մանուշակ, միզագոշ:

147 Երեսն եւ հինգերորդ՝ Մարք են,
որ կոչին Քուստի Քապկոխ, յելից կալով
Հայոց եւ յերի Կասբից ծովուն: 148 Ունի
աշխարհս զայսոսիկ. զԱտրպատական,
զՌէ, զԳեղան, զՄոկան, զԴիղումն, զԱՏ-
մաղան, զԴաբաւան, զՏապարաստան, զԱ-
մեղ, զՌուան: 149 Ունի լեռունս եւ գետս,
եւ զծովակն, որ կոչի Կապուտան: 150 Ու-
նի քաղաքս բազումս, յորոց մինն է Գան-
ձակ Շահաստան:

151 Երեսն եւ վեցերորդ՝ Արուաստան,
որ կոչի Ասորեստան, այսինքն Մուծղ, յե-
լից կալով Միջագետաց առ երի Հայոց:
152 Ունի լերունս, եւ գետս, եւ քաղաք
զնինուէ:

153 Երեսն եւ եւթներորդ՝ Եղիմացիք
են, որ կոչին Քուստի Խորասարան, յելից
կալով Դիզաթայ եւ ի մտից՝ Պարսից:
154 Եւ ունին Եղիմացիք աշխարհս փո-
քունս, զայսոսիկ. զԽուժաստան, զՄայ,
զՄասպան, զՄիհրանքատակ, զՔաչկար,
զՊարմական, զԵրանասան, զՔարկաւատ,

զՆոտարտաշիրական, զՄարձինսհեն:
155 Ունի գետս երիս եւ քաղաքս հինգ՝
յորոց մին է Գունդիշապուրհ, յորում զագ-
նիւ շաքարն գործեն: 156 Ունի կղզիս եր-
կու հանդէպ իւր ի պարսկային ծոցին:

157 Երեսն եւ ութերորդ՝ Պարսք են,
որ կոչին Քուստի Նեմեռոս, յելից կալով
Խուժաստանի եւ առ երի կալով Մարաց:
158 Ունի յինքեան փոքր աշխարհս՝
զՊարս, զԱսպահան, զՄէշուք, զՀակար,
զԱնախտ, զԿրման, զՏուրան, զՄակուրան,
զՄնդ, զՄրան, զՍպետվաշտ, զՍագաստան,
զԱպղաստան, զԳեր, զՄեշմիհահիկ, զՄա-
գուն, զԽուճիխրոյտան, զՊահլան, զԿեբու-
հա: 159 Ունի եւ գետս, եւ կղզիս եւ քա-
ղաքս բազումս, յորոց մին է Ռէշիր ի Պար-
սան քաղաք՝ յորում ազնիւ մարգարիտն
ելանէ եւ գոհարք՝ մարգարիտ այս է.
դրակ, վեցդանկեան արժէ ԽՌ դոմախ Ը
միշխոյ, Գ դանքա, Դ պարմուշքա պարու-
շիա, հաւթա դրամ, հաշթա դրամ, դահա
դրամ:

160 Երեսն եւ իններորդ՝ Արիք են, որ
կոչին Քուստի Խորասան, յելից կալով
Մարաց եւ Պարսից մինչեւ զՀնդիկս եւ յե-
րի Վրկանի ծովուն: 161 Եւ աշխարհք են
Արեաց այսոքիկ. Կոմշ, Վրական, Ապր-
շահր, Մրու, Մրումոտ, Հրեւ, Կանդչան,
Նասիմանակ, Բժին, Սաղկան, Գողկան, Ա-
պրտհրամ, Հրում Զամպ, Պերոզնահճեր,
Դղինուազակ, Վարջան, Ման, Շանջակս-
տան, Բահլ, որ են Պարթեւք, Դովմատ,
Վարիմանակ, Շերեմբամիկան, Դոզբոն:
162 Եւ ունի Արիք լերունս եւ գետս եւ
կղզիս բազումս: 163 Լինի հրա եւ մուշկ,
թէպէտ եւ ոչ ազնիւ: 164 Եւ կղզի մի՝
հանդէպ Արեաց ի Հնդկաց ծովու, յորում
թզուկք լինի երեքթգեան, եւ պատերազ-
մին ընդ խորոց հաւուց՝ վասն ճարակե-
լոյ նոցա զանդաստանս Հնդկաց:

¹ Ե չիբ եւ ծաղիկք

² Ե նասրան փխ նարդան

165 Քառասներորդ՝ Սկիւթիա¹ է, որ են նախապատարք, այսինքն՝ Թուրք. որք սկսանին յԱթլ² գետոյ մինչեւ ցեմաւոն³ լեառն բարձր, եւ անդր եւս՝ ձգի մինչեւ ցձենս: 166 Եւ Եմաւոն լեառն բարձր եւ երկայն քան զամենայն լերունս: 167 Եւ ունի Սկիւթիա ազգս քառասուն եւ երեք. Ծաւղիկք, Թուխարիկք, Հեփթաղք, եւ այլ⁴ խոժաղուժ անուանք: 168 Եւ ունի⁵ Սկիւթիա լերունս եւ գետս բազումս եւ հզաւրս, եւ զդաշտս անապատս եւ ջերմ երկիր եւ անջուր. ի նմա՝ հրագոյն դաշտն: 169 Եւ են Սողիք հարուստ արուեստաւորք, վաճառականք, որ բնակեալ են ի մէջ Թուրքաստանի եւ Արեաց աշխարհին:

170 Քառասուն եւ միերորդ՝ Հնդկաստան յեկից կալով Արեաց աշխարհին եւ յերի Սկիւթացւոց. եւ են հնդիկք բաժանեալ յերկուս աշխարհս, զոր բաժանէ Հոն⁶ գետ. եւ ունի⁷ արեւմտակողմ ազգս յիսուն եւ ութն, իսկ արեւելակողմն ազգս եւթանասուն եւ երկու: 171 Ոմանք ի նոցանէ մարդակերք են, այլք ազեւորք եւ այլք կարճահասակք, տափակաքիթք, լայներեսք, սպիտակք. եւ ոմանք մերկիմաստակք, որք գործս անիրաւս ոչ գործեն եւ զմարմինս կենդանեաց ոչ ուտեն: 172 Ունի Հնդիկք լերունս, եւ գետս եւ կղզիս բազումս: 173 Լինի ի Հնդիկքս⁸ երէ յամոյրանման սրեղջիւր, որ սպանանէ զառիւծ. եւ հրեշ երէ, եւ այլ գազան նման առիւծոյ, բայց կնճիթն սուր եւ երկայն. եւ ընձուղտք, եւ կորեանք, եւ պապկայք, եւ աքաղաղք փետրամաւրուսք, եւ փիղք, եւ վագերք, եւ վիշապք, մեծ մրջմունք, եւ մկունք, բեշմշ-

կոյ, եւ կորկորդիլ⁹ գազան, եւ միեղջիւրի, որ է մեծ գազան, եւ ի վերայ ողինն ճագք, եւ զփիղ լեզուաւն սպանանէ. եւ պասկուճ հաւ, եւ մուշկ երէ, եւ էշ եղջերաւոր: 174 Լինի անդ ոսկի եւ արծաթ, եւ պղինձ, եւ անագ, եւ մարգարիտ եւ ակն ամենագոհար: 175 Լինի պղպեղ, լինի եւ սնգրուբիղ, եւ ամենայն բովոճայք, հալուէ, փաղանգամուշկ, քափուր, ճանդան, նայիրոսակ, հիրիբոսակ, գոզիբոսակ, գոյիբոսակ, կասիմոն, գովաղակ, շահաւարմար, դարիշակ, եւ բազում դեղք բժշկականք: 176 Եւ գոհարք հալուէից երեք՝ ինդրսանտրազ՝ ժեռաւոր է ծաղկոտն, լիտրն արժէ դահեկան հինգ, ծամփի, մարխա նման է, ծանր, արժէ լիտրն չորս դահեկան, քաղաքիծեկէ, թեթեւ, արժէ լիտրն երեք դահեկան:

177 Քառասուն եւ երկրորդ՝ Տապոբանիա է, մեծ կղզի, քան զամենայն կղզիս, հազար հարիւր մղոն յերկայնն, հինգ հարիւր տասն ի լայնն երի կալով: 178 Եւ ունի կղզիս այս շուրջ զիւրեւ մանունս հազար երեք հարիւր եւթանասուն եւ ութ: 179 Ունի լերունս, եւ գետս, եւ ազգս երկոտասան: 180 Լինի ի սմա ոսկի, եւ արծաթ, եւ ակունս պատուականս եւ բովոճայք: 181 Լինի անդ եւ¹⁰ փիղք, եւ վագերք: 182 Եւ արք աշխարհին վարսիւք կնոջ պսակեն զգլուխս իւրեանց:

183 Քառասուն եւ երեքերորդ՝ Ճենաստան է, յեկից կալով Սկիւթիոյ մինչեւ յանձանաւթ երկիրն: 184 Եւ է ձենաստան ընդարձակ դաշտս տարածեալ: 185 Եւ են ի նմա ազգս քսան եւ ինն, յորոց մինն մարդակերք են: 186 Եւ ունին ձենք լերունս եւ գետս բազումս: 187 Լինի ի ձենաց աշխարհին՝ դարածենիկ, եւ հոշիբոսակ, եւ բոիճենիկ, եւ կասիմոն, եւ սուկոն: 188 Ունի եւ հրէշ, եւ մուշկ, եւ սիրամարգ շատ, քրքում անբաւ: 189 Լինի անդ

1 E Սկիթիա
 2 E Յաղթ փ/ս յԱթլ
 3 E ցՄաւոն փ/ս ցեմաւոն
 4 E չի՛բ այլ
 5 E չի՛բ ունի
 6 E ի հոն
 7 E չի՛բ ունի
 8 E Հանդիկք

9 E կրկորդ փ/ս կորկորդիլ
 10 E չի՛բ լինի անդ եւ

ապրիչում շատ եւ ազնիւ, վասն որոյ եւ բնակիչքն արուեստաւոր կերպասագործք, հարուստք, ընչեղք, որոց արքայն կոչի ձեմբակուր, որ նստի ի քաղաքն Սիոիայ առ անծանաւթ երկրաւ:

190 Քառասուն եւ չորսերորդ՝ Սինչացւոց, առ երի կալով ձենաց մինչեւ ցանծանաւթ երկիր, յորում բնակեալ են ազգք հինգ: 191 Ունի եւ լերունս եւ գետս բազումս: 192 Բայց անտի յանծանաւթ

երկիրն, որ ինչ պատմեն՝ անհաւատալիք են, զազանք անծանաւթք, մարդակերք, կիսանձնեայք, երկդիմիք, վեցձեռնիք, փոկոտունք, վիշապատտունք, կիսահաւք, կիսամարդք, անգլուխք:

193 Ահա կատարեցան ամենայն տիեզերք եւ պատմութիւնք խաւսից եւ ահա կամիմ զչափ դորա համառաւտել մղոնախաղաց ոտնաչափութեամբ աւժանդակաբար ասպարիզածէմ դիտաւորութեամբ: